BALCIC

Lucian Boia, născut în București la 1 februarie 1944, este profesor la Facultatea de Istorie a Universității din București. Opera sa, întinsă și variată, cuprinde numeroase titluri apărute în România și în Franța, precum și traduceri în engleză, germană și în alte limbi. Preocupat îndeosebi de istoria ideilor și a imaginarului, s-a remarcat atât prin lucrări teoretice privitoare la istorie (*Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune*) și la imaginar (*Pentru o istorie a imaginarului*), cât și prin investigarea consecventă a unei largi game de mitologii (de la viața extraterestră și sfârșitul lumii până la comunism, naționalism și democrație). A adus, de asemenea, noi interpretări privitoare la istoria Occidentului, a Franței și a Germaniei. În 1997, lucrarea sa *Istorie și mit în conștiința românească* a stârnit senzație și a rămas de atunci un punct de reper în redefinirea istoriei naționale.

Volume publicate la Humanitas:

Istorie și mit în conștiința românească (1997, 2000, 2002, 2006, 2010, 2011)
Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune (1998, 2002, 2008)
Două secole de mitologie națională (1999, 2005, 2011)
Mitologia științifică a comunismului (1999, 2005, 2011)
Sfârșitul lumii. O istorie fără sfârșit (1999, 2007)
Pentru o istorie a imaginarului (2000, 2006)
România, țară de frontieră a Europei (2002, 2005, 2007)
Mitul democrației (2003)
Între înger și fiară. Mitul omului diferit din Antichitate până în zilele noastre (2004, 2011)
Jules Verne. Paradoxurile unui mit (2005)
Omul și clima. Teorii, scenarii, psihoze (2005)
Tinerețe fără bătrânețe. Imaginarul longevității din Antichitate până astăzi (2006)
Occidentul. O interpretare istorică (2007)
Napoleon III cel neiubit (2008)
„Germanofilii“. Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial (2009, 2010)
Franța, hegemonie sau declin? (2010)
Tragedia Germaniei: 1914–1945 (2010)
Capcanele istoriei. Elita intelectuală românească între 1930 și 1950 (2011)
Istoriile mele. Eugen Stancu în dialog cu Lucian Boia (2012)
Explorarea imaginară a spațiului (2012)
De ce este România altfel? (2012)
Eugen Brote (1850–1912). Destinul frânt al unui luptător național (2013)
Sfârșitul Occidentului? Spre lumea de mâine (2013)

LUCIAN
BOIA

BALCIC

Micul paradis al României Mari

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Cătălin Strat
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Iuliana Glăvan
DTP: Iuliana Constantinescu, Carmen Petrescu,
Dan Dulgheru

Tipărit la Monitorul Oficial R.A.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
BOIA, LUCIAN
Balcic: micul paradis al României Mari / Lucian Boia. –
București: Humanitas, 2014
ISBN 978-973-50-4305-6
94(497.2 Balcic)
94(498)"19" Maria

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021 408 83 50, fax 021 408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372 743 382; 0723 684 194

Pentru C.F., fără impulsul căreia
n-aș fi ajuns niciodată la Balcic,
iar această carte ar fi rămas nescrisă

Cuprins

Cuvânt înainte 9
Abrevieri 11
Personaje principale 12
1. Cadrilaterul 13
2. Românii și marea 20
3. Un oraș presărat cu gropi, câțiva pictori și o regină 27
4. Demografie, societate, economie 36
5. Invazia artiștilor 44
6. Tenha Juvah 51
7. Scurtă cronică a „Cuibului liniștit“ 58
8. Efectul Moșescu 79
9. Scriitorii 91
10. O utopie urbană 103
11. Primarul și regina 111
12. „Mica Gibory“ și casele ei 121
13. Convertirea lui Tonitza 132
14. Apropierea de mare și apropierea de vecini 141
15. Balcicul feminin... și feminist 149
16. Dispariția reginei 155
17. O lovitură din senin: neașteptatul sfârșit 159
18. După sfârșit 167
19. Destine 176
20. Reîntoarcerea reginei: gadgeturi și legende urbane 183
Lista ilustrațiilor 187

Cuvânt înainte

Subiectul acestei cărți este Balcicul: Balcicul în perioada lui românească, din 1913 până în 1940. Un Balcic real și imaginar totodată: așa cum l-au văzut, așa cum l-au vrut românii: un colț *altfel* pe harta României, un fel de paradis, un loc, poate, al unor noi începuturi.

După ani de tăcere, după ani de uitare, Balcicul revine în conștiința publică românească. Nenumărate pânze în muzee îl arată așa cum a fost cândva, și mai ales așa cum l-au văzut artiștii, iar la fața locului „Cuibul liniștit“ al reginei Maria, vizitat de tot mai mulți români, stă mărturie, durabilă, a unor vremuri care par de mult apuse, dar care nu sunt chiar atât de îndepărtate.

Evenimentul major al acestei reveniri a fost ampla expoziție organizată de Muzeul de Artă din Constanța, în anii 2003–2004; catalogul acesteia, publicat de Doina Păuleanu: *Balcicul în pictura românească* (2004; ediție revăzută, 2007), e, în fond, mai mult decât un simplu catalog de creații artistice, adunând, pe baza unei întinse documentări, informații de tot felul privitoare la Balcicul interbelic (aceeași autoare a publicat și volumul *Pictori români la Balcic*, 2012, cu conținut aproape identic).

A doua serie de cercetări, după pictură, s-a concentrat asupra arhitectei Balcicului, Henrieta Delavrancea-Gibory. Și în acest caz, s-a organizat o expoziție, ilustrată la rându-i printr-un volum, apărut în anul 2011: *Henrieta Delavrancea-Gibory, arhitectură 1930–1940*, alcătuit de Militza Sion, cu colaborarea lui Emil Retegan, Răzvan Luscov, Emma Pârlac și Irina Patrulius.

Informații inedite și „directe" se găsesc și în cartea de amintiri *Balcic* (2001), scrisă de Balcica Măciucă, fiica lui Octavian Moșescu, primar, în două rânduri, al Balcicului și mare animator al vieții culturale din localitate.

Cărțile acestea au „desțelenit" subiectul și mi-au oferit o bază de plecare. În cea mai mare parte, ceea ce urmează e însă rodul investigației proprii, prioritate având fondurile de arhivă puțin sau deloc cercetate până acum. Pentru mine, în acest moment, aventura se încheie. Nu-mi rămâne decât să-l las pe cititor să-și spună cuvântul.

Abrevieri

A.N.R.-A.N.I.C. – Arhivele Naționale ale României. Direcția Arhivele Naționale Istorice Centrale

A.N.R.-J.I. – Arhivele Naționale ale României. Direcția Arhivele Județului Ilfov (unde sunt depuse și arhivele din Cadrilater)

A.C.N.S.A.S. – Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității

B.A.R., mss. – Biblioteca Academiei Române, manuscrise

M.A.E.-A.D. – Ministerul Afacerilor Externe, Unitatea Arhive Diplomatice

Personaje principale

Eliza Brătianu (1870–1957), soția prim-ministrului Ion I.C. (Ionel) Brătianu
Emanoil Bucuța (1887–1946), scriitor
Cecilia Cuțescu-Storck (1879–1969), pictoriță
Cella Delavrancea (1887–1991), pianistă și scriitoare
Henrieta Delavrancea-Gibory (1894–1987), arhitectă
George Fotino (1896–1969), jurist, istoric, om politic, primar al Balcicului
Iosif Iser (1881–1958), pictor
Maria, regina României (1875–1938)
Octavian Moșescu (1894–1982), primar al Balcicului
Gheorghe D. Mugur (1878–1946), activist cultural
Ion Pillat (1891–1945), poet
Alexandru Satmary (1871–1933), pictor; soția lui, Ortansa Satmary (1882–1953), militantă feministă
Nicolae Tonitza (1886–1940), pictor
Eugen Zwiedinek (1886–1956), general

1
Cadrilaterul

Nu la Balcic visau românii atunci când s-au înverșunat să anexeze Cadrilaterul. Simțeau doar că trebuie să dobândească ceva. Și nu o derizorie fâșie de pământ – precum se sugerase inițial – în jurul Silistrei, pomană nedemnă despre care Petre P. Carp, cu ironia-i mușcătoare, declarase că e mai mică decât moșia lui de la Țibănești. Pe tema Cadrilaterului, puterea (guvernul prezidat de Titu Maiorescu), opoziția (liberalii lui Ionel Brătianu, dar și gruparea conservatoare P.P. Carp–N. Filipescu) și opinia publică (atât cât exista) se ațâțau reciproc. În condițiile în care micile state balcanice erau pe punctul de a-și extinde considerabil teritoriul, românii aspirau și ei la o extindere și, neavând deocamdată acces la teritoriile predominant românești (Transilvania aparținând Ungariei, Bucovina, Austriei și Basarabia, Rusiei), se orientau spre ceea ce părea posibil de anexat. Marșul lui Șt.O. Iosif, „La arme!“, publicat cu puțin timp înainte[1], avusese un succes fulgerător. Exprima o stare de „nerăbdare“:

---

1. Șt.O. Iosif, „La arme!“, în *Flacăra*, 8 decembrie 1912.

„La arme, cei de-un sânge și de-o lege,
La arme, pentru neam și pentru Rege!
. . . .
Veniți din toate colțurile zării
Să cucerim ce-avem de cucerit!“

Proiectul românesc, ca și cel al popoarelor balcanice, nu era imperial, ci național. Criza prelungită a Imperiului Otoman lăsa să se întrevadă împărțirea Peninsulei Balcanice în state naționale; ar fi fost un semnal și pentru restructurarea sau dezmembrarea monarhiei austro-ungare. Tentația imperialistă, în spiritul epocii, nu era însă complet absentă. Hotare „naționale“, firește, dar împinse cât mai departe, pe seama celorlalți, amestecul de populație, atât de caracteristic Europei Sud-Estice și Centrale, oferind mai peste tot un argument și unora, și altora. „Dreptul istoric“, cu multiplele-i secvențe care se bat cap în cap, încurca și mai tare lucrurile. Bulgarii, apelând la istorie, considerau Dobrogea întreagă vechi pământ bulgăresc, deși erau net minoritari în Dobrogea românească. Românii, dimpotrivă, atrăgeau atenția că elementul romanic („românesc“, cum s-ar zice) era, în Balcani, cu mult anterior slavilor și bulgarilor, și anexau istoriei lor „imperiul româno-bulgar“ fondat la sfârșitul secolului al XII-lea (numit de bulgari „al doilea țarat bulgar“); se adăuga și problema aromânilor, risipiți prin țările balcanice și luați sub protecție de statul român, prețioși îndeosebi ca eventuală „monedă de schimb“. Drepturi istorice, firește, invocau și grecii (mai ales în problema

Macedoniei) și, la acest capitol, aveau într-adevăr ceva de spus. Popoarele balcanice urmăreau, așadar, dublul obiectiv al alungării turcilor din întreaga peninsulă și (chestiune încă mai delicată) al împărțirii teritoriului astfel degajat. Grecia Mare, Serbia Mare și Bulgaria Mare, extinse toate până la ultima limită justificabilă din punct de vedere etnic, istoric sau strategic, nu prea aveau cum să-și găsească locul împreună între marginile aceleiași regiuni.

Fapt este că, în urma primului război balcanic (1912), au reușit să smulgă Imperiului Otoman aproape întreaga peninsulă. A urmat, cum era de așteptat, cearta pentru împărțirea câștigului, consecința fiind al doilea război balcanic. Toți s-au năpustit asupra Bulgariei, care își extinsese cel mai mult frontierele (îndeosebi în Macedonia). Intrând în război, tot împotriva Bulgariei, România i-a dat acesteia lovitura decisivă. Pacea, încheiată la București, în august 1913, a așezat statul român în postura de arbitru al Balcanilor.

Justificarea declarată a acțiunii românești a fost menținerea echilibrului balcanic. Nici un stat din Balcani nu trebuia să se întărească peste măsură în detrimentul celorlalte. Exceptând, se înțelege, România, țară aflată – în termeni strict geografici – în afara ansamblului balcanic, totuși, oarecum balcanică, în termeni geopolitici mai largi, și înțelegând să-și păstreze un ascendent în regiune. Or, tocmai această poziție eminentă părea primejduită prin reușita eventuală a proiectului unei Bulgarii mari. O Bulgarie extinsă până la limitele visate de naționaliștii bulgari risca să capete proporții egale cu

ale României, dacă nu cumva și mai mari. S-ar fi reactivat atunci și problema Dobrogei românești, teritoriul care revenise României după războiul ruso-româno–turc din 1877–1878, considerat însă de bulgari ca parte a Bulgariei istorice. Și atunci, dacă Bulgaria își dorea Dobrogea, de ce nu și-ar fi dorit și România Cadrilaterul? Argumentul avansat a fost acela al unei consolidări strategice a frontierei dobrogene. Era și o compensație în raport cu anexiunile făcute de ceilalți pe seama Imperiului Otoman, România neluând parte la împărțire, odată ce nu mai avea frontieră comună cu acesta. O compensație și pentru românii balcanici (aromâni sau macedo-români în cea mai mare parte), pe care România n-avea cum să-i încorporeze. Și din acest punct de vedere, Cadrilaterul era susceptibil să ofere o soluție, ca regiune destinată colonizării cu români macedoneni.

Românii își aminteau și de faptul că în 1878 ar fi putut dobândi nu doar actuala Dobroge românească, ci și Cadrilaterul, dacă ar fi acceptat târgul propus de ruși, care au reanexat atunci sudul Basarabiei (redat Moldovei în 1856, în urma Războiului Crimeii); ajungea să agreeze schimbul de teritorii, pe care n-au vrut însă să-l recunoască. (De fapt, dacă luăm în seamă structura etnică și religioasă a Dobrogei, inclusiv Cadrilaterul, din 1878 – cu o relativă majoritate musulmană –, concluzia onestă este că ar fi putut foarte bine să rămână în cadrul Imperiului Otoman sau să formeze un stat musulman autonom.)

Argumente de tot felul, însă, evident, nici un argument etnic în favoarea românilor, în ceea ce privește Cadrila-

terul. De jur-împrejurul României se aflau aproape peste tot ținuturi locuite de români. Mai puțin în Cadrilater! Era cel mai puțin românesc dintre teritoriile limitrofe României. În preajma războaielor balcanice, fuseseră recenzați în Bulgaria 93 783 de români; doar 10 286 dintre ei trăiau în Cadrilater. România, până la urmă, n-a primit întreaga regiune convențional denumită astfel, cu o suprafață totală de 22 621 km^2, ci ceea ce s-ar putea numi Micul Cadrilater, întins pe 7 700 km^2, cu o populație de 259 957 de locuitori, dintre care 116 324 de bulgari, 105 765 de turci și 11 734 de tătari (elementul bulgăresc sporise după 1878 prin colonizare, fără a atinge însă majoritatea). Potrivit aceluiași recensământ, românii erau în număr de 6 259, reprezentând 2,4 % din populație (cei mai mulți – vreo 5 000 – concentrați la Turtucaia, oraș „lipit" de România, pe malul drept al Dunării, față în față cu Oltenița).[2]

Cadrilaterul n-a fost pentru români o experiență prea fericită. Cert este că a întreținut o tensiune permanentă între România și Bulgaria. Ostilitatea dintre cele două țări s-a manifestat din plin în Primul Război Mondial, când s-au aflat în tabere opuse. În urma înfrângerilor românești din toamna anului 1916, bulgarii s-au reinstalat în Cadrilater (manifestându-și intenția de a anexa întreaga Dobroge); odată cu victoria Antantei, administrația românească revine spre sfârșitul anului 1918. Avea însă să dureze doar până în 1940, când, sub presiunea Germaniei și a Italiei, România cedează definitiv

---

2. G.A. Dabija, *Cadrilaterul bulgar*, ediția a II-a, București, 1913, pp. 51 și 197–198.

Bulgariei teritoriul disputat (tratatul de la Craiova, 7 septembrie 1940).

Se desfășurase între timp o acțiune de colonizare, vizând românizarea celei mai puțin românești dintre regiunile României. Coloniștii veniseră atât din Regat, cât și – macedo-românii – din Peninsula Balcanică. Spre sfârșitul perioadei, numărul românilor crescuse la circa 110 000, în timp ce bulgarii erau vreo 150 000, iar musulmanii (turci și tătari), cândva cei mai numeroși, scăzuseră sub 100 000, în urma emigrării unei părți dintre ei în Turcia (în 1938, potrivit unei estimări, bulgarii reprezentau 40,52 % din totalul populației, românii 29,14 %, iar musulmanii 26,04 %)[3]. Pentru români, plecarea turcilor era regretabilă: însemnau un element de echilibru, spre deosebire de bulgari, mai mult sau mai puțin refractari față de statul român; în plus, cum românii, în ciuda sporirii ponderii lor, rămâneau tot minoritari, diminuarea populației musulmane oferea bulgarilor majoritatea relativă pe care o avuseseră mai înainte musulmanii.

În perioada sa românească, Cadrilaterul cunoscuse cam tot timpul o stare de neliniște. Își făceau simțită prezența organizațiile iredentiste bulgărești, ca și comuniștii, bulgari și ei în cea mai mare parte și ostili statului român; mai grav însă, bandele așa-zișilor *comitagii* treceau frontiera din Bulgaria, ucideau și prădau, ținta lor predilectă fiind coloniștii macedo-români. Nici aceștia din urmă nu erau prea mulțumiți, date fiind condițiile

---

3. C. Brătescu, „Populația Cadrilaterului între anii 1878 și 1938“, în *Analele Dobrogei*, vol. II, 1938, p. 199.

defectuoase în care se realizase împroprietărirea și măsurile contradictorii în materie de colonizare; legionarii au găsit printre ei un bun teren de recrutare.[4]

Una peste alta, Cadrilaterul a adus românilor mai multe griji decât motive de satisfacție. Cu o excepție: o unică și splendidă excepție. Un dar neașteptat: Balcicul.

În preajma anexării Cadrilaterului, Balcicul număra 6 641 de locuitori, dintre care vreo 3 000 de bulgari și puțin peste 2 000 de turci. În număr mai mic, trăiau aici tătari, greci, evrei, armeni și țigani. Nu lipseau nici românii: 17 în total! Un oraș comercial, port la Marea Neagră, al treilea port al Bulgariei, în ce privește exportul, după Varna și Burgas. Prelucra și exporta grâne. „Are o fabrică foarte mare de făină, fidea, griș și macaroane. Este centrul unei plăși foarte fertile, cu agricultura cea mai modernă din Bulgaria."[5]

Lipsește ceva din această descriere? Frumusețea locului, să zicem. Vor fi remarcat-o și bulgarii, dar cum era propriul lor țărm de mare, n-au avut motive să se lase prea tare seduși. Românii însă au căzut instantaneu sub farmecul lui. Și astfel a început legenda Balcicului: legenda românească a unui oraș turco-bulgăresc.

---

4. Despre perioada românească a Cadrilaterului, vezi în principal: Constantin Tudor, *Administrația românească în Cadrilater (1913–1940)*, Editura Agora, Călărași, 2005; Cătălin Negoiță, *Țara uitată. Cadrilaterul în timpul administrației românești, 1913–1940*, Editura Fundației „Scrisul Românesc", Craiova, 2008; și *Între stânga și dreapta. Comunism, iredentism și legionarism în Cadrilater, 1913–1940*, Craiova, 2009.

5. G.A. Dabija, *op. cit.*, pp. 32 și 188.

2
Românii și marea

Românii nu s-au lăsat ușor ademeniți de mare. Popor de deal, de munte, de câmpie, în tot cazul, popor „continental", deloc maritim: marea n-a făcut parte din sinteza românească de civilizație. Primirea Dobrogei în 1878 n-a fost întâmpinată cu bucurie; mai mare era deziluzia provocată de pierderea județelor din sudul Basarabiei. Potențialul maritim al Dobrogei a devenit evident abia cu timpul.

Cum ne vom referi frecvent la pictori, să începem cu ei. Marea, în secolul al XIX-lea, e un subiect cu totul secundar în arta românească. Nicolae Grigorescu, unanim recunoscut drept cel mai de seamă pictor al țării, pictorul „național" prin excelență, este creatorul peisajului „standard" românesc: câmpuri, păduri, luminișuri, țărăncuțe și ciobani, care cu boi... Țară prin excelență rurală, România devenea încă și mai rurală, și mai țărănească, în simbolistica pictorilor, care făceau abstracție de alte aspecte, totuși prezente și ele. La fel ca marea, mediul citadin este și el ignorat și își câștigă cu adevărat un loc în pictură abia după 1900. Grigorescu întreprinde totuși, în 1881, o călătorie spre litoralul dobrogean, recent devenit românesc. Pictează, s-ar zice, marea la Con-

stanța. În realitate, ca să-l cităm pe un cunoscut istoric de artă, „atunci, însoțit de o prietenă, el era mai preocupat de aceea ieșind goală din spuma mării decât de peisaj“[1]. Pentru a fi drepți cu Grigorescu, să spunem că o pictează pe respectiva doamnă și îmbrăcată. De fiecare dată însă, marea e doar un fundal, putea să și lipsească. Câteva marine are totuși Grigorescu, dar este coasta stâncoasă a Bretaniei, nu litoralul românesc. E amuzant cum Alexandru Vlahuță, în *România pitorească* (1901), carte faimoasă cândva, astăzi complet uitată, pe care și-a ilustrat-o cu reproduceri din Grigorescu, și numai din Grigorescu, include și o „marină“ a acestuia în cele nu prea multe pagini privitoare la Marea Neagră: doar că peisajul e franțuzesc, și nu românesc!

Ion Andreescu, al doilea mare nume de referință, pictează altfel decât Grigorescu... însă același gen de subiecte. La el, marea lipsește cu desăvârșire. Ștefan Luchian lucrează totuși pe litoralul românesc, mai întâi prin 1898-1899, de când datează un tablou intitulat *Bărci de pescari*, apoi, în 1904, *Marea Neagră la Tuzla*, singura păstrată din câteva pânze cu subiect marin.[2] În rest, și fără a-i anula originalitatea, nici Luchian nu se dezbară de tiranica moștenire grigoresciană: lunci, margini de pădure, ciobani, pluguri la arat, care cu boi... galeria e completă, acoperind o bună parte din creația sa.

---

1. George Oprescu, *Nicolae Grigorescu*, Editura Meridiane, București, 1963, p. 62.

2. *Ștefan Luchian. Pictură, pastel, acuarelă, desen*, catalog critic de Theodor Enescu, Institutul Cultural Român, București, 2007.

Românii au totuși, spre sfârșitul secolului al XIX-lea, și un artist specializat – aș zice, prea specializat – în marine. Și el, de mult uitat: Eugen Voinescu, căruia din păcate îi lipsește integrarea românească a subiectului, deși, printre lucrările sale, figurează și o importantă panoramă a portului Constanța, executată pentru Banca Națională a României. Cea mai mare parte însă sunt clișee ale genului: furtuni pe mare, naufragii... cam prea asemănătoare cu operele marelui maestru în materie, rusul (de origină armeană) Ivan Aivazovski.

Treptat însă, Dobrogea se integrează, și nu doar politic și economic, și în cultura și imaginarul românesc. Ceea ce însemna două aspecte: valorizarea mării, desigur, precum am spus, dar și a pitorescului uman al ținutului, de care pictorii amintiți fuseseră cu totul străini. Privind insistent spre țăranul român și nu mai puțin insistent spre lumea occidentală, ignoraseră uluitoarea varietate umană, culturală, etnografică a pământului dintre Dunăre și mare. La 1900, *Enciclopedia română* ținea să pună în evidență caracteristicile cu totul speciale ale regiunii: „Din punct de vedere etnografic și etnologic, Dobrogea prezintă un interes deosebit; sub acest raport, ea se distinge de toate celelalte părți ale Europei, având, pe un teritoriu relativ mic, un număr destul de mare de străini, peste 20 de naționalități, și anume: români 101 226, turci și tătari 38 623, bulgari 37 008, ruși 13 721, lipoveni 12 970, greci 9 020, germani 7 830, evrei 4 063, găgăuți 2 968, armeni 1 930, italieni 1 175, țigani 1 159" (se înșirau apoi, în număr mai mic, încă zece

etnii).[3] Partea cea mai originală o dădea, prin turci și tătari, nota orientală; când vor deveni, în sfârșit, mai sensibili la chemarea Orientului, românii nu vor trebui neapărat să călătorească prea departe: îl aveau și la ei acasă.

În 1895 se inaugurează podul peste Dunăre de la Cernavodă; Dobrogea era acum legată mai strâns de restul țării. Primele lucrări la portul Constanța sunt inițiate în 1881; însă abia în 1896 încep lucrări de anvergură, care aveau să facă din Constanța, în câțiva ani, un port cu adevărat însemnat. Tot în 1896 este creat și Serviciul Maritim Român. Dispunea inițial de șapte vapoare (construite între 1896 și 1898) și asigura două linii de transporturi maritime: linia orientală Constanța–Constantinopol, și linia occidentală, de la Brăila, Galați, Sulina sau Constanța la Rotterdam. În paralel, se înfiripează și o – încă modestă – marină militară; în primii ani după 1900, „divizia de mare“ dispunea de opt bastimente.[4]

În 1899, într-o conferință ținută la Societatea Geografică din România privitoare la călătoria pe care tocmai o efectuase în jurul Globului (prima de acest fel întreprinsă de un român), inginerul Bazil G. Assan atrăgea atenția asupra interesului României de a pătrunde cu mărfurile ei pe piețele orientale. Și lansa îndemnul:

---

3. „Dobrogea“, în *Enciclopedia română*, publicată de C. Diaconovici, vol. II, Sibiu, 1900, p. 188.

4. „România“, în *Enciclopedia română*, *op. cit.*, vol. III, 1904, pp. 819–820 și 837; M.D. Ionescu, *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea*, București, 1904, p. 898.

„Trebuie să ne formăm o flotă comercială puternică, susținută de o flotă de război, căci numai astfel vom putea ajunge la prosperitatea țării noastre.“[5]

Anul 1901: marea intră în literatură. Tânărul ofițer de marină Eugeniu P. Botez (născut în 1874), împrumutându-și numele literar Jean Bart de la un vestit marinar francez din secolul al XVII-lea, publică acum, sub titlul *Jurnal de bord*, însemnările unei călătorii, cu bricul „Mircea“, spre Asia Mică. Mijloacele de scriitor ale lui Jean Bart sunt destul de modeste; cu toate acestea, a devenit o celebritate literară, aproape o legendă, pentru simplul motiv că a inaugurat un gen – într-o vreme când românii, puțini dintre ei, abia se apropiau, timid, de malul mării –, gen pe care va continua să-l ilustreze, aproape fără concurență, încă mai bine de trei decenii.

Să ne reîntoarcem la pictori. Cei mai reprezentativi dintre ei sunt grupați la început de secol în asociația Tinerimea Artistică. Expozițiile organizate sub egida acesteia ne dau posibilitatea unui clasament al temelor și orientărilor. În 1910, marea e reprezentată, încă modest, prin Arthur Verona – *La Constanța*, și Ștefan Popescu – *La mare* (tablouri care, spre deosebire de altele, nu sunt reproduse în catalog). „Orientul“ dobrogean lipsește complet din expoziție. În 1911, Nicolae Vermont este prezent cu *Portul Constanța* și, de asemenea – mică premieră orientală –, cu *Pescar turc la Constanța*. În 1912,

5. B.G. Assan, *Călătorie împrejurul Pământului*, București, 1899 (extras din *Buletinul Societății Geografice*, trimestrele II și III, 1899), p. 51.

Alexandru Satmary expune un peisaj dobrogean, iar Jean Al. Steriadi, un *Sălaș de țigani*, tot din Dobrogea. În 1913, Kimon Loghi (pictor pe atunci în vogă, depreciat între timp) apare cu mai multe peisaje marine, iar Steriadi cu *Geamia din Cernavodă* (lucrare care este și reprodusă în catalog).[6] Sunt mult mai numeroase în continuare peisajele „românești", de tip tradițional, pe linia inaugurată de Grigorescu. Tendința e încă modestă, dar ea se afirmă, de la an la an: spre mare, spre peisajul oriental...

Și nu numai în artă, ci și în unele considerații de ordin geopolitic. În 1912, în contextul conflictului balcanic, B.G. Assan revine, într-o pledoarie intitulată *Quadrilaterul dobrogean*, asupra necesității consolidării fațadei maritime a țării: „Dobrogea este plămânul României, căci fără Dobrogea România n-ar mai respira, comerțul ei ar fi nimicit. Numai având ieșire la mare, comerțul poate prospera. Iar iarna, prin înghețul Dunării exportul nostru ar fi complet anihilat a treia parte din timpul anului. În acel timp noi am privi cum portul Varna, Burgas și viitoarele porturi bulgare din Marea Egee lucrează iarna, pe când grânele noastre sau petroleul ar trebui să treacă prin vămile bulgare..."[7]

Și geologul George Murgoci ține să sublinieze, în 1913, „tendința românilor spre mare"[8], în care vede o „necesitate

---

6. *Tinerimea Artistică*, cataloagele expozițiilor, 1910–1913.
7. B.G. Assan, *Quadrilaterul dobrogean*, București, 1912, p. 7.
8. G. Murgoci, *Țara Nouă. Dobrogea sudică și Deliormanul*, București, 1913, pp. 7–8.

de viață politică și economică"; „un popor, pentru ca să se dezvolte și să puie în valoare bogățiile sale... trebuie să iasă la mare".[9]

Iată, așadar, curentul de opinie, nu încă foarte puternic, dar sesizabil și pe cale să se accentueze. De la interesul economic la pitorescul locurilor, toate ingredientele sunt întrunite. Românii erau mai pregătiți acum să anexeze Cadrilaterul decât fuseseră în 1878 să primească Dobrogea. Cadrilaterul a prelungit și a amplificat un imaginar dobrogean deja conturat. Prin ponderea mai mare a populației musulmane, era încă mai exotic, încă mai oriental decât Dobrogea românească. Iar peisajul maritim se înfățișa incomparabil mai spectaculos: un țărm stâncos lovit de valuri, de aspect mediteraneean, atât de diferit de netedul litoral românesc. „Coasta de Argint", i-a spus Gheorghe Murgoci, chiar atunci, în 1913, impresionat de strălucirea stâncilor calcaroase și lansând implicit o sfidare la adresa faimoasei Coaste de Azur. Tot el a publicat, când încă anul nu se încheiase, o primă monografie asupra regiunii, ca pentru a confirma, și printr-un verdict savant, luarea ei în posesie. În această „țară nouă", toate drumurile păreau să conducă spre Balcic, orașul înconjurat de stânci albicioase, dar și de creste împădurite, brăzdate de văi adânci, coborând vertiginos spre albastrul mării.

---

9. *Ibidem*.

3

Un oraș presărat cu gropi, câțiva pictori și o regină

Balcicul prinde repede o pojghiță de viață românească. Iată câteva adrese utile, la care întâlnim, pe lângă localnici, și români nou-veniți. Le descoperim în paginile de reclame ale ziarului local *Ecoul*, care apare din 2 august 1914 (la Bazargic, capitala județului). Ioan Penacof, avocat. F. Filipescu, avocat. A. Damadian, operațiuni de cereale. Doctor Papadopol, medic specialist cu practică îndelungată. Doctor A. Botez. Farmacia A. Vasilief. Banca românească, sucursala Balcic. Banca comercială română, sucursala Balcic. Hagi Hristof Hagi Dencoff, casă de bancă, operațiuni de cereale. Balcicul, societate de comerț și comision. Depozit de ciment. Var hidraulic. Depozit de vinuri *en gros*. Saci. Sfoară de Manila. Uleiuri. Coasociat și director Gheorghe Mihail. Silvian și Zareto, agentură și comision. S. Steref, casă de bancă. Comision și cereale. I. Ghecegief și Gatarof, casă de comision expediție. Fabrică de cărămidă. Țigle și produse ceramice. Cleante Frangopulo, vânzare de coloniale *en gros*. Petre L. Romanof, frizerie modernă, serviciul conștiincios. Restaurant modern „Împăratul Traian“, mâncări și băuturi delicioase, V. Petrașencu și B. Cocea. Restaurant Modern, în

fața mării, Petre D. Economu, proprietar. Hotel și restaurant Carol I. Camere confortabile. Mâncări și băuturi de tot felul. Berăria Grădinii publice. Local distractiv familiar. Orchestră în fiecare seară...

Nimic esențial nu lipsește. Sunt și informații de viață culturală. Aflăm că la 23 martie 1915 corpul didactic al școlii bulgărești particulare a dat un spectacol cu piesa *Unchiul Vania* a lui Cehov.[1] De altfel, ziarul menționat se vrea a fi o punte de legătură, publicând și articole în bulgară.

Începând cu 10 august 1914, curse regulate de vapoare asigură, de trei ori pe săptămână, legătura dintre Constanța și Balcic.[2]

Până aici, toate bune... Se semnalează, totuși, și lucruri mai puțin îmbucurătoare. Străzile și piețele sunt pline de gropi. Iluminatul, cu lămpi de petrol, dă o lumină cam chioară. Noaptea, „cu oareșicare greutate își găsește omul casa, din cauza întunericului". Câteva luni mai târziu se ia act de faptul că primăria a instalat și felinare cu gaz. Din păcate, insuficiente. „Orașul e lipsit cu totul de lumină... la fiecare pas oamenii se împiedică de bolovani și gropi." În lipsa luminii, măcar de s-ar pava străzile![3]

Mai grav e faptul că orașul „decade încetul cu încetul". Lipsește un chei modern pentru încărcarea navelor. Iar construirea căii ferate Bazargic–Mircea Vodă face ca

---

1. *Ecoul*, 6 aprilie 1915.
2. *Ecoul*, 22 august 1914.
3. N.P.S., „Administrația orașului Balcic. Nevoile lui", în *Ecoul*, 11 octombrie 1914; „Doleanțele orașului Balcic", în *Ecoul*, 10 ianuarie 1915.

mărfurile, exportate mai înainte prin Balcic, să se scurgă acum spre Constanța, Galați și Brăila. „Târgul de cereale din Balcic aproape nu mai contează ca operații, iar portul e pustiu de tot."[4]

Și lucrurile se deteriorează văzând cu ochii. În 1914, orașul a fost animat: numeroși vizitatori din țară, congresiști... Era, firește, efectul „noutății". Un an mai târziu, în 1915, vizitele se răriseră...

„Nu se face nimic pentru Balcic", exclama N. Pantely Stanciu, directorul-proprietar al ziarului *Ecoul*. Păcat, orașul ar putea deveni o importantă stațiune climaterică și balneară.[5] O „Nissă a României" (iarăși, Coasta de Argint *versus* Coasta de Azur). Iată o idee: reinventarea orașului, transformarea lui din port de grâne în stațiune turistică. Ideea cădea deocamdată în gol, dar, cine știe, poate avea să încolțească într-o zi.

Pictorii, din fericire, nu se lăsau intimidați de gropi. Prea erau îmbătați de culorile și exotismul locului. Ei sunt, de fapt, cei care au creat sau au recreat Balcicul, l-au transfigurat în asemenea măsură încât ne e greu să mai distingem între realitate și imaginar; oare privim Balcicul cu ochii noștri sau îl vedem cu ochii lor?

Cel mai prompt s-a dovedit Iosif Iser. Nu era un începător (avea 32 de ani). Se remarcase îndeosebi ca grafician și caricaturist (la revista umoristică *Furnica*, sau, la *Flacăra*, cu ciclul său de „Figuri contemporane"), cu un stil expresiv, adesea sarcastic. Războiul balcanic îi marchează

---

4. N.P.S., „Decăderea Balcicului", în *Ecoul*, 5 martie 1915.
5. N.P.S., „Pledoarii pentru Balcic", 7 iulie 1915.

decisiv destinul artistic. Mobilizat la 23 iunie 1913, ca simplu soldat, și – conflictul terminându-se repede – demobilizat la 13 august 1913[6], în intervalul acestor două luni descoperă Dobrogea și Cadrilaterul. Captivat, cucerit definitiv, revine în Cadrilater îndată după încheierea păcii. Două decenii mai târziu, artistul mărturisea într-un interviu: „În sfârșit, anul 1913. Mobilizat în Dobrogea, trec acolo doctoratul meu în pictură. Dobrogea m-a format, ea mi-a dat șlefuirea... Peisajul și omul acestui ținut mă pătrund carnal, visceral."[7] Balcicul, desigur, dar nu doar Balcicul, și nu Balcicul, cu pitorescul coastei sale maritime, în primul rând. Iser nu se arată fascinat de mare și nici foarte interesat de spectacolul singur al naturii. Îl preocupă oamenii în peisaj, sau oamenii pur și simplu, cu deosebire tipologia unei umanități orientale atât de diferite: familii de turci și de tătari, în veșmintele lor specifice, și, mai târziu, șirul nesfârșit de „odalisce"... Expoziția Iser se deschide la București, pe 1 decembrie 1913 (în casele Crețeanu, vizavi de Palatul Regal). O expoziție mare, însumând 216 piese. Printre ele, la loc de cinste, proaspetele imagini din Cadrilater: o acuarelă reprezentând moscheea din Dobrici (Bazargic), dar mai ales personaje: bătrânul tătar, Ismail-cafegiul din Cocargea, turcoaică din Cocargea, cadâne din Cadrilater.[8] Subiecte noi, dar nu mai

---

6. Muzeul Național de Artă al României, Arhiva Iosif Iser (livretul militar al pictorului).

7. M. Grindea, „Iser vorbește", în *Cuvântul liber*, 8 decembrie 1934.

8. Informații și comentarii privitoare la expoziție, precum și reproduceri, în *Flacăra*, 23 noiembrie, 30 noiembrie, 7 decembrie, 14 decembrie, 28 decembrie 1913.

puțin un stil foarte personal. Iser e aspru, colțuros, nu ține deloc să picteze „frumos", pe placul privitorilor. „Iser – scria Arghezi – manipulează materialul obișnuit al profesiunii cu furie și impertinență. Linii injurioase încrucișează în desenul lui liniile consacrate. Hârtia sub creionul lui se face aspră ca tencuiala întinsă cu o mistrie de lemn, și creionul lui lovește ca un cui sau zgârie ca pintenul."[9] „Un revoluționar", conchide o altă cronică. Așa a debutat Cadrilaterul – deloc banal – în arta românească.

Gloria „primului descoperitor" e totuși contestată (ca în atâtea cazuri similare). Unii i-o atribuie, fără să șovăie, lui Alexandru Satmary. Soluția de compromis ar fi să-i acordăm lui, într-adevăr, Balcicul, lăsându-i Cadrilaterul, cu sau fără Balcic, lui Iser (de altfel, în expoziția menționată nici nu e semnalat în vreun fel Balcicul). Satmary a mers direct la țintă, spun unele surse, pe bicicletă. N-ar fi fost singura ispravă ieșită din comun din viața lui. Avea o fire de aventurier. Ca și tatăl său, Carol Pop de Szathmáry, un ungur poate cu mai vechi rădăcini românești, care a decis să devină sau să redevină român, stabilindu-se la București în 1843. Pictor „documentarist", a fost și primul fotograf profesionist din România. L-a avut spre bătrânețe pe Alexandru, cu a patra lui soție, originară din Dresda. Cu un tată mai mult sau mai puțin maghiar și cu mamă nemțoaică, Alexandru se naște, în fond, român. Ca

9. T.A. (Tudor Arghezi), „Expoziția Iser", în *Seara*, 14 decembrie 1913; reprodus în Tudor Arghezi, *Opere*, vol. III, Publicistică (1896–1913), Editura Academiei Române și Univers Enciclopedic, București, 2003, pp. 1346–1350.

pictor, valoarea lui e mijlocie. Dar omul se arată a fi foarte interesant. Neconvențional și plin de idei, tablourile și le expunea rar; curiozități avea însă multiple. Înota, se duela, trăgea la țintă. Pe Coasta de Argint, explora peșterile marine și observa focile la capul Caliacra. Iar în București, pe strada Enei, în casa părintească, întreținea o mică crescătorie de șerpi, cu un exemplar de boa constrictor, la care se adăugau un pui de ghepard, o maimuță, o vulpe, veverițe, arici, broaște țestoase, iepuri, bufnițe, pisici și un câine (sper, din înșiruire, să nu-mi fi scăpat vreo viețuitoare. Chiar așa să fie? Sau poate mai pune și de la el poetul Adrian Maniu, prieten al pictorului și autor al unei evocări de unde împrumutăm aceste informații[10]). Dacă Iser a descoperit Cadrilaterul pentru sine, Satmary, dimpotrivă, a descoperit Balcicul pentru toată lumea; n-a încetat să-i facă reclamă și să-i îndemne pe toți cunoscuții să vină cât mai repede aici.

Printre cei care ajung în primele luni la Balcic, se află și Gheorghe Petrașcu, pe cale de-a se impune ca unul dintre pictorii cei mai de seamă ai generației sale. De asemenea, Ion Theodorescu-Sion, alt nume de referință. Și, poate puțin mai târziu, aproape uitatul astăzi (dar apreciat în epocă) Ipolit Strâmbu (care-și spunea și Strâmbulescu).

Tinerimea Artistică își deschide expoziția anuală la 30 martie 1914.[11] Petrașcu expune *Portul Balcic* și *Geamie*

10. Adrian Maniu, *Pictorul Alexandru Satmary. 1871–1933*, București, 1935.

11. *Tinerimea Artistică*, 1914, Catalog, București, 30 martie 1914; „Expoziția Tinerimii Artistice“, în *Flacăra*, 26 aprilie 1914.

la Balcic. Theodorescu-Sion prezintă vreo zece marine, dintre care patru sunt explicit localizate la Balcic: *Cerdac la mare*, *Pescari la Balcic*, *Dimineața la Balcic*, *Privire spre mare*; li se adaugă *Stânci pe Coasta de Argint*, Cavarna, golful Varnei... Expunea și obscurul Marin H. Georgescu: *Din Balcic*, *În port*. Satmary e și el prezent, dar cu nimic din Balcic (mult prea discret, descoperitorul)! Alții, chiar dacă n-au ajuns la Balcic, se simt atrași de mare. Cecilia Cuțescu-Storck pictează *Marea la Constanța*, iar Ary Murnu *Din portul Constanța*. Expoziția următoare, din martie 1915, consolidează tendința: marea și „orientul" românesc.[12] Constantin Artachino vine cu o întreagă serie Turtucaia (inclusiv, firește, imaginea unei moschei). Tot acolo pictase și Petrașcu: *Târg în Turtucaia*, *Geamie în Turtucaia*. Ipolit Strâmbu își prezintă și el recolta: mai bine de o duzină de pânze cu același subiect: Balcicul (printre reproducerile din catalog, figurează și *Vederea orașului Balcic*). Marius Bunescu se limitează deocamdată la Constanța. În sfârșit, martie 1916, ultima expoziție înaintea intrării României în război.[13] Artachino a făcut saltul de la Turtucaia la Balcic, și vine cu mai multe peisaje de acolo. Bunescu perseverează: tot Constanța! Satmary... încă nu. Petrașcu: subiecte variate din Cadrilater: Turtucaia, *Moară la Balcic*, marea, plaja... Theodorescu-Sion: din nou Balcic, Coasta de Argint... Un desen oriental (cu geamie) expune și Cecilia Cuțescu-Storck.

---

12. *Tinerimea Artistică*, 1915, Catalog, București, 29 martie 1915.

13. *Tinerimea Artistică*, 1916, Catalog, București, 27 martie 1916.

Ceea ce se întâmplă este frapant. Absente atâta vreme în arta autohtonă, manifestate apoi încă timid în preajma războaielor balcanice, temele acestea „maritim-orientale" cunosc, începând din 1913-1914, o amplificare extraordinară. Devin, brusc, teme privilegiate, imprimându-și puternic marca asupra întregii picturi românești. A fost primul efect – cine l-ar fi prevăzut? – al anexării Cadrilaterului: aproape o revoluție artistică!

Printre cei dintâi oaspeți de marcă ai Balcicului, îl întâlnim, la 4 mai 1914, pe Raymund Netzhammer, arhiepiscop catolic de București, un pasionat al arheologiei dobrogene. Peisajul îl încântă, mai puțin hotelul „Carol I", „cel mai bun din localitate", unde camera de onoare e „murdară și are un mobilier foarte sărăcăcios". „Vasul de spălat era atât de dezgustător", încât a doua zi pornește spre Cavarna, renunțând să se mai spele![14]

La 3 august 1915, orele 4 și jumătate după-amiaza, Balcicul are onoarea să primească vizita reginei Maria, însoțită de prințul moștenitor Carol și de prințesa Elisabeta. Plimbarea reginei durează exact o oră. Merge până la țărm și bea o cafea la restaurantul „Carol". Apoi, la orele 5 și jumătate, cu întreaga suită, pleacă spre Bazargic, capitala județului Caliacra.[15]

Regina nu era, deocamdată, decât cea care fusese – până mai ieri – principesa Maria. Nu se întrezărea încă fabulosul mit care avea s-o înalțe atât de sus. Cam su-

---

14. Raymund Netzhammer, *Episcop în România*, vol. I, Editura Academiei Române, București, 2005, pp. 497–499.

15. *Ecoul*, 10 august 1915.

mară trecerea ei prin Balcic. Atât cât a putut să observe, i-a plăcut așezarea. O va descrie în *Țara mea*, carte scrisă în vremea războiului, cu scopul de a face cunoscută România în lume. Iată, cum a văzut ea atunci, orașul:

„Balcicul este un târgușor pitoresc despre care ai zice că se rostogolește în valuri. În grupe murdare căsuțele lui turcești se cațără pe povârnișuri repezi, ca și cum ele ar sta să lunece pe încetul, atrase de apele de dedesubt.

O stradă prăpăstuită scoboară la un port în miniatură; stânci pe amândouă laturile, stânci de piatră cenușie, ciudat rotunzită, alcătuiesc un mic golf în care orășelul zace în pașnică răzlețire.

Numai o dată am fost acolo, dar am o amintire vie a înfățișării lui neobișnuite, a mulțimii îngrămădite de fețe din toate spețele, a locuințelor ei mărunte, încântător suite una în capul celeilalte, așa încât păreau că numai cu greutate stau sprijinite pe niște coaste atât de răpezi și rupte.“[16]

Regina știa să privească. Pentru o singură oră (socotind și „pauza de cafea“) înregistrase tot ce merita să fie reținut. I-a plăcut Balcicul, dar așa cum îi plăceau multe locuri, n-a avut vreo tresărire specială. N-a fost dragoste la prima vedere. Să lăsăm atunci lucrurile în voia destinului. Poate, cine știe, la a doua vedere...

---

16. Maria, regina României, *Țara mea*, traducere din engleză de N. Iorga, ediția a III-a, Sibiu, 1919, pp. 186–187.

4
Demografie, societate, economie

După întreruperea din 1916–1918, Balcicul și întregul Cadrilater se reînscriu pe traiectoria românească. De data asta, se părea, definitiv. A mai durat, nu chiar o veșnicie: aproape douăzeci și doi de ani.

În memoria colectivă a românilor este prezentă doar povestea românească a Balcicului interbelic, atât de strălucitoare, în realitate, și încă și mai mult în imaginar. Românii însă, până la sfârșit, n-au constituit la Balcic decât o minoritate „superpusă", placată pe anterioarele structuri demografice ale orașului, dar cât se poate de distinctă, și, la nivelul ei de sus, mult deasupra celorlalți, în termeni socio-culturali.

Recensământul din 29 decembrie 1930 dădea pentru Balcic următoarele cifre[1]:

– totalul populației:	6 396
– români:	1 019
– bulgari:	2 244
– turci:	1 924

1. *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930*, vol. IX, București, 1940, pp. 388–389.

– tătari: 334
– țigani: 517
– greci: 198

Bulgarii aveau, așadar, o majoritate relativă sau, dacă-i socotim împreună, musulmanii, turci și tătari, treceau cu puțin în față. Numeric, românii reprezentau doar a treia comunitate.

Proporții similare și în celelalte două orașe ale județului Caliacra: Bazargic (capitala) și Cavarna. Din cei 30 106 locuitori ai Bazargicului, români erau 4 708, bulgari 12 309, turci 7 783. La Cavarna, se înregistrau 5 086 locuitori, dintre care 662 români, 1 980 bulgari, 324 turci și, particularitate locală, 1 448 de găgăuzi.

Raporturile demografice nu s-au schimbat prea mult în anii următori. Până la mijlocul anului 1938, în cele trei orașe din Caliacra laolaltă, românii înregistrează un excedent de 1 041 de locuitori, românii macedoneni, socotiți aparte, de 265, bulgarii de 2 323, iar turcii de doar 37 (în condițiile în care numărul lor scăzuse substanțial, cu 8 080 de persoane, pe întreg județul, în urma emigrației – determinant fiind mediul rural).[2] Românii au rămas, așadar, minoritari până la sfârșit și mult depășiți de populația bulgărească.

Comunitățile etnice și religioase rămâneau destul de închise în ele însele. Tot în 1930, din cei 5 374 de locuitori ai Balcicului cu altă limbă maternă decât româna, doar 2 283 declarau că știu și românește; 3 090 dintre ei

---

2. Sabin Manuilă, *La population de la Dobroudja*, București, 1938, pp. 144–147.

nu vorbeau și nu înțelegeau limba țării. Căsătoriile mixte erau de asemenea rare; rare, între ortodocși (români și bulgari) sau diversele confesiuni creștine, fiindcă între creștini și musulmani erau pur și simplu inexistente.

Și în plan social și profesional sunt de făcut o serie de distincții. Românii stabiliți în mediul rural sunt, desigur, în cea mai mare parte agricultori, coloniști care au primit pământ. Din 121 508 persoane care trăiesc în județ din exploatarea solului, 29 166 erau români (față de 54 339 bulgari). În rest însă, și cu deosebire în mediul urban, marea majoritate a românilor „neagricultori" țin de instituțiile publice și de armată: 2 515 în administrație (față de doar 739 bulgari), 760 la culte, 1 105 în învățământ și fundații culturale; în armată și la ordinea publică, 3 631, în comparație cu numai 210 bulgari (cifre înregistrând întreaga familie a angajaților). Lucrurile se schimbă când trecem la activitățile economice, unde „minoritatea" românilor e flagrantă. La capitolul „comerț" (tot așa, socotind familiile întregi), români sunt 580, bulgari 3 408, și „diverși", ceea ce înseamnă turci, în principal, 2 456; la „industria de transformare", 790 români, 6 543 bulgari, 4 120 diverși; la „servicii și profesii de interes obștesc", 842 români, 3 830 bulgari...[3]

Să aruncăm o privire și pe foile matricole ale gimnaziului mixt din Balcic, nu pentru a-i evalua pe elevi, ci pentru a înregistra datele privitoare la părinții lor; sunt indicate naționalitatea și profesiunea tatălui. Am ales

3. *Recensământul...*, *op. cit.*, vol. VII, București, 1941.

anul școlar 1926/1927, care oferă un bun amestec de români, bulgari, turci, greci și armeni. Părinții elevilor români, în afara câtorva agricultori, sunt mai toți funcționari (de stat sau în instituții particulare) sau institutori, plus un ofițer și un polițist. Bulgarii, și dintre ei agricultori (chiar și un moșier), se remarcă printr-o varietate de meserii: fierar, căruțaș, cafegiu, vărar, tinichigiu, brutar, tâmplar, zarzavagiu, potcovar, cârciumar, chiar și un „sergent de oraș". Un turc e comerciant, altul morar. La greci, întâlnim cam de toate: căruțaș, lemnar, muncitor, funcționar comercial, cismar, câțiva negustori... Armenii, și ei, dau vreo doi negustori și un ceasornicar...[4]

Cum se vede, gimnaziul de stat, fondat în 1923, era frecventat de copiii de toate originile etnice, un pas, dacă nu spre românizare, cel puțin spre deprinderea limbii române. Inițial, sunt chiar mai mulți copii bulgari decât români. Apoi, numărul bulgarilor scade, crește în schimb numărul turcilor. Pentru bulgari, alternativa era gimnaziul particular bulgăresc. În genere, bulgarii înțeleg să-și păstreze nealterată identitatea, păstrând distanța față de români, în timp ce turcii (a căror identitate rămânea oricum bine protejată, prin religie), neavând de ales decât între două „stăpâniri", bulgărească sau românească, se pare că o preferă pe cea de-a doua, odată ce interesul statului bulgar fusese să întărească în dauna lor elementul bulgăresc, în timp ce interesul statului român era de a-i susține, tocmai pentru a pune elementul bulgăresc în minoritate.

---

4. A.N.R.-J.I., Gimnaziul mixt din Balcic, 2/1925–1930.

De remarcat și un important transfer de proprietate. Primăria vinde parcele în interiorul perimetrului urban: nenumărate, sunt sute și sute de asemenea tranzacții.[5] La un preț extrem de convenabil, de regulă 10 lei metrul pătrat, ceea ce însemna că în schimbul unui salariu mediu se putea achiziționa un loc de casă și de grădină. Mai rămânea, desigur, să se construiască și casa, prevăzută ca o obligativitate. O strategie de modernizare, dar nu mai puțin de românizare. Într-adevăr, cei care cumpără sunt de toate neamurile, dar în majoritate români, fie din Cadrilater, fie din diversele părți ale României, iar ponderea lor va fi în creștere. Printre primii cumpărători, Gheorghe Murgoci, „inventatorul" Coastei de Argint. La 7 iunie 1923, primăria îi vinde un teren comunal de 340 de metri pătrați, pe strada Vasile Alecsandri; la un preț de favoare: 7 lei metrul pătrat. Murgoci a avut într-adevăr o casă la Balcic, de care, din nefericire, nu s-a bucurat prea multă vreme: a murit în 1925. Până la urmă, nu toți cumpărătorii de terenuri au și construit pe ele. În 1938 se aprecia cam la 50 numărul vilelor ridicate de particulari[6]; nu era enorm, dar nici puțin, date fiind dimen-

---

5. Dosarele – incomplete – ale Primăriei din Balcic înregistrează 107 acte de vânzări de teren între 1923 și 1928 și, separat, alte 166 din 1922 până în 1926. Mai târziu, apar 152 de acte între mai 1937 și septembrie 1938 și, în alt dosar, 30 de acte în 1938 (A.N.R.-J.I., Primăria Balcic, 17/1923-1928, 18/1926, 35/1937–1938, 37/1938).

6. C. Budeanu și Alexandrina Petrescu, „Realizări tehnice și economice în Cadrilaterul dobrogean", în *Analele Dobrogei*; vol. III/1938, p. 49.

siunile orașului. Pe de altă parte, multe case, precum și terenuri sunt cumpărate de români direct de la localnici.[7]

Din punct de vedere economic însă, Balcicul trece printr-o perioadă de declin, paradoxal s-ar zice, dat fiind că, în ansamblu, Cadrilaterul cunoaște în perioada sa românească o dezvoltare industrială și comercială semnificativă (în 1914 se înregistrau 892 de întreprinderi de toate categoriile; în 1930, numărul lor crescuse la 5 236).[8] Excepția Balcicului are o dublă motivație. Mai întâi, inaugurarea în 1915 a căii ferate Bazargic–Constanța, care a deturnat spre Constanța tradiționalul comerț cu cereale. Apoi, inexistența unor amenajări portuare moderne: „La Balcic, fără diguri de adăpostire și puncte de acostare, operațiunile se făceau primitiv, discontinuu și costisitor. Vasele stăteau departe de mal, marfa era încărcată la o punte în ceamuri (șlepuri – n.n.), și din acestea în vas. Imediat ce vremea devenea rea, operațiunea se întrerupea și uneori vasul se depărta de mal spre a fi în mai mare siguranță, sau părăsea regiunea.“

Chiar și în aceste condiții, „în anii ce au precedat anexarea, traficul prin Balcic era apreciabil: 5 000-6 000 vagoane anual, în cea mai mare parte cereale. Acest trafic s-a menținut în 1913 și 1914 (circa 5 000 vagoane), dar după război a decăzut cu totul, reducându-se la o medie

---

7. M.A.E.-A.D., 71/Tratatul de la Craiova, vol. 45, mai multe documente privitoare la vânzări de case. Vezi, ca exemplu, un act de vânzare din 1926: o familie de români cumpără, cu 20 000 de lei, de la o familie de turci, o casă cu patru camere, o sală, bucătărie, și curte de 240 metri pătrați (f. 3).

8. C. Budeanu și Alexandrina Petrescu, *op. cit.*, p. 46.

de 600 vagoane anual. Au fost ani când operațiunile au fost nule."[9]

Așadar, o cale ferată și un port autentic – iată ce-i trebuia Balcicului. Doar dacă nu s-ar fi optat pentru alt tip de dezvoltare, care să pună peisajul deasupra grânelor. Idee exprimată cu multă convingere de Emanoil Bucuța, într-un articol intitulat „Industria Balcicului":

„Balcicul are toate putințele unei industrii. Cu o mică osteneală, ea se poate dezvolta și poate duce tot ce e în legătură cu o asemenea dezvoltare. Adică nu numai înavuțire, ci o creștere de cultură și o încredere în puterile proprii, care sunt adevăratul câștig. [...] Materiile prime, foarte numeroase, ale acestei industrii, se întâlnesc din capul drumului chiar, care coboară în oraș. E întâi natura pietroasă și aspră, cu prăbușiri de văi seci care sperie când trăsura trece chiar pe muche și cu vedenia neașteptată dedesupt a Mării. Ea crește și se urcă, pe măsură ce i te duci în întâmpinare. Câștigă în culori, ieșind treptat din vânătul greu al depărtării, până când se încarcă și sclipește de topaze și de peruzele. Aceleași materii prime, risipite acum tot mai din belșug, zac în amfiteatrul de ocră și de apă al portului, spre așezarea de miniatură a mahalalei tătărești, lipită de peretele de lut ca o urzeală de soare, pe drumurile cotite cu cișmele, sfărămături de morminte turcești și cu plopi argintii pe cer."

În sfârșit, pentru a scurta argumentația cam prea încărcată cu artificii literare (dar acesta e Bucuța, personaj

---

9. Virgil Cotovu, „Instalațiile pentru navigația maritimă pe coastele Cadrilaterului", în *Analele Dobrogei*, vol. III/1938, p. 55.

cu care ne vom mai întâlni), să mergem drept la concluzie: „Ați înțeles, cred – scrie autorul – că această industrie e industria turismului."[10]

Pentru turism, Balcicul era, într-adevăr, splendid dăruit, atât prin pitorescul lui natural, cât și printr-un pitoresc uman, nu mai puțin bătător la ochi. În totul, era diferit, era *altfel*. Dar pe cât era de dăruit, pe atât era și de lipsit de toate cele. Nu exista cale ferată, iar drumurile de acces promiteau de la bun început o călătorie cu peripeții. Străzile nepavate ofereau cu generozitate gropi, praf sau noroi, în funcție de starea vremii. Nici canalizare, nici apă curentă, nici lumină electrică. Pentru unii – cu suflet de artist – neînsemnate impedimente, pentru alții, poate, ceva mai supărătoare.

Bun venit la Balcic, pe Coasta de Argint!

---

10. Emanoil Bucuța, „Industria Balcicului", în *Coasta de Argint*, 9 aprilie 1928.

5
Invazia artiștilor

Pictorii au descoperit Balcicul. Aveau să-i rămână credincioși până la capăt. După război, migrarea lor pe Coasta de Argint se reia și se intensifică. Balcicul devine – și de departe – tema cea mai frecventă în pictura românească. De la artiști renumiți până la modești anonimi, aproape că nu e pictor român care să nu fi trecut măcar o dată pe acolo.[1] Sunt mulți care vin an de an, deveniți, iremediabil, „prizonieri“ ai Balcicului. Se ajunge până la o frecvență de 150 de pictori în fiecare sezon de vară.[2]

Alexandru Satmary rămâne fidel între fideli. El și soția sa, Ortansa, își ridică și o casă, confirmând astfel înrădăcinarea lor definitivă. Ortansa, militantă feministă, este totodată sora Ceciliei Cuțescu-Storck, aceasta

1. Doina Păuleanu, *Balcicul în pictura românească*, Editura ARC 2000; ediția a doua, revizuită, București, 2007. De asemenea, de aceeași autoare, albumul, cu text asemănător, *Pictori români la Balcic*, Monitorul Oficial, București, 2012.

2. Lucian Stan, „Vilegiatura la mare în perioada interbelică“, teză de doctorat, Universitatea din București, Facultatea de Istorie, 2012, p. 205.

din urmă căsătorită cu sculptorul Frederic Storck. Cecilia tocmai se pregătea să-și construiască o vilă pe un teren cumpărat lângă Constanța, când, întâlnindu-se cu soții Satmary, aceștia îi spun să nu înceapă nimic până nu vede Balcicul, „care pe lângă Constanța – pentru un artist – era ca o grădină față de un loc părăsit“. Ajunsă acolo, cade, ca atâția alții, victimă curiosului „efect Balcic“: se îndrăgostește pe loc. Ortansa o conduce la un mic pavilion turcesc, aflat chiar în fața mării: „de vânzare“. Îi scrie soțului entuziasmată: asta și-a dorit dintotdeauna. Și nu se lasă până nu-l aduce și pe el, să vadă cu ochii lui minunea. De la Bazargic la Balcic, patru ore de mers cu o trăsură „antideluviană“. Dar, la capătul drumului, „ce surpriză!... Descinzând pe piața asimetrică și pitorească a Balcicului, s-ar fi zis că poposeam în fundul Orientului însorit...“.

(În acest punct, autorul simte că e momentul să intervină cu propria mărturie. Pe lângă frumusețea reală a locului, efectul „surpriză“ nu e de neglijat în revelația Balcicului, cu atât mai mult cu cât se repetă de la o relatare la alta. Ca și vizitatorii interbelici, am ajuns la Balcic străbătând un platou întins și cât se poate de anost, care nu te pregătește defel pentru ce va urma. La un moment dat, drumul se prăbușește literalmente spre mare, într-un decor neașteptat de stânci cu forme ciudate și văi abrupte. Reacția firească e de uimire. E greu să nu te lași impresionat.)

Cheltuind până la ultimul ban, Cecilia Cuțescu-Storck decide – un număr de ani mai târziu – să extindă

construcția inițială, transformând-o dintr-o mică vilă într-o clădire monumentală. Unică, în felul ei, în tot Balcicul: singularizată printr-o monumentală *loggia*, deschisă spre mare prin opt arcade. De nici o realizare a ei n-a fost atât de mândră ca de acest vis întruchipat în piatră[3] (soțul, sculptorul Frederic Storck, pare mai puțin implicat; unui sculptor, evident, Balcicul nu îi oferea atât de mult ca unui pictor). Înclinată spre pictura monumentală, în registru sintetic și cu largă deschidere spațială, Cecilia Cuțescu-Storck a lăsat, printre altele, o panoramă precisă și încântătoare a Balcicului dinspre țărmul mării, așa cum îl vedea de pe terasa casei sale.

În 1922, se întâlnesc la Balcic, după ce făcuseră cunoștință la Paris, cu doi ani înainte, pictorița Rodica Maniu, sora poetului Adrian Maniu, alt mare iubitor al locului, și pictorul Samuel Mützner. Se căsătoresc în 1923. Și-au construit deasupra golfului o casă cu terasă mare, din păcate pe un teren mișcător, care s-a surpat, afectând și construcția (ceea ce avea să se întâmple și cu alte vile din Balcic). Amândoi, firește, au pictat la Balcic, și îndeosebi Samuel Mützner, foarte atras de peisajul exotic (a călătorit și pictat în nenumărate locuri, din Algeria până în Japonia).[4]

---

3. Cecilia Cuțescu-Storck, *Fresca unei vieți*, „Bucovina", I.E. Torouțiu, București, 1943 (reproducere în facsimil: Editura Semne, București, 2008), capitolul „Povestea minunată, Balcicul", pp. 335–386.

4. Rodica Marian, *Samuel Mützner, 1884–1959*, Antet, București, 2005.

Artiștii „fără case“ sunt însă cei mai numeroși. Vin, unii an de an, închiriază câte o cameră și își petrec lunile de vară în orașul care este, de pe acum, al lor. Se înfiripează astfel o boemă artistică, după pictori apărând, atrași de ei, într-un al doilea val, și mai mulți actori. Puncte de întâlnire: cafeneaua lui Mamut, sau cealaltă cafenea, a lui Ismail (la un moment dat, Sindicatul Artelor Frumoase va întemeia un cămin al pictorilor și sculptorilor români[5]). Prezența lui Iser e atestată în mai mulți ani, mereu în căutare de tipuri umane exotice și visând la odalisce. Petrașcu explorează sistematic peisajul dobrogean, atât litoralul, cât și interiorul regiunii; poate fi întâlnit, de la un an la altul, la Turtucaia, la Silistra, la Mangalia, la Techirghiol, iar la Balcic în 1920, 1921, 1923, 1925, 1926, 1927, 1930... Mereu egal cu sine, cu tușa sa inconfundabilă, densă, opacă și strălucitoare totodată. Și Theodorescu-Sion rămâne un obișnuit al locurilor, manifestându-și și aici ingeniozitatea compozițională, vădită în rigoarea și echilibrul unor construcții sintetice; peisajul său din 1927, intitulat simplu *Balcic*, mi se pare a fi (deși alegerea nu e ușoară) cea mai convingătoare reprezentare, într-o unică imagine, a tuturor elementelor caracteristice: marea, cerul, malul stâncos, ulițele și căsuțele care curg la vale, turnul înalt al geamiei...

Balcicul impune – până la obsesie – un subiect, dar nu și un stil. Fiecare artist evoluează pe coordonate proprii,

---

5. M.A.E.-A.D., 71/Tratatul de la Craiova, vol. 47, f. 251, document semnat de Marius Bunescu, președinte al Sindicatului (casa a fost cumpărată cu suma de 400 000 de lei).

supunând subiectul propriei viziuni sau lăsându-se influențat în funcție de temperamentul său specific. Locul îndeamnă deopotrivă la constructivism și la impresionism, împingându-i pe artiști fie spre accentuarea formelor și volumelor, fie spre disoluția lor.

Maniera impresionistă este vizibilă la Jean Al. Steriadi, unul dintre obișnuiții cei mai fideli ai Balcicului, autor de „liniștite“ peisaje și portrete, scăldate într-o lumină caldă. Aceleiași familii artistice îi aparține Nicolae Dărăscu, peisagist de mare virtuozitate, oscilând între Veneția și Balcic, ca și Marius Bunescu, și el remarcabil colorist, cu memorabile spații marine de un albastru-verzui specific. Fără a-l uita pe mai tânărul Lucian Grigorescu, aproape un „autohton“ (născut la Medgidia), adevărat „copil al soarelui“, îmbătat de lumină și de culoare.

Un caz aparte îl reprezintă Ștefan Dimitrescu. Pictorul – devenit în 1927 profesor la Școala de Arte Frumoase din Iași – se remarcase printr-o nedezmințită sobrietate: desen ferm, registru cromatic limitat și oarecum tern. Ajunge în 1930 la Balcic. Și aici se petrece transfigurarea: paleta i se luminează deodată, culorile devin vii, intense. Aproape un alt pictor!

Alți artiști notabili care au adunat la Balcic o bună recoltă: Ștefan Popescu, Petre Iorgulescu-Yor, Adam Bălțatu, Dumitru Ghiață, Vasile Popescu, Henri Catargi…

Să nu-l uităm nici pe mai vârstnicul Kimon Loghi, prezent și el (și, ca și cei deja pomeniți, proprietar al unei vile). Desprins din Art Nouveau, romantismul lui desuet (care a putut să placă cândva), nu mai corespundea

orientărilor interbelice, și cu atât mai puțin se potrivește gustului actual.

Dar, la extrema cealaltă, sunt și artiști de avangardă care, cel puțin într-o primă fază, își exersează armele aici. Prin compozițiile sale suprarealiste, Victor Brauner va atinge mai târziu, din Paris, o celebritate mondială. Deocamdată, la Balcic (în intervalul 1922–1924), pictează peisaje care, fără a fi încă suprarealiste, nici „realiste" nu mai sunt; pentru el, Balcicul a marcat o etapă de tranziție.[6]

Cel mai tânăr dintre pictorii fermecați de Balcic este Paul Miracovici. Șederile lui, din anii 1934–1938, sunt bine documentate printr-o corespondență plină de detalii pitorești, privitoare la el și la alții. În august 1934 se instalează, pentru aproape două luni, la o familie de turci: „Am aproape un fel de apartament. Extrem de curat, cu toate că e lipit cu pământ pe jos și ajung cu capul la tavan. Pe fetiță, singura care știe românește, o cheamă Edià." Se întâlnește cu pictori, printre care Henri Catargi; de asemenea, cu actorul Ion Iancovescu. Locul de întâlnire și relaxare: cafeneaua lui Ismail. În anul următor se instalează undeva, la etaj: „camera mea are trei ferestre și e așezată sus, vezi până la Constantinopol". Noi sejururi în 1936, 1937 și 1938, când pictorul își cumpără două parcele, intenția (și obligația asumată) fiind de a-și construi o locuință.[7]

---

6. M.E. (Monica Enache), „Victor Brauner", în *Destine la răscruce. Artiști evrei în perioada Holocaustului*, Muzeul Național de Artă al României, 2010, pp. 40–44.

7. Doina Păuleanu, *Balcicul în pictura românească*, *op. cit.*, pp. 150–152. Vezi și actul de vânzare-cumpărare încheiat între

Sunt și pictori care refuză Balcicul sau care, vizitându-l o dată, nu țin să repete călătoria. Nu-l întâlnim, de pildă, pe Camil Ressu. Pictor cu un desen ferm, la antipodul reprezentărilor impresioniste, ar fi putut consolida la Balcic tendința „constructivistă". Eustațiu Stoenescu a lăsat un peisaj oarecare, mărturie a unei treceri rapide. Și Theodor Pallady a ajuns la Balcic, probabil *par acquit de conscience*, cum zice francezul (o vorbă franțuzească fiind întru totul potrivită când îl pomenim); avem de la el o stradă din Balcic, cu un minaret, compoziție fără mare interes. Pictor rafinat, spirit ironic și cât se poate de „francez", n-avea cum să se simtă în largul lui în promiscuitatea de tip oriental. Cert e că preferă Parisul Balcicului și, la nevoie, un țărm de mare... tot în Franța.

Nici prietenii lui Ștefan Dimitrescu nu se grăbesc să-i imite exemplul pornind în pelerinaj la Mecca pictorilor. Alcătuiau „grupul celor patru", prezentându-și operele în expoziții comune: Ștefan Dimitrescu, N. Tonitza, Francisc Șirato și sculptorul Oscar Han.[8] E curioasă mai ales „rezistența" iscoditorului Tonitza, care pictează în câteva rânduri la Mangalia, dar nu se îndură să coboare puțin mai la sud. Poate avea să vină și momentul acela: să lăsăm destinul să lucreze!

Au rămas nespuse numele mai multor pictorițe; își vor lua revanșa într-un capitol rezervat doamnelor.

---

primăria din Balcic și Paul Miracovici, la 18 martie 1937: 540 de metri pătrați, cu prețul de 15 lei metru pătrat, avans 2 000 de lei, restul sumei urmând să fie achitată în rate, în vederea construirii unei case (A.N.R.-J.I., primăria Balcic, 35/1937-1938).

8. Doina Păuleanu, *Grupul celor patru*, Monitorul Oficial, București, 2012.

6
Tenha Juvah

Să ne reîntoarcem la Satmary. Încurajat de succesul „operațiunii" Cuțescu-Storck, pictorul țintește acum mai sus. Mult mai sus. Direct la regină. Relația era mai veche între familia regală și familia Satmary, de pe vremea când Carol Popp de Szathmáry era artistul oficial al Curții; de asemenea, Alexandru Satmary era membru al Tinerimii Artistice, asociație patronată de principesa, apoi regina, Maria.

La 9 octombrie 1924 – aproape un deceniu după prima vizită – Maria revine la Balcic, așteptată de Satmary cu înfrigurare.[1] O vizită neprotocolară, făcută strict pentru a vedea așezarea „din punct de vedere artistic". Nu mai era tânăra prințesă de altădată, puțin cam zvăpăiată. Războiul făcuse din ea o legendă, mai mult, un mit național. Moralmente, ea îl câștigase: crezuse nestrămutat în victorie, atunci când nimeni nu mai credea. Maria nu obișnuia să piardă. Era o pasională, avea dorințe aprige

1. Regina Maria a României, *Însemnări zilnice* (traducere de Sanda Ileana Racoviceanu), vol. VI, Editura Historia, București, 2008, pp. 454–457.

și înțelegea să le ducă nestrămutat la îndeplinire. Nu se îndrăgostise de Balcic la prima vedere. S-a îndrăgostit însă, obsedant și definitiv, la a doua. Mergând pe lângă țărm, a admirat în treacăt „frumoasa casă mică“ a doamnei Storck (prima variantă, înainte de extindere). Apoi a ajuns într-un loc... „ei bine, locul pe care-l vreau și pe care trebuie să-l am!“ Un loc de vis. Dar, ce păcat, „el aparține lui Jean Chrissoveloni, care l-a cumpărat pe mai nimic și care se pare că nu face nimic cu el“. Și, totul în crescendo: „Ah! Mi-ar plăcea acest loc! Toată viața mi-am dorit un astfel de loc, imaginându-mi că-l pot găsi doar în Italia, și iată-l aici la Balcic.“ „Simt că trebuie să am acest loc!... Visuri noi se ridică în fața mea, visuri legate de construcții, cele mai fascinante dintre toate, și deja mă văd locuind în mica casă turcească și construind mica mea grădină spaniolă, pavată, firește! pe terase, sub marele plop care atârnă deasupra mării.“ „Am făcut un picnic acolo... Chiar înainte de a ajunge la locul *meu*, se află o minunată moară veche cu un șuvoi de apă curgătoare deasupra a două roți vechi imense. Moara are aceleași linii perfecte specifice caselor turcești. Exact deasupra, pe faleză, dar fără să se vadă din locul meu, se află o casă mare, construită ca un fel de casă de odihnă pentru ofițerii grăniceri. N-am vecini apropiați, în afară de moara cea veche și acea casă chiar deasupra. Numai de mi-ar da Jean Chrissoveloni locul cu cât l-a cumpărat. Sper că nu l-a cumpărat în ideea de-al specula!“

Pe Chrissoveloni regina îl cunoștea bine. Era un tânăr bancher, cultivat (cu studii în Anglia) și om de lume; soția sa, Sybill, englezoaică, făcea parte din cercul apropiat al

reginei (Maria chiar locuise la un moment dat în apartamentul lor din Paris). „Negocierea“ s-a desfășurat fără nici o dificultate, la palatul Cotroceni, în ziua de 6 decembrie 1924: „...la 6 a venit Jean Chrissoveloni să mă vadă. El a venit pentru colțișorul de la Balcic pe care mi-l dă cu plăcere, încântat să-mi facă un serviciu. Am discutat despre o mie de subiecte și am fost atât de absorbiți, încât atunci când ne-am uitat la ceas era, de fapt, nouă fără un sfert! Am vorbit despre tot felul de lucruri, religie, artă, știință, viață, dragoste, experiențe, arhitectură, afaceri, politică...“[2]

Faza următoare: Satmary se pune pe treabă. Însemnarea reginei, din 9 februarie 1925: „L-am primit pe Satmary, care a făcut mai multe schițe pentru mica mea casă turcească de la Balcic. A schițat mici uși și ferestre perfecte, fiecare fiind diferită, și el face totul cu acea plăcere pentru detaliu și pitoresc pe care o au toți adevărații artiști și, în plus, și cu ideea lor de a mă avea alături de ei, acolo.“[3]

Se va implica însă, pe lângă pictor, și un arhitect profesionist: Emil Guneș.

Începe să se construiască. Armata furnizează forța de muncă: un detașament comandat de colonelul Sion. Regina vine în „inspecție“, pe 15 septembrie 1925. O zi rece și ploioasă. Călătorește în mașină de la Bazargic, „trecând prin noroi și băltoace pe drumul nou pietruit“. „Lucrul ciudat este faptul că șoseaua era mult mai puțin

---

2. *Ibidem*, p. 515.
3. *Ibidem*, vol. VII, p. 40.

proastă decât mă așteptasem. Prefectul mergea în față cu o viteză extraordinară." La Balcic, o întâmpină Satmary. „Îmbufnat" toată ziua: militarii constructori i-au mutilat planurile. Nemulțumit și Gaetan Denize, fidelul secretar al reginei: „se uita ca un buldog furios". Regina mediază, zâmbește tuturor și reușește să asigure un compromis convenabil. Pe deasupra, mai achiziționează ceva: „Bătrânul turc, care are morile, mi-a dat-o mie pe cea mai de jos, o veche clădire dărăpănată extrem de pitorească." Apoi, înotând prin noroi, „i-am făcut o vizită bătrânului turc în cea de a doua moară a sa, pe care, de asemenea, am ambiția să o am, și după aceea m-am urcat pe deal până am ajuns în vârf, chiar deasupra peticului meu de pământ, acolo unde grănicerii au o adorabilă casă construită ca sanatoriu. Are o minunată panoramă și acolo am făcut un picnic pe o frumoasă verandă deschisă de unde se vedea întregul golf". La întoarcere, drumul nu i se mai pare chiar excelent: „am trecut prin mocirlă, hârtoape și prin băltoace, până am ajuns la trenul nostru... Ce mai ploaie!" O nouă inspecție la 2 noiembrie 1925; „s-a lucrat din răsputeri; casa are deja acoperiș".[4]

Următoarea vizită, la 31 mai 1926. Lucrările se apropie de sfârșit. Casa a primit și un nume, exotic: *Tenha Juvah*, ceea ce înseamnă în turcește „cuibul liniștit". E terminat și minaretul, originala anexă a „palatului", cu totul o casă destul de mică, cu două încăperi mari totuși, una din ele fiind camera reginei. Sosește și regele, cu vaporul, și, lucru curios, notează Maria, de data aceasta

4. *Ibidem*, pp. 251–253 și 298–301.

„nu a fost neatent", a ieșit măcar parțial din „absența" care îl caracteriza. Stăpâna locurilor mai rămâne câteva zile, pentru a-și inspecta amănunțit domeniul. Sunt „nouă terase, la înălțimi inegale, din care cinci sunt adevărate grădini". Vizitează și Balcicul, mai ales „partea de sus... o «mahala» în care n-am fost niciodată". „Am intrat în multe case și mi s-a oferit dulceață și apă rece, pentru că peste tot în Balcic sunt surse bune de apă de băut, limpede și rece. Am fost însoțită de o încântătoare turcoaică în vârstă, cu caftan negru și batic alb pe cap, și cu pantaloni. Ea nu vorbea nici un cuvânt din vreo limbă pe care să o înțelegi, dar își asumase rolul de maestru de ceremonii și avea, hotărât, simțul umorului. A fost un companion absolut pitoresc și neobișnuit."[5] Bătrâna turcoaică, pe numele ei Șefica, revine în mai multe rânduri în însemnările reginei. O întâmpina când venea la Balcic și o vizita, uneori pe neașteptate, fără nici un fel de protocol, ca pe o vecină căreia îi bați în poartă; îi aducea flori, fructe, ouă proaspete... Regina o primea, o invita la ceai... Se înțelegeau de minune, nu prin vorbe – Șefica știind doar turcește, limbă pe care regina n-o cunoștea –, ci din priviri și prin gesturi (de fapt, înțelegerea perfectă, dincolo de cuvinte!).

În sfârșit, când ajunge din nou la Balcic, la 17 septembrie 1926, regina poate admira lucrarea practic încheiată. Casa e gata, iar „terasele s-au transformat în niște fortificații atractive și deosebite, care urcă pe colină în spate, sus, tot mai sus, până ajung în zona grănicerilor.

---

5. *Ibidem*, vol. VIII, Editura Cognitia, 2010, pp. 168–175.

Mici scări de piatră duc de la una la alta, uneori, printr-un fel de mic tunel, și pretutindeni terase și grădini minuscule, pe diferite nivele". Gaetan Denize e în culmea fericirii. Ca să-l răsplătească, regina îi dăruiește un nume pe măsura devotamentului său: „Sfântul Balcic"![6]

De acum înainte, aceasta va fi marea operă a reginei. În mersul general al țării nu mai avea de jucat un rol pe măsura pasiunii care clocotea în ea. Avea, de fapt, treptat, să fie dată la o parte. Toată energia, toată imaginația și le-a concentrat atunci asupra domeniului său de la Balcic. A fost a doua legendă pe care a creat-o, după cea a războiului.

Parcelă cu parcelă, și-a extins neîncetat micul regat. Un tabel, din 1938, privitor la terenurile cumpărate de regină în jurul reședinței sale din Balcic, în intervalul 1928–1938, înregistrează nu mai puțin de șaizeci și trei de tranzacții, de la mici suprafețe, de câteva sute de metri pătrați, până la loturi relativ mari, atingând și 20 de mii de metri pătrați. Li se adaugă și câteva mori, una de la Comunitatea musulmană, altele de la particulari, pe care le restaurează, dându-le diverse destinații, cu grija de a nu le afecta aspectul inițial. Mai presus de orice, ținea să păstreze specificul locurilor, marca lor originară. Între limitele ultime, domeniul ajunge să depășească 24 de hectare.[7]

În acest spațiu, pe un teren accidentat, în pantă abruptă, coborând spre mare, străbătut de un râuleț care se

6. *Ibidem*, pp. 280–287.

7. A.N.R.-A.N.I.C., Casa Regală, Castele și palate, 46/1932, ff. 44–45.

prăbușește într-o spectaculoasă cascadă, regina „modelează" fără încetare. Peste tot, terase și grădini suspendate. Și o mulțime de pavilioane, mai mari sau mai mici, construcții noi sau transformate din altele mai vechi, destinate membrilor familiei, oaspeților, suitei, corpului de gardă și personalului administrativ sau adăpostind diverse servicii și instalații (uzină electrică, cinematograf, poștă). „Actul de evaluare", datat 3 august 1938, înșira treizeci de asemenea clădiri și dependințe, estimate împreună la 14 milioane de lei (dintre care, „palatul regal", la 2 480 000 lei).[8] Toate își propun să respecte spiritul locului, stilul „balcanic" (turcesc sau bulgăresc). Să consemnăm, printre ele, vila zisă a prințului Nicolae (sau Mavi Dalga), proiectată tot de Emil Guneș, și aerian așezată pe marginea prăpăstioasă a dealului. Și, neapărat, Stella Maris, cea mai mică biserică din țară, de factură bizantină, cu interiorul pictat în 1930 de tinerii artiști Anastase Demian și Tache Papatriandafil. Un omagiu „ortodox" adus țării adoptive de către regina anglicană (dar cât se poate de „ecumenică" în atitudinile ei religioase).

8. A.N.R.-A.N.I.C., Casa Regală, Castele și palate, 52/1938, ff. 60–62.

7

Scurtă cronică a „Cuibului liniștit“

Odată încheiată amenajarea micului palat, Balcicul devine reședința privilegiată a reginei.[1] Ajunge să-și petreacă în „cuibul liniștit“, adunând sejururile succesive (primăvara, vara, toamna, niciodată iarna), două luni în medie an de an, ceea ce e destul de mult, dat fiind că își împarte timpul între Cotroceni, Sinaia și Bran, și călătorește frecvent în țară și tot mai des în străinătate. Mereu se reîntoarce la Balcic. Acolo este de acum înainte locul ei, acolo simte ea că-i bate inima.[2]

---

1. Până în 1927 inclusiv, urmărim raporturile reginei cu Balcicul după versiunea în limba română a însemnărilor sale zilnice, nouă volume, editate între 2006 și 2012 (volumul X, 2013, a apărut după încheierea redactării acestei ediții). Începând cu anul 1928, sursa este manuscrisul inedit, în limba engleză, al jurnalului reginei, A.N.R.-A.N.I.C., Casa Regală, Regina Maria. Personale, vol. 165–202 (citat în continuare: Regina Maria, *Jurnal*).

2. Perioadele petrecute la Balcic de regina Maria:
1924 – 9 octombrie
1925 – 15 septembrie; 1–2 noiembrie
1926 – 31 mai–3 iunie; 17 septembrie–22 septembrie
1927 – 1 mai–6 mai; 13 iunie–16 iunie; 6 septembrie–30 septembrie; 1 noiembrie–20 noiembrie

Domeniul de la Balcic e pentru ea Paradisul. Un tărâm al libertății, ieșirea dintr-o lume constrângătoare. Într-un fel, o reîntoarcere la lipsa de griji a copilăriei. Balcicul „mediteraneean“ se înfățișează în imaginarul ei ca o reactualizare a Maltei, unde mica prințesă petrecuse cea mai fericită perioadă din viață (pe vremea când tatăl său, Alfred, duce de Edinburgh, al doilea fiu al reginei Victoria, comanda flota britanică din Mediterana). Paradisul regăsit, așadar. „Fool's Paradise“, expresia englezească revine frecvent în jurnalul reginei. Aici uită, sau măcar încearcă să uite, de obligații și de necazuri.

Înoată, călărește, face plimbări pe mare, de-a lungul coastei (capul Caliacra este un loc preferat), citește și scrie și, pasionată de flori, își cultivă și își admiră grădinile,

---

1928 – 20 aprilie–30 aprilie; 15 iunie–19 iunie; 23 iunie–18 iulie; 22 septembrie–31 octombrie

1929 – 25 mai–28 mai; 10 iunie–21 iunie; 20 august; 19 septembrie–7 octombrie; 13 octombrie–3 noiembrie

1930 – 21 aprilie–28 aprilie; 9 mai–30 mai; 16 iunie–7 iulie; 21 septembrie–18 octombrie; 23 octombrie–4 noiembrie

1931 – 16 iunie–16 iulie; 29 septembrie–14 octombrie; 17 octombrie–2 noiembrie

1932 – 21 mai–30 iunie; 5 octombrie–5 noiembrie

1933 – 15 iunie–7 iulie; 29 septembrie–14 octombrie; 17 octombrie–3 noiembrie

1934 – 9 aprilie–16 aprilie; 5 iunie–10 iulie; 2 septembrie–15 septembrie

1935 – 22 aprilie–25 aprilie; 21 iunie–14 iulie; 4 octombrie–15 octombrie; 17 octombrie–27 octombrie

1936 – 11 mai–26 mai; 29 mai–6 iunie; 10 iunie–28 iunie; 17 octombrie–2 noiembrie; 4 noiembrie–13 noiembrie

1937 – 28 septembrie–23 octombrie

găsind mereu câte ceva de adăugat sau de perfecționat. O are aproape pe principesa Ileana, fiica cea mai mică, fiica preferată („Ileana dragă“, o alintă ea, pe românește), cu care își împarte vacanțele până la căsătoria ei, în 1931, cu arhiducele Anton de Habsburg (cei doi soți, de altfel, o vor vizita în continuare la Balcic). I se alătură din când în când și alți membri ai familiei: Nicolae, Elisabeta, Marioara (Mignon), o dată și soțul celei din urmă, regele Alexandru al Iugoslaviei (Sandro, pentru intimi). Cu Carol e o altă poveste, vom vedea îndată. O vizitează și surorile: Victoria Melita (alias Ducky), căsătorită cu marele duce Kiril, văr al țarului asasinat, el însuși, prin dispariția celorlalți moștenitori, potențial țar al Rusiei (până să revină la Kremlin, trăiesc însă într-o lucie sărăcie, ajutați, pe cât poate, de Maria); de asemenea, Alexandra (Sandra), căsătorită cu prințul de Hohenlohe, ca și, destul de des prezent la Balcic, fiul lor Friedel. În afara celor din familie, „garda apropiată“ a reginei e alcătuită din fidelul secretar Denize („Sfântul Balcic“), horticultorul Janin (personaj esențial, dat fiind rostul grădinilor în ansamblul domeniului) și, firește, aghiotantul, colonelul (mai târziu general) Zwiedinek. Acesta din urmă, notează regina „este o încântare pentru noi“ („noi“ însemnând ea și Ileana). „Înalt, extrem de corect, plăcut la înfățișare și ceremonios, *er steht zu diensten* („stă la dispoziție“ – germ.) în toate momentele și nici măcar când este înfășurat într-un prosop de baie nu-și uită *Haltung*-ul (ținuta) militar. Nu sunt foarte sigură că se simte fericit pe marea agitată, în mica barcă cu pânze, dar frumosul său *Haltung* a fost

la fel de corect ca întotdeauna. Ileana îl numește Unchiul Zwidy (nu în față), iar noi îl numim Veveriță, pentru că are niște ochi imenși, negri, și dinți uimitor de albi.“[3] Zwiedinek a stat mereu alături de regină, fiindu-i credincios până în ultimele clipe. „Zwiedy“ îl alintă Maria în jurnalul său. Rumoarea publică spune c-ar fi fost amanți, ceea ce este greu de autentificat, fiecare numărând cum crede de cuviință amorurile reginei (oricum, potrivit zicalei franceze, *„on ne prête qu'aux riches*“).

Regina e fidelă în prietenie și, majestuoasă când e cazul, știe să fie și neașteptat de apropiată, cu cine nici nu s-ar bănui (cazul bătrânei turcoaice, și nu numai al ei). Când moare Denize, la 14 mai 1930, este cumplit de afectată: „creatorul, împreună cu mine, al lui Tenha Juvah, mândria și dragostea lui“. Decide să meargă la București pentru a-și lua un ultim rămas-bun, „în ciuda celor care gândesc că o asemenea atenție e prea mare“, fiindcă, notează ea în jurnal, „unii gândesc chiar așa, cât ar putea să pară asta de uimitor“.[4] Când dispare și Janin, după câțiva ani, tristețea ei e la fel de mare.

Dintre prietenele care o vizitează la Balcic, cea mai apropiată, cea mai iubită, este, fără nici un dubiu, Cella Delavrancea, fiica scriitorului și pianistă reputată (mai târziu și scriitoare). Cu Cella se înțelege perfect: se minunează și ea cum de e posibilă o asemenea comuniune, dată fiind diferența de extracție socială și de formație

---

3. Regina Maria a României, *Însemnări zilnice*, vol. IX, Polirom, Iași, 2012, p. 299 (însemnarea din 9 septembrie 1927).
4. Regina Maria, *Jurnal*, vol. 175, ff. 122–124.

culturală. 7 octombrie 1930: „Cella a ajuns tocmai bine pentru *lunch*, arătând bine și exprimând obișnuita ei vitalitate și căldură de viață. Deplina ei naturalețe e întotdeauna înviorătoare și stimulantă." 5 octombrie 1932: „Cella e încântată să fie aici și ne place să fim împreună." 21 iunie 1934: „Cella e cea mai bună însoțitoare din lume", rareori s-a înțeles atât de bine cu o femeie. 24 iunie 1934: „Cella, neîncetat amuzantă, aduce tuturor buna dispoziție."[5] Și aprecierile de acest gen continuă. Regina are o mare capacitate sentimentală, o nevoie nesecată de iubire și de prietenie.

Din păcate, paradisul Balcicului nu se poate despărți pe de-a-ntregul de lumea înconjurătoare: o lume tot mai agitată, o lume tot mai nesigură. Și la Balcic, că vrea sau că nu vrea, regina e tot regină și rămâne prinsă în vâltoarea evenimentelor. Sunt trei etape distincte, care îi marchează și sejururile la Tenha Juvah.

Până la moartea regelui Ferdinand, la 19 iulie 1927, ea este, simplu, regina României, desigur nu regină domnitoare, ci doar soție de rege, însă, grație propriei personalități, ca și prin legenda pe care o întruchipa, și dată fiind, pe de altă parte, personalitatea inconsistentă a suveranului (altminteri, inteligent și cultivat), s-a aflat, efectiv, într-o poziție specială de putere și de influență. Pentru Balcic, sunt doar anii de început, ai amenajării domeniului. Până în vara anului 1927, regina ajunge să petreacă aici doar câteva zile.

---

5. *Ibidem*, vol. 177, f. 137; vol. 184, ff. 151–152; vol. 184, f. 157.

Etapa a doua este a Regenței, din iulie 1927 până în iunie 1930. Principele Carol renunțase la tron (din proprie voință, dar și „ajutat“ să o facă de guvernul Brătianu) pentru a trăi în străinătate alături de femeia iubită, Elena Lupescu („evreica cu părul roșu“). Tronul i-a revenit astfel fiului său Mihai, în vârstă de numai șase ani. Regența, nominalizată formal chiar de Ferdinand, dar, evident, sub influența lui Ionel Brătianu, era alcătuită din trei persoane: patriarhul Miron Cristea, prințul Nicolae și Gheorghe Buzdugan, președintele Curții de Casație. O regență slabă, mai slabă chiar decât fusese regele defunct. Brătianu rămânea „singur stăpânitor“ în țară. Regina Maria se trezește, de la o zi la alta, că nu mai reprezintă oficial nimic, dincolo de titlu și de legendă. Ar fi putut fi ea regentă, dar pe lângă faptul că, potrivit legilor și mentalităților românești, era greu de conceput o asemenea poziție pentru o femeie (deși Maria nu era chiar o femeie ca toate celelalte), nici prin gând nu i-ar fi trecut lui Brătianu să așeze la vârf o asemenea personalitate (mult prea puternică și imprevizibilă). Paradoxul stă în faptul că regina rămâne pe din afară, dar în fapt continuă să fie o persoană inconturnabilă, șeful de necontestat al dinastiei, în condițiile în care nimeni nu putea să ia regența foarte tare în serios (e consultată frecvent de Vintilă Brătianu, de Iuliu Maniu și de alți oameni politici, iar prințul Nicolae, regentul, se află el însuși sub „tutela“ mamei sale).

Jocul politic se desfășoară uneori și pe scena Balcicului. La 12 septembrie 1927, Maria îi primește aici (și îi găzduiește) pe prim-ministrul Ionel Brătianu, alături

de soția sa Eliza, și pe fratele acesteia, „eminența cenușie“ Barbu Știrbei, prietenul intim și sfătuitorul reginei, „punctul fix“ în zbuciumata ei viață sentimentală.[6] Era un fel de a-i spune că nimic nu s-a schimbat, cel puțin în plan simbolic. Brătianu, în ce-l privește, calculase bine lucrurile, și cu renunțarea lui Carol, și cu Regența. Îi scăpase doar un „detaliu“, privitor la propriul destin. Patru luni după Ferdinand, a părăsit și el această lume, pe neașteptate, în urma unei stupide infecții. Regina l-a deplâns sincer, deși nu se înțelesese întotdeauna cu el. Era însă mai bine, inclusiv pentru dinastie, cu un Brătianu dominator decât cu o guvernare în derivă. Președinția guvernului e preluată de Vintilă Brătianu, fratele premierului dispărut, departe însă de abilitatea și autoritatea acestuia. În aceste condiții, Maria rămâne singurul reper incontestabil. Ceea ce se vădește și prin pelerinajul liderilor politici la Balcic. La 1 iulie 1928 o vizitează însuși Vintilă Brătianu, care îi spune că ar dori-o la București, în caz de criză. Din partea național-țărăniștilor, aflați într-o lungă cură de opoziție, Constantin Stere îi sugerează că ar trebui convins Vintilă Brătianu să demisioneze, și să fie chemat la guvernare Iuliu Maniu. Interesant că se adresa reginei, nu Regenței!

În sfârșit, liberalii se retrag și Iuliu Maniu e prim-ministru. Se află și el la Balcic, pentru a se întreține cu regina, la 1 octombrie 1929. Peste doar câteva zile izbucnește scandalul Regenței, în urma decesului lui Buzdugan.

---

6. *Însemnări zilnice*, vol. IX, pp. 302–306.

Vedere
a Balcicului.

Sursa: Arhiva Balcica și Constantin Măciucă.

Sursa: B.A.R. Cabinetul de stampe.

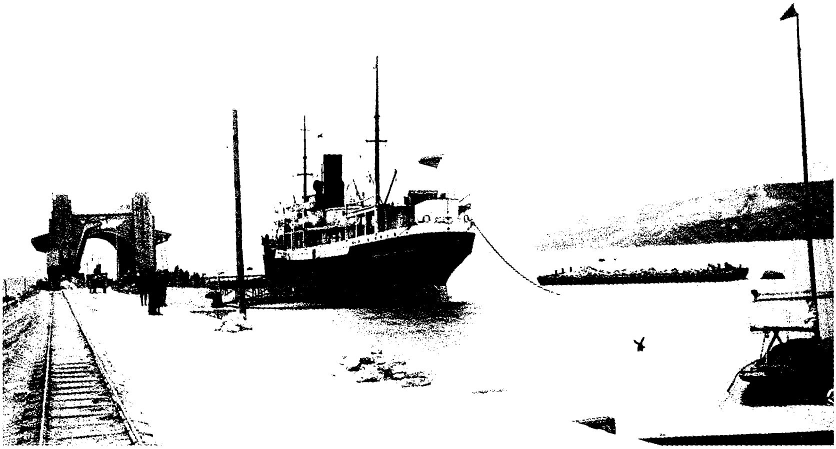

Altă vedere a Balcicului.

Sursa: B.A.R. Cabinetul de stampe.

Stradă din Balcic.

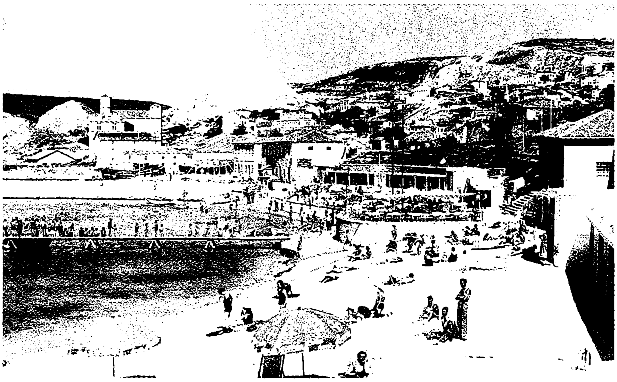
Sursa: Arhiva Stanca Fotino-Ciobanu.

Portul: noul dig și primul vapor de mare tonaj care acostează la Balcic (7 aprilie 1937).

Sursa: B.A.R. Cabinetul de stampe.

Spre centrul orașului (la stânga, o fântână caracteristică).

Sursa: B.A.R. Cabinetul de stampe.

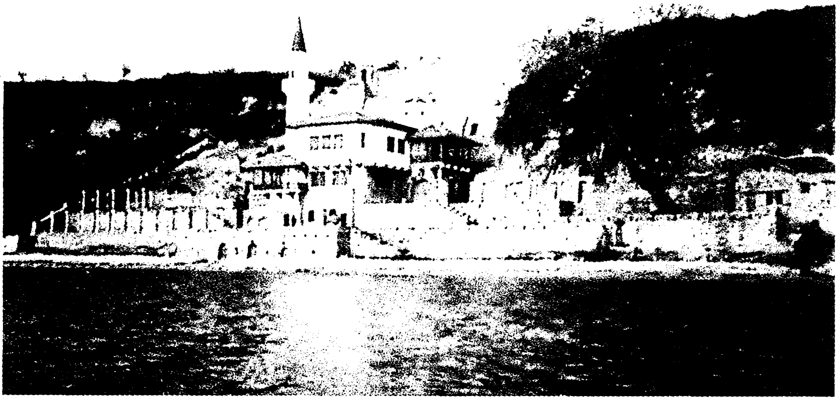
Plaja din Balcic.

Regina Maria. Portret cu dedicație către George Fotino: „A notre très précieux maire de Balcic“.

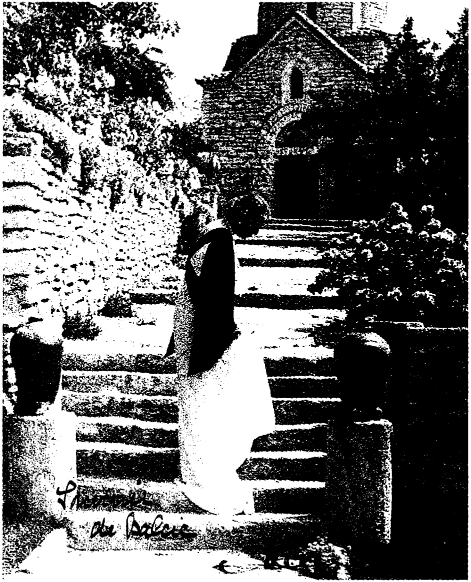
Sursa: Arhiva Stanca Fotino-Ciobanu.

Sursa: Arhiva Balcica și I.Constantin Măciucă.

Tenha Juvah – „Cuibul liniștit“.

Sursa: Arhiva Stanca Fotino-Ciobanu.

Spre Stella Maris.

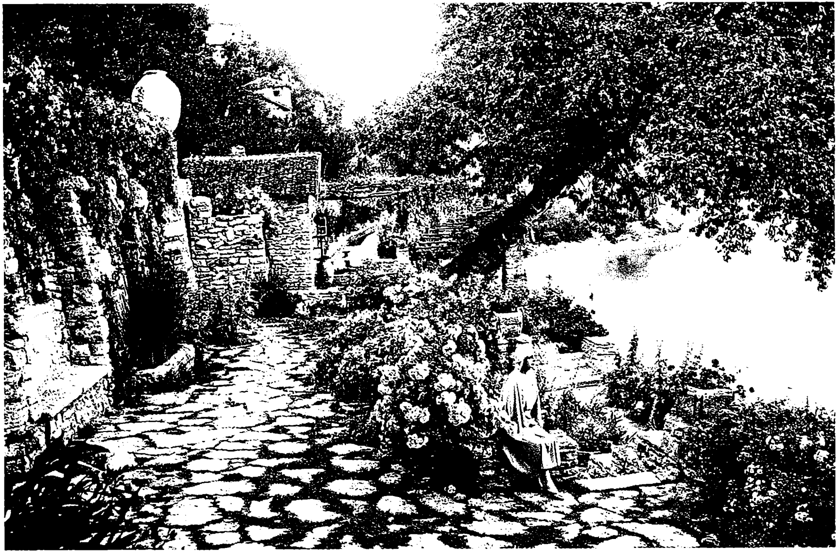
Sursa: Arhivele Naționale ale României.

Sursa: Arhivele Naționale ale României.

Camera reginei.

Sursa: Arhivele Naționale ale României.

Înconjurată de flori.

V

Sursa: Arhivele Naționale ale României.

În „Paradis".

Sursa: Arhivele Naționale ale României.

Privind spre mare, din studioul Ilenei, alături de Crag.

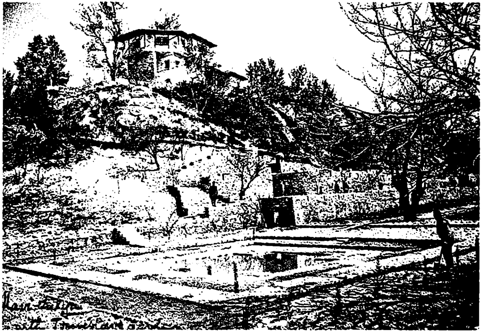

Sursa: Arhivele Naționale ale României.

Visând,
printre
coloane.

Sursa: Arhivele Naționale ale României.

Vila prințului Nicolae (Mavi Dalga).

Sursa: Arhivele Naționale ale României.

La izvor.

Sursa: Arhivele Naționale ale României.

Regina călare, alături de Eugen Zwiedinek.

Sursa: Arhivele Naționale ale României.

Regina și principesa Ileana.

Sursa: Arhivele Naționale ale României.

Cei doi frați: Carol și Nicolae (la Sinaia).

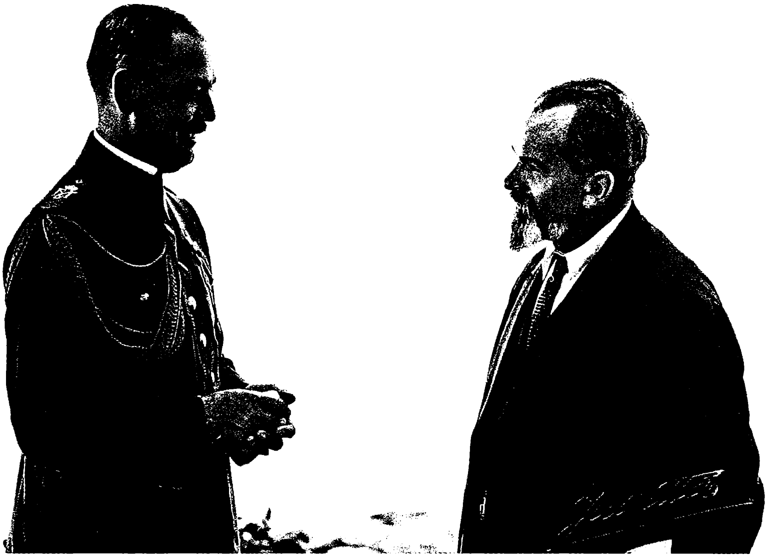
Sursa: Arhivele Naționale ale României.

Paul Morand (în halat de baie).

Sursa: Arhivele Naționale ale României.

Cella Delavrancea (dreapta), alături de principesa Ileana.

Sursa: Arhivele Naționale ale României.

Eugen Zwiedinek și Gaetan Denize.

Împreună cu Șefica.

Sursa: Arhivele Naționale ale României.

Sursa: Arhiva Stanca Fotino-Ciobanu.

Regina, printre „localnice“.

Sursa: B.A.R. Cabinetul de stampe.

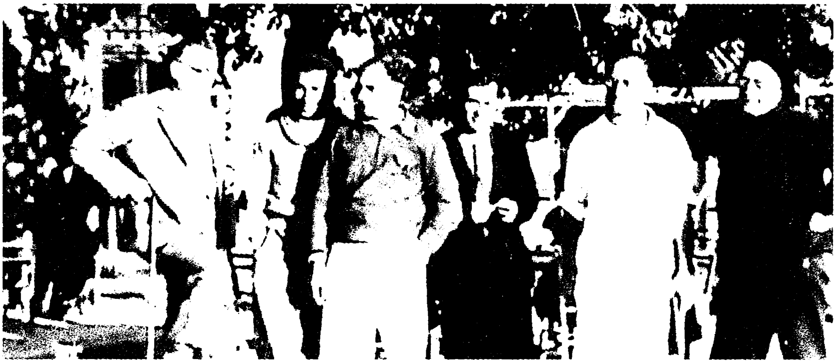
Grupul Tinerimea Artistică (fotografie din martie 1916).
În picioare, de la stânga la dreapta: G.D. Mirea, Gheorghe Petrașcu, Camil Ressu, Ary Murnu, M. Teișanu, D. Hârlescu, Jean Al. Steriadi, I. Theodorescu-Sion, C. Artachino, Th. Cornescu, Kimon Loghi.
Așezați, de la stânga la dreapta: Cecilia Cuțescu-Storck, Alexandru Satmary, N. Vermont.

Sursa: Arhiva Balcica și Constantin Măciucă.

Lucian Grigorescu (stânga) și Jean Al. Steriadi.

N. Tonitza (al treilea din stânga) și Francisc Șirato (primul din stânga) într-o fotografie de grup.

Sursa: Arhiva Balcica și Constantin Măciucă.

Sursa: Arhiva Balcica și Constantin Măciucă.

Sursa: Arhiva Balcica și Constantin Măciucă.

Octavian Moșescu și Penca Moșescu.

Sursa: Arhiva Balcica și Constantin Măciucă.

Octavian Moșescu, alături de Penca și Camil Petrescu (al treilea din stânga) într-o excursie (probabil la Constantinopol).

Sursa: Arhiva Balcica și Constantin Măciucă.

La cafenea: actorul Ion (Puiu) Iancovescu (al doilea din stânga) și pictorul Lucian Grigorescu (al treilea din stânga) împreună cu Ali-cafegiul.

Sursa: Arhiva Balcica și Constantin Măciucă.

Octavian Moșescu, alături de N. Iorga.

Sursa: Arhiva Stanca Fotino-Ciobanu.

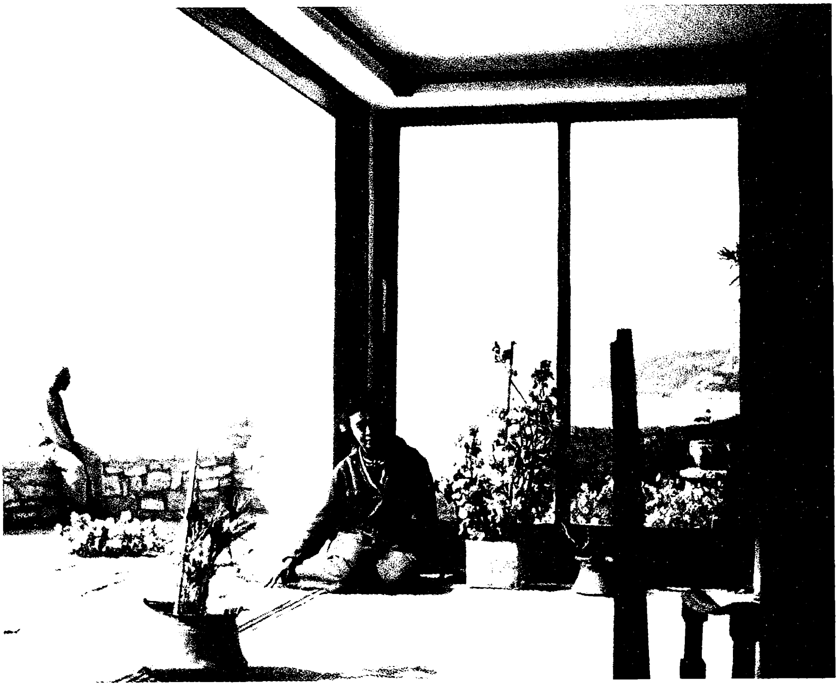

Primarul și regina.

George Fotino.

Sursa: Arhiva Stanca Fotino-Ciobanu.

Sursa: Arhiva Monica Pillat.

Henrieta Delavrancea-Gibory (pe terasa vilei Pillat).

Sursa: Arhiva Stanca Fotino-Ciobanu.

Noua primărie din Balcic (arhitect Henrieta Delavrancea-Gibory).

Sursa: Arhiva Monica Pillat.

Vila Pillat (arhitect Henrieta Delavrancea-Gibory).

Sursa: Arhiva Monica Pillat.

Ion Pillat și Maria Pillat-Brateș, pe terasa vilei lor.

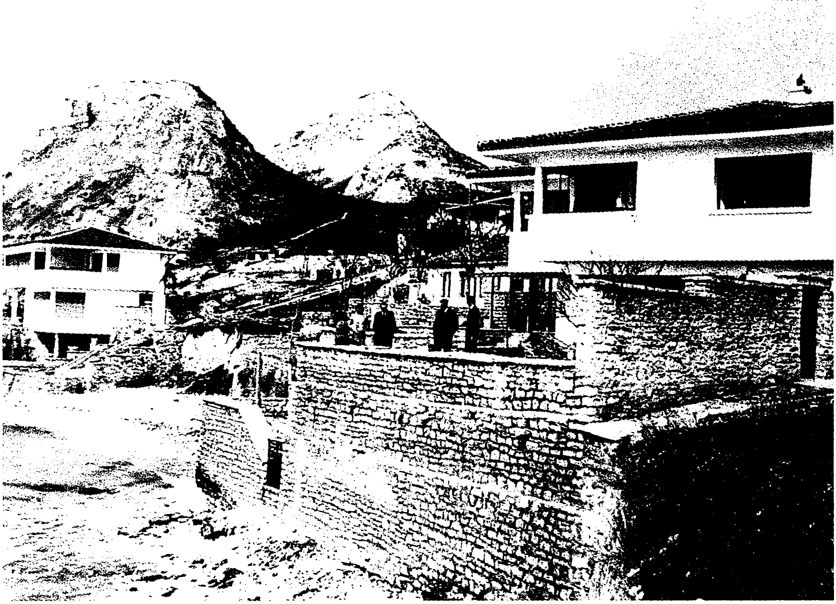

Sursa: Cecilia Cuțescu-Storck, *Fresca unei vieți*, 1943.

Vila Cuțescu-Storck.

Vila Pillat (dreapta) și vila Constantiniu (stânga), proiectată tot de Henrieta Delavrancea-Gibory.

Sursa: Arhiva Monica Pillat.

Destule voci susțineau acum cooptarea, în sfârșit, a Mariei. Guvernul ar fi fost de acord, cu condiția ca regina să vină nu alături, ci să ia locul prințului Nicolae. Plecarea acestuia n-ar fi fost de altfel o mare pierdere. Era – spus fără ocolișuri – un descreierat. Gonea cu mașina prin București și își rezolva cu pumnii disputele cu automobiliștii concurenți. O asemenea altercație, în plină stradă, a determinat venirea urgentă a reginei din „cuibul liniștit“ în Cotrocenii mai puțin liniștiți, pentru a-l calma și a-i face morala de rigoare. Regina a refuzat totuși târgul: nu avea să-și destituie propriul fiu; nici guvernul n-avea însă intenția să accepte o regență prea „regală“, cu doi membri din trei aparținând dinastiei. Până la urmă, național-țărăniștii și-au numit propriul om, pe total necunoscutul Constantin Sărățeanu. Vexată, regina a lăsat să se publice în *Universul* relatarea unei „convorbiri private“ (interlocutorul, nedestăinuit, fusese Constantin Stere) în care ataca guvernul fără menajamente, acuzându-l că, dacă nu vrea ca familia regală să domine în Regență înseamnă că „râvnește el să domine și să influențeze Regența... Nu e bine pentru țară ca, alături de familia regală, să se poată înălța alte familii cu aspect de o a doua dinastie... Nu mă îndoiesc că fiul meu și cu mine, dacă am fi fost ambii în Regență, am fi întărit Regența și i-am fi sporit prestigiul“. S-a iscat, firește, un scandal: pentru prima oară, guvernul era dezavuat public de cel mai important membru al familiei regale. S-a convenit în cele din urmă că cea mai potrivită ieșire din impas era să se dea un comunicat – prin Ministrul Casei Regale – în care se dezmințea că regina

ar fi făcut vreo declarație ziarului. În fapt, într-o discuție cu Maniu la Cotroceni, regina se exprimase și mai vehement: politicienii nu au vrut-o fiindcă s-au temut că, odată cu ea, vor avea în față o regență puternică; iar într-o scrisoare, în franceză, adresată tot acum lui Maniu, incrimina și Regența, și tentațiile „republicane“ ale guvernului: „Modul cum Regența și-a exercitat până acum funcțiunile îmi pare incompatibil atât cu demnitatea Coroanei, cât și cu interesele Națiunii... Vă revine, domnule Maniu, să decideți dacă guvernul Dumneavoastră înțelege să conducă țara în spirit monarhic sau republican.“ În ce o privește, ea știa ce are de făcut, își avea paradisul ei. „În curând, voi fi înapoi la iubitul Tenha Juvah, privind spre mare, spre cer, spre lumină, plimbându-mă printre florile mele.“[7]

Îl întâlnim la Balcic, în câteva rânduri, și pe prințul Barbu Știrbei. Ca întotdeauna, regina are nevoie de sfatul și de sprijinul lui moral (ultima vizită e spre sfârșitul lunii mai 1930, când vine împreună cu soția, Nadèje, prilej pentru aceasta de a admira, pentru prima oară, domeniul iubit al reginei). Întâlnirile devin tot mai puțin exuberante (dacă vor fi fost vreodată așa, cu prea rezervatul domn Știrbei!); ambii sunt prea preocupați de ce se întâmplă și li se întâmplă, așa că ajung să se consoleze reciproc. Din jurnalul reginei: „22 aprilie 1930. [...] Barbu,

7. „Interviul“ reginei, în *Universul*, 16 octombrie 1929; „dezmințirea“ ministrului Casei Regale, *Universul*, 19 octombrie 1929; pentru detalii, jurnalul reginei, vol. 172; întrevederea cu Maniu și scrisoarea adresată acestuia, ff. 87–96.

firește, nu are de relatat lucruri prea bune. E pesimist în legătură cu orice și de acord cu mine că în prezent trebuie pur și simplu să trăiesc pentru mine și să încerc să nu-mi fac inimă rea pentru tot felul de lucruri, odată ce nu pot să rezolv nimic.“ „24 mai 1930. [...] Barbu nu arată prea bine, e palid și slăbit, însă e totdeauna o plăcere să fim împreună, deși am devenit mai curând niște tovarăși triști.“[8] Și încă era bine, față de ceea ce va fi.

Fiindcă urmează etapa a treia, și ultima, odată cu revenirea lui Carol și instalarea lui pe tron, la 8 iunie 1930. Maria ar fi avut acum nenumărate motive să regrete frumoasele vremuri ale Regenței. E complet înlăturată de la orice decizie și, mai rău chiar, tratată jignitor. I se reduce lista civilă, oamenii ei fideli sunt îndepărtați, începând cu Barbu Știrbei, nevoit, în cele din urmă, să părăsească țara. „Îmi lipsește Barbu – nota ea la 6 iulie 1930. E greu să fim atât de complet separați după o atât de lungă și credincioasă prietenie“[9]; trecuseră doar câteva săptămâni de la ultima lor întâlnire (aveau să se revadă, peste ani, în străinătate). Cel puțin Zwiedinek îi rămâne alături. Formal și de ochii lumii, regele îi acordă cinstirea cuvenită, dar relațiile dintre ei sunt complet și iremediabil compromise. Începând din 1928, Maria și-a sărbătorit an de an ziua de naștere – 29 octombrie – la Balcic. La prima sărbătorire după întoarcerea sa, la 29 octombrie 1930, Carol e și el prezent, alături de Nicolae, de Elisabeta, și de micul principe Mihai (fostul rege, detronat de propriul

8. Regina Maria, *Jurnal*, vol. 175, ff. 79 și 139–140.
9. *Ibidem*, vol. 176, f. 62.

tată). Impecabil tablou de familie. Dar nu peste mult timp urmează o lovitură de necrezut. În drumul său spre casă, după o mai lungă călătorie în străinătate, la 14 mai 1931, Maria primește o telegramă: „pentru binele tău, nu trebuie să te întorci înainte de 5 iunie"; semnat, Carol. Îi interzicea, e drept, doar pentru un timp determinat, intrarea în țară (supărat, el știa din ce pricină). Complet derutată în primul moment – nu mai avea nici un ban! –, reușește să-și găsească o „gazdă" (nu era greu pentru ea să fie invitată) și își prelungește astfel vacanța cu o frumoasă călătorie în Italia.

La întoarcere, alte griji. Urma căsătoria Ilenei cu Anton de Habsburg. Din nou Carol este binevoitor, chiar suspect de binevoitor, în ciuda celor întâmplate. Îi organizează Ilenei la Peleș o grandioasă și impecabilă ceremonie. Se bucura, de fapt, că scapă de ea. Un membru al familiei mai puțin (și, încă, preferata reginei)! Impusese mirilor ca locul lor de reședință să fie în afara României, vizitele în România să fie limitate în timp, iar copiii, oricum, să nu se nască în țară. Înainte de celebrarea nunții, regina are o neplăcută întrevedere cu monseniorul Vladimir Ghika, la Balcic, unde se aflau și viitorii soți. Îl solicitase pentru o intervenție pe lângă papă, pentru ca acesta să accepte, în afara ceremoniei catolice, potrivit confesiunii soțului (stabilită și pentru viitorii copii), și o binecuvântare ortodoxă: cu atât mai mult cu cât Ileana era foarte atașată de tradiția românească și de ortodoxie îndeosebi (avea de altfel, în ultima parte a vieții, să devină călugăriță ortodoxă: maica Alexandra).

Răspunsul cu care vine Vladimir Ghika e fără apel: negativ! Papa nu acceptă ca Anton, catolic, să pășească într-o biserică ortodoxă! Regina e mânioasă, așa cum numai ea știa să fie: adică, foarte mânioasă. Numai respectul ce i-l purta lui Vladimir Ghika o oprește să-i spună verde în față tot ce crede despre biserica lui și despre acel „most unpleasant gentleman“ care se află în fruntea ei. Își revarsă însă indignarea în jurnalul intim. Și se gândește apoi cum să rezolve lucrurile, fiindcă mereu înțelegea să le rezolve. În felul ei. E chemat de la Cotroceni duhovnicul ortodox al Ilenei. Și, în secret, precum la vechii creștini, în camera lui Anton de la Mavi Dalga, se celebrează ceremonia schimbării inelelor![10]

„Complotul de la Balcic“ marchează momentul cel mai încordat al raporturilor dintre regină și fiul său, un rege care nu mai asculta de nimeni și se manifesta tot mai autoritar. Maria încearcă să acționeze. Dar cum, prin cine? Nu era ușor să-ți găsești aliați. Prințul Nicolae, eventual, în relații mereu încordate cu fratele său (dar, cu asemenea aliat, mai bine lipsă). Mareșalul Averescu, și el nemulțumit și dornic de a reveni la putere (fusese în două rânduri prim-ministru); prestigiul său, enorm cândva, se prăbușise însă între timp. În lipsa unei soluții mai bune, regina apelează totuși la el. La 12 octombrie 1931, mareșalul e la Balcic, unde cei doi „complotiști“ au o lungă discuție. Fiecare își înșiră nemulțumirile. Cât despre

10. Pentru evenimentele din primăvara și vara anului 1931, *Jurnal*, vol. 179 (f. 144, telegrama lui Carol din 14 mai) și 180 (sejurul la Balcic), ff. 62–107.

ce-i de făcut: să se exercite presiuni asupra regelui, să i se deschidă ochii... Prințul Nicolae ar fi fost emisarul: bună alegere, nimic de zis![11]

Până una-alta, la 29 octombrie 1931, regele e din nou la Balcic, la ziua de naștere a mamei sale. Însoțit de Elisabeta, de Mihai, de vărul său Friedel de Hohenlohe... Sunt de față și N. Iorga, prim-ministru, și celălalt membru-cheie al guvernului, Constantin Argetoianu. Totul, cum nu se poate mai bine.

Însă scandalul „complotului" izbucnește, limitat, e drept, la cercurile informate, sau „dezinformate". Nicolae „dezertează" și are tupeul să-i spună lui Carol că, în felul acesta, el, Nicolae, i-a salvat tronul! Povestea ajunge și la urechile lui Averescu, care, la 11 februarie 1932, îi expediază reginei o scrisoare, în franceză. Averescu își reafirmă nemulțumirile, își recunoaște intenția (firească) de a acționa, însă strict legal, pentru a reajunge la putere, dar totodată îi atrage atenția reginei că nici vorbă n-a fost în discuția lor de vreo acțiune în forță, care ar fi vizat răsturnarea regelui.[12] Regina știa și ea prea bine. O „lovitură de stat", dată de cine? De ea, de Averescu și de Nicolae? Absolut ridicol. Până la urmă, „complotul de la Balcic" nu fusese decât un simplu schimb de vorbe, amare, ce e drept...

---

11. Relatarea „complotului de la Balcic", în *Jurnal*, vol. 181, ff. 56–59.

12. Scrisoarea mareșalului Averescu, în original, anexată *Jurnalului*, vol. 182, ff. 89–90. Pentru „complotul de la Balcic", vezi și Constantin Argetoianu, *Memorii*, vol. IX, Editura Machiavelli, București, 1997, pp. 385–387.

Fapt e că la următoarea aniversare a reginei – 29 octombrie 1932 – Carol n-a mai venit la Balcic! În schimb, îl întâlnim din nou la 29 octombrie 1933: „foarte binevoitor și drăguț“, notează Maria. În 1934, aniversarea nu se mai petrece la Balcic, regina plecând în Marea Britanie, dar întrerupându-și și acolo șederea, în urma asasinării, la Marsilia, a ginerelui său, regele Alexandru (rămâne un timp alături de Mignon, în Iugoslavia). În 1935, cu ocazia aceluiași eveniment, familia se întrunește, „în mare complet“, la Peleș. În ciuda păstrării unor aparențe, raporturile dintre mamă și fiu se deteriorează fără încetare. Carol e „un monstru“, îl caracterizează regina în jurnal, parcă ales de soartă pentru a distruge România, și pe noi toți împreună cu țara! Se iese complet din logica „spălării rufelor în familie“ atunci când Carol îl trimite ca mesager la regină (tot la Balcic), la 13 mai 1936, pe omul lui de încredere Ernest Urdăreanu, vicemareșal al Palatului, disprețuit de mulți ca parvenit și instrument al unor treburi nu tocmai curate (spunându-i-se, în consecință, și Murdăreanu). Urdăreanu încearcă să o convingă pe regină că tot ce se face împotriva ei este de fapt în propriul său interes! Intrigile caută să lovească și în Zwiedinek. Ridicarea lui la gradul de general ar fi însemnat, odată cu primirea unui comandament în armată, îndepărtarea definitivă de regină. Din fericire, lucrurile nu s-au petrecut așa; Carol acceptă ca Zwiedinek să rămână la locul lui; ca șef al Casei reginei, îi va reveni un rol important în desăvârșirea domeniului de la Balcic. La 29 octombrie 1936, ziua Mariei e sărbătorită din nou la Tenha Juvah. Carol

iar lipsește, ostentativ. Dar, ca să-i facă totuși mamei sale o plăcere, i-l trimite pe cap, câteva zile mai târziu, la 1 noiembrie, pe însuși prim-ministrul Gheorghe Tătărescu, purtător al unor grave acuze: Maria ar complota cu Elena, fosta soție a regelui (și mama lui Mihai), împotriva lui și, pe deasupra, l-ar fi vorbit de rău în Anglia. Ce i-au auzit apoi urechile lui Tătărescu! Regina i-a interpretat marea scenă a furiei, cu desăvârșita-i pricepere actoricească. În încheiere, l-a somat pe șeful guvernului să deschidă ochii, până nu va fi prea târziu. Cât despre ea, vrea să fie lăsată în pace, și nimic mai mult.[13] A fost ultima mare dispută politică petrecută la reședința reginei.

Să mai alegem câteva dintre personajele – multe – cu care se întâlnește regina la Balcic.

Eliza Brătianu o vizitează din când în când și e găzduită pe domeniu, până își amenajează propria casă. Sora lui Barbu Știrbei avea două calități pe care regina le prețuia cu deosebire: era inteligentă și se pricepea la grădinărit!

Generalul Gheorghe Rasoviceanu, erou al Primului Război Mondial, apoi organizator al colonizării în Cadrilater a unora dintre vechii ostași, e și el primit relativ frecvent. În fața reginei, ofițerii aveau mereu întâietate, și cu atât mai mult cei care se distinseseră în războiul *ei*. Chiar dacă nu era tânăr și frumos, regina îl simpatiza, fără a-l scuti de o privire ironică. „Rasoviceanu, gras și mulțumit de sine“[14], notează ea în jurnal.

13. Discuția lui Tătărescu, în *Jurnal*, vol. 199, ff. 67–76.
14. Regina Maria, *Jurnal*, vol. 180, f. 106.

Memorabilă e și vizita la Balcic, la 20 octombrie 1932, a lui I.G. Duca, viitorul prim-ministru, cel care va fi asasinat de legionari. Duca sosește „by air“, în condiții cam primitive, zburând într-un avion „deschis“. Era, nu-i de mirare, „înghețat“. Regina îl invită la o lungă plimbare. „Georges – notează ea – mi-a fost întotdeauna prieten“. „Are o tendință spre concepția anglo-saxonă a lucrurilor și mă găsește mai înțelegătoare și mai puțin ironică decât latinii.“[15] (Cum o găsea Duca cu adevărat, avea să scrie, scrisese probabil deja, în memoriile sale privitoare la Primul Război Mondial. E un portret, în clarobscur, admirativ în parte, dar nu lipsit de judecăți severe. Mai întâi, ceea ce bătea la ochi pentru oricine: „Este strălucitoare, fizic ca și moral, încât îți ia văzul, nimeni nu o poate întrece. Frumoasă, de o frumusețe încântătoare... Inteligentă, fermecătoare, plină de talent pentru pictură, pentru călărie, pentru scris, o conversație sclipitoare, vervă, umor, spontaneitate de gândire, originalitate de expresie, curaj...“ Nici defectele n-ar fi fost însă puține. „O inteligență vie, simpatică, dar superficială, incapabilă să pătrundă în adâncul lucrurilor.“ Lipsa unei adevărate instrucții: „în acest cap încântător, nimic nu este perfect clar, doar aproximație și fantezie“. „Fermecătoare da, dar sub aparențele farmecului feminin se ascunde o ambiție nemăsurată, o ambiție care nu este călăuzită de idealuri nobile, o ambiție banală, egoistă, ambiția unei ființe care vrea să joace un rol, vrea să se vorbească de ea, să fie lăudată, slăvită. Și această ambiție, amalgam

---

15. *Ibidem*, vol. 184, ff. 155–156.

curios de vanitate și de nemărginită prezumțiune, această ambiție este socotită, rece, neînduplecată, ca și ochii albaștri-argintii ai acestei frumoase strănepoate de regi și împărați, ochi caracteristici, cu scânteieri de milă și cu luciri de oțel. Găsim în ei și splendoarea britanică, și fărădelegile Romanovilor." De fapt – apreciază Duca –, deși se socotea englezoaică, „era o Romanov din creștet și până-n tălpi".)[16]

Printre oaspeții de seamă se numără și Paul Morand, scriitor francez la modă, mai ales prin descrierile, în notă mondenă, ale unei diversități de țări și culturi. Căsătorit cu o aristocrată române, Elena Suțu, avea să devină în 1943 ambasador al Franței în România, mai precis spus, al regimului de la Vichy pe lângă regimul Antonescu. Cel mai celebru dintre ambasadorii francezi la București, dar, date fiind circumstanțele, și cel mai controversat. La Balcic, Paul Morand se află, ca invitat al reginei, împreună cu soția sa, în zilele de 8 și 9 octombrie 1930.[17] Cade și el sub farmec... din acest punct de vedere nimic original! „Nici o regină a Europei nu are această alură, o asemenea simplă maiestate a gestului... O mie de femei au încercat, în zadar, să o imite." În cartea sa, *Bucarest*, apărută în 1935, a inclus și un capitol de câteva pagini privitoare la Balcic, sau mai bine zis, la regină, văzută

---

16. I.G. Duca, *Memorii*, vol. I, Editura Expres, București, 1992, pp. 141–143.

17. Regina Maria, *Jurnal*, vol. 177, ff. 71–73. Impresia reginei: „Paul Morand e cu siguranță foarte plăcut și vorbește o engleză excelentă. A fost pretutindeni și cunoaște pe oricine, așa că e o bucurie să conversezi cu el."

pe fundalul Balcicului.[18] În jurnalul ei, regina lipește o fotografie: Paul Morand la Balcic, în halat de baie!

Față cu această nesfârșită defilare de personaje de tot felul, ne-am aștepta la o relație strânsă între regină și artiștii Balcicului. Asta fusese, în fond, intenția primă a lui Satmary: să o aducă aproape de artiști, printre artiști. Dacă e așa, vom fi dezamăgiți. Poate trebuie să începem prin a ne pune întrebarea: care sunt până la urmă raporturile reginei cu cultura românească? Să spunem mai întâi că învățase bine românește, nu „foarte bine“, fiindcă foarte bine, chiar după spusele ei, tot amestecându-le (engleza, româna, franceza, germana), nu se mai exprima acum în nici o limbă, nici măcar în limba ei maternă (de altfel, și greșelile ei de ortografie sunt frecvente, în franceză și chiar în engleză). Citea mult (memorii, istorie...), dar nu în românește. Deși era solicitată să prezideze jurii literare, nu pare să fi avut o idee cât de cât conturată asupra literelor românești din epocă – o perioadă literară, totuși, excepțională – și nici raporturi apropiate cu unul sau altul dintre autori. Ea însăși, de altfel, era scriitoare... dar de limbă engleză. Ceea ce rezistă astăzi din scrisul său sunt mai puțin povestirile sau romanele, cât partea memorialistică (amintirile publicate: *Povestea vieții mele*, precum și *Jurnalul*, cu siguranță cel mai întins ținut vreodată de cineva în România). Foarte atentă observatoare a oamenilor și înzestrată cu un simț acut al umorului, excelează în

18. Paul Morand, *Bucarest*, Plon, Paris, 1935 și 1990 („Chez la reine à Balcic“, pp. 106–113).

descrierea personajelor, cu o tentă adesea ironică, dar fără răutate. Artele o preocupă în egală măsură. Gustul său artistic rămâne discutabil, oricum nu i se poate contesta originalitatea. Îi place să amestece elemente celtice, românești, orientale într-o sinteză extrem de personală, și neapărat învăluite în cât mai mult aur! Regina e și pictoriță, cam limitată în posibilități: pictează flori, iar flori și numai flori, într-o manieră decorativă. Îi cunoaște mai îndeaproape pe pictori, dat fiind că patronează Tinerimea Artistică, și, într-adevăr, e prezentă frecvent în expoziții. Dar alegerea sa nu merge mai departe de Art Nouveau-ul momentului 1900. Când dulceagul Kimon Loghi și Arthur Verona, epigon grigorescian, sunt menționați ca pictori preferați, asta ne pune puțin pe gânduri. De fapt, dintre toate imaginile și reprezentările, regina își iubește cel mai tare propria imagine. Se fotografiază pretutindeni, în toate chipurile, îi plac ținutele și atitudinile teatrale. De aceea, nici un pictor nu atinge, în ce o privește, măiestria lui Philip de Laszlo, un evreu ungur stabilit în Anglia, specializat în portrete de regi, regine, aristocrați și bogătași, corect executate, binevoitoare și, se înțelege, foarte scumpe. Maria e încântată de cele câteva portrete pe care i le realizează priceputul meseriaș. Când, în octombrie–noiembrie 1936, îi pozează la Balcic, apoi la Cotroceni, lui Constantin Isachie, portretist foarte apreciat pe atunci, pentru o comandă din partea Băncii Naționale, comparația o face inevitabil cu Laszlo: portretul românului nu e neapărat rău, dar nici foarte reușit! Mai apoi, se declară oarecum satisfăcută

vizitând o expoziție a lui Isachie (și remarcându-i peisajele din Anglia). Lui Eustațiu Stoenescu, considerat un pictor de valoare, inclusiv ca portretist, i-o spune însă pe șleau: nu s-ar lăsa pictată de el pentru nimic în lume: își urâțește modelele!

La Balcic, regina se vede în mai multe rânduri cu Satmary (și cu soția lui, Ortansa): dar, mai curând decât pictor, acesta era pentru ea un prieten (avea să moară înainte de vreme, în 1933). Și Cecilia Cuțescu-Storck e mai degrabă o vecină; regina nu pare să o aprecieze în mod deosebit ca pictoriță. Dintre ceilalți artiști, apare numele lui Steriadi. Însemnarea din 16 septembrie 1927: „La dejun i-am avut invitați pe pictorul Steriadi și pe sculptorul Storck cu soția [aici, pictorița devine o simplă „anexă“ a soțului]. După ceai le-am vizitat casa, care are o priveliște frumoasă, și i-am făcut și o vizită surpriză lui Satmary la casa lui, care este acum gata.“[19] 23 septembrie 1928: „La ceai, am avut cuplurile Storck și Satmary...“[20] 2 octombrie 1929: „La *lunch*, sunt invitați Satmary și soția, din nou Steriadi, și inginerul porturilor. Satmary, extrem de amuzant, i-a făcut pe toți să râdă.“[21] Să nu-i uităm nici pe cei doi pictori, Damian

---

19. *Însemnări zilnice*, vol. IX, p. 308. Cecilia Cuțescu-Storck, în *Fresca unei vieți*, *op. cit.*, p. 342, se referă la mai multe vizite pe care regina, însoțită de principesa Ileana, le-ar fi făcut, pentru a bea ceaiul, în „loggia“ lor. E posibil, dar nici o altă informație nu mai apare în *Jurnalul* reginei, altminteri foarte detaliat și precis în ce privește consemnarea persoanelor întâlnite și cele mai mici întâmplări.

20. Regina Maria, *Jurnal*, vol. 167, f. 134.

21. *Ibidem*, vol. 172, f. 72.

și Papatriandafil, care au realizat fresca bisericuței Stella Maris. Dar, cu asta, am cam încheiat. Regina nu pare să fi fost prea interesată de cum evoluează pictura românească pe coordonatele Balcicului. Ea și colonia artistică rămân entități separate.

Câteva întâlniri sunt de consemnat cu tânărul actor George Vraca: un bărbat frumos, talentat și cu o voce catifelată, cu totul specială. E primit în mai multe rânduri, prima consemnare fiind din 1 iulie 1931. Actorul îi propune realizarea unui film, după un roman al reginei, încă neterminat, intitulat *Măști* (*Masks*). Un an mai târziu, conversația se reia, pe aceeași temă, Vraca fiind invitat la *lunch* (23 iunie 1932). Discuția ajunge destul de departe, odată ce sunt evocate speranțele puse în Carol și dezamăgirea care a urmat! În sfârșit, la 30 iunie 1932, Vraca îi citește timp de câteva ore din traducerea românească a menționatului roman. Regina nu crede că va reuși în proiectul cu filmul, dar îl ascultă răbdătoare: era îndeajuns că citea frumos![22]

Să mai spunem că regina se interesa – moderat – și de treburile generale ale Balcicului, întâlnindu-se din când în când cu primarul și cu prefectul; în condiții „speciale", vom vedea, avea să-și intensifice „colaborarea". După cum nu neglija, periodic, nici băile de mulțime, cu plimbări prin cartierele pitorești și vizite, pentru care nu se lăsa prea mult rugată, în casele oamenilor, la un pahar cu apă și o linguriță de dulceață!

---

22. *Ibidem*, vol. 180, f. 87; vol. 183, ff. 143 și 157.

8
Efectul Moșescu

Născut în 1894, într-un sat de lângă Râmnicu Sărat, Octavian Moșescu și-a descoperit de timpuriu vocația: aceea de animator cultural.[1] Îi plăcea de altfel să scrie și și-a încercat puterile în poezie, ca și în texte ușoare de teatru de revistă. Era însă conștient de faptul că nu putea depăși condiția unui scriitor minor. Avea însă toate calitățile necesare pentru a-i pune în evidență și a-i mobiliza pe ceilalți, adevărații creatori: o mare capacitate de a admira și un entuziasm în fiecare moment, dublat de spirit de organizare. Dinamizase astfel, încă adolescent, mișcarea literară din Râmnicu Sărat. Mai târziu, la Viena, unde studiază, la Universitate, istoria artei, are din nou o inițiativă culturală: reluarea, cu un al treilea volum, după cele apărute în 1883 și 1888, a *Almanahului Societății academice social-literare „România*

---

1. Cea mai îngrijită schiță biografică se datorează istoricului de artă Petre Oprea: „Colecționarul Octavian Moșescu“, în *Revista muzeelor și monumentelor*, 7/1984, pp. 41–46. Balcica Măciucă (născută Moșescu) evocă memoria tatălui în *Balcic*, Editura Universalia, București, 2001.

Junä" (faimos, îndeosebi, pe lângă alte colaborări de prestigiu, prin publicarea, în 1883, a *Luceafărului* lui Mihai Eminescu). Cu câțiva ani întârziere – fiind tot amânat de autori – Moșescu reușește să scoată în 1925 al treilea volum, sub titlul *România Jună. Cartea semicentenarului* (cei 50 de ani se împliniseră în 1921, „România Jună" fiind întemeiată în 1871). E o oglindă aproape completă a literaturii române din primii ani interbelici: deschizându-se cu un cuvânt al reginei Maria, urmat de o pagină de cugetări ale lui N. Iorga, volumul include texte (în principiu, inedite) semnate de Octavian Goga, Lucian Blaga, Nichifor Crainic, Ion Minulescu, George Topîrceanu, George Bacovia, Mihail Sadoveanu, Liviu Rebreanu, Cezar Petrescu, Camil Petrescu, Ionel Teodoreanu... (dintre scriitorii notabili, Arghezi e singurul absent; absență care, cel puțin, va fi avut darul de a fi pe placul lui N. Iorga, al cărui mare admirator era Moșescu). O reușită incontestabilă, care, în plus, i-a asigurat lui Moșescu o relație directă cu principalii autori ai momentului. Să privim și ilustrațiile, reproduceri după picturi: jumătate din ele au ca temă litoralul dobrogean, și chiar, explicit, Balcicul (Iser, Petrașcu, Bunescu, Ștefan Popescu). De la Râmnicu Sărat și trecând prin Viena, destinul îl împingea, așadar, pe Moșescu spre Balcic. Nu cunoaștem detaliile acestei apropieri, când și cum s-au petrecut lucrurile. Cert este că s-a îndrăgostit și el, iremediabil, precum regina și întreaga pleiadă de pictori. Informația sigură privește numirea lui ca profesor suplinitor la gimnaziul mixt din Balcic, începând

cu data de 1 octombrie 1925[2] (potrivit altor informații, mai vagi, ar fi practicat în paralel și avocatura; avea studii de drept).

Gimnaziul mixt se lovea de mari dificultăți în recrutarea profesorilor. Lesne de înțeles: una era să vii la Balcic pentru a admira peisajul și eventual a face o cură decontractantă de „primitivism", și cu totul altceva să te instalezi, în condiții precare, la „capătul Pământului", sau, în orice caz, la capătul drumului dinspre Bazargic (ceea ce unora li se putea părea cam același lucru). Nu e de mirare că unul dintre profesori (cei mai mulți dintre ei, suplinitori), încă student, preda de-a valma istoria, geografia și științele naturii. O inspecție efectuată în mai 1925, găsise școala „într-o stare de murdărie și neîngrijire de neiertat", iar pe profesori adunând cam multe absențe nemotivate. Drept consecință, directorul își prezintă demisia. Ajunge în locul lui, provizoriu, studentul „pluridisciplinar" pe care tocmai l-am pomenit, care și el, după două-trei luni, demisionează atât din funcția de director, cât și din postul de profesor. Un avocat e numit să gireze direcția, la Balcic, dar și la gimnaziul din Cavarna, unde situația era similară.[3]

Așa se prezentau lucrurile în momentul când apare Moșescu. Ia în primire orele de latină și germană și, cum tot se căuta un director, la foarte scurt timp, pe data de

2. Certificatul de funcționare la Gimnaziul mixt din Balcic, în Arhiva familiei Balcica și Constantin Măciucă.

3. A.N.R.-A.N.I.C., Ministerul Instrucțiunii publice, 371/1925, ff. 19, 20–24, 29–30, 38.

20 octombrie 1925, este numit în fruntea școlii. E de presupus că a luat lucrurile în serios și cu entuziasmul care nu-l părăsea niciodată. Îl vedem astfel animând o societate culturală a elevilor... un pas spre dezmorțirea învățământului local.

Țintea însă mult mai departe. Proiectul lui era să facă din micul și adormitul Balcic un mare oraș cultural al țării! Să atragă aici toate numele care contau (oferind, la schimb, peisajul). Iarăși, amănuntele ne scapă, din lipsa informației documentare. Cert este că, după mai puțin de un an, în iulie 1926, reușește să pună temelia Universității Libere din Balcic, numită și Universitatea „Coasta de Argint". Subiectele tratate îmbrățișau istoria, sociologia, arta, teatrul și literatura, iar printre primii conferențiari îi întâlnim pe Nae Ionescu, Ion Marin Sadoveanu, Camil Petrescu, Alexandru Marcu, Ion Pillat, Pamfil Șeicaru, Perpessicius, N. Batzaria, Ștefan Nenițescu...[4] În paralel, se desfășoară și un festival Eminescu (printre actorii prezenți, George Vraca) și, pe deasupra, se mai organizează și o excursie colectivă la Constantinopol. Deloc rău, pentru o primă lovitură!

Evident, Moșescu nu s-ar fi putut descurca singur. Sprijinul esențial l-a găsit la București, într-o instituție specializată în activități de acest gen: Fundația Culturală „Principele Carol". Creată în 1921, sub patronajul principelui moștenitor, scopul său era „ajutorarea, susținerea și crearea faptelor de cultură". Accentul deosebit se punea pe ridicarea culturală a satelor (peste 4 600 de

---

4. Doina Păuleanu, *Balcicul în pictura românească*, *op. cit.*, informație preluată din *Dacia* (Constanța), 25 iulie 1926.

cămine culturale create), însă activitățile erau altminteri foarte diverse, de la muzica simfonică până la o largă gamă de reviste culturale.

Director general al Fundației: Gheorghe D. Mugur, numit de Carol încă de la înființare (pregătiseră împreună proiectul). Curios personaj. Merită să ne oprim puțin asupra lui, cu atât mai mult cu cât o să tot apară în povestea Balcicului. Să spunem că era și el un entuziast, gata oricând să lanseze mari proiecte și să se înflăcăreze pentru ele? E cam puțin. Sigur că era un entuziast, dar depășea frecvent limita de sus a entuziasmului. Era, să spunem drept, cam exaltat. Și nu lipsit de o doză apreciabilă de megalomanie. Se visase scriitor, dar n-avusese parte decât de un duș rece din partea criticului Mihail Dragomirescu, care i-a pus diagnosticul corect: lipsă de talent. Profesor de formație, fusese numit (în 1912) inspector al activităților extrașcolare în Ministerul Instrucțiunii Publice; în anii următori, se ocupase de „Cercetașii României"... și așa mai departe. S-a apropiat la un moment dat de principele moștenitor, cu care, după cum am văzut, a conlucrat la întemeierea Fundației Culturale. În visele lui, Mugur se vedea însă ca îndrumător al lui Carol în toate cele, spre un destin glorios. S-a implicat, chiar cu acordul familiei regale, în criza provocată de căsătoria clandestină a prințului cu Zizi Lambrino și, ce e drept, și-a avut partea lui de contribuție la ieșirea lui Carol din această aventură.[5] De aici însă, și până la a-i

5. Regina Maria a României, *Însemnări zilnice*, vol. II, pp. 16 (4 ianuarie 1920), 31 (15 ianuarie), 32 (17 ianuarie), 36 (21 ianuarie), 44 (25 ianuarie) etc.

scrie, câteva luni mai târziu, regelui Ferdinand, pe un ton aproape familiar, cât de încântat se simțea în urma logodnei lui Carol cu principesa Elena a Greciei... era totuși o oarecare distanță. Stilul grăiește de la sine: „Sunt fericit, și țara e fericită, Majestate... De-acu norul ce ne turbura s-a spart, s-a risipit, s-a topit. E numai lumină și bucurie. E numai soare. Dumnezeu să ne ajute“[6] (avusese dreptate Mihail Dragomirescu). Când Carol, câțiva ani mai târziu, evadează din țară cu Elena Lupescu, își închipuie că tot lui îi revine misiunea istorică să-l salveze încă o dată și să-l aducă pe tronul României. La Milano, unde se refugiase principele, încearcă să-l abordeze, dar Carol ține ușa încuiată. Nu se lasă însă și până la urmă tot reușește să dea de el, chiar în mai multe rânduri. Spre sfârșitul anului 1929, la Paris îi spune, simplu, că el îi cunoaște pe toți și le poate aranja pe toate, singura condiție fiind ca principele să renunțe încă o dată la femeia aleasă. Carol îl trimite la plimbare.[7] Se săturase până peste cap de fantasmagoriile lui Mugur. Țintind atât de sus și, bineînțeles, eșuând în atâtea rânduri, bietul Mugur trecea lesne de la exaltare la deprimare: semne, ușor de identificat, ale sindromului maniaco-depresiv. Să nu-l minimalizăm, totuși, avea certe calități: simț de organizare și impulsul de a înfăptui. Doar că nu știa niciodată unde să se oprească.

Lui Moșescu i-a fost cu siguranță de folos. Îi aducea sprijinul Fundației, cu experiența ei, cu resursele ei, cu

6. Gh. D. Mugur către regele Ferdinand, 29 noiembrie 1920, B.A.R., mss., $S\frac{27}{CCLIII}$.

7. Carol II, *Între datorie și pasiune. Însemnări zilnice*, vol. I, Editura Silex, București, 1995, p. 142 (26 noiembrie 1929).

conferențiarii ei. Alături de Mugur, un personaj-cheie la Fundație și, în genere, în tot ce însemna promovare și răspândire a culturii, este Emanoil Bucuța, el însuși un scriitor de bun nivel, dar mai ales conferențiar și eseist pe o varietate de teme; avea să editeze, din martie 1930 până în decembrie 1935, sub titlul *Boabe de grâu*, cea mai „seducătoare" revistă culturală care a apărut vreodată în România, splendid ilustrată și cu texte temeinice, adevărate studii. Tot la Fundație îl întâlnim pe Oscar Walter Cisek, scriitor de limbă germană, dar foarte angajat și în treburile culturale românești. Și, de asemenea, atașat și el de subiectul nostru (marea, Dobrogea, Balcicul...), Apostol D. Culea, autor de manuale școlare și popularizator pe diverse teme.

Mugur și Cisek se numără printre conferențiarii Universității Libere încă din vara anului 1926. În ianuarie 1927, Moșescu este numit „misionar și inspector al Fundației pentru Dobrogea".[8] Pe 12 februarie, invocând noile funcții, precum și calitatea de director al Universității Populare „Coasta de Argint", își prezintă demisia din postul de director al gimnaziului (cu începere de la 1 martie).[9] Rămâne însă profesor la Catedra de germană și latină, până la 1 septembrie 1930.

Pentru cea de-a doua sesiune a Universității Libere, care se deschide pe 10 iulie 1927, Fundația Culturală

---

8. *Căminul cultural* (Fundația Culturală „Principele Carol"), 15 ianuarie 1927.

9. A.N.R.-A.N.I.C., Ministerul Instrucțiunii publice, 370/1927, f. 3.

„Principele Carol" se angajează cu toate forțele.[10] Inserează un anunț detaliat în marile ziare, reamintind „succesul neașteptat de mare înregistrat cu un an înainte" sub „entuziasta și priceputa conducere" a lui Octavian Moșescu. De data asta sunt proiectate trei mari cicluri: „Marea", „Romantismul" și „Vieți eroice". Conferențiarii sunt înșirați după cum urmează: Jean Bart, G.I. Brătianu, Emanoil Bucuța, Oscar Walter Cisek, Nichifor Crainic, Gala Galaction, Nae Ionescu, Alexandru Marcu, Ștefan I. Nenițescu, G.D. Mugur, Octav Onicescu, Ion Petrovici, Ion Pillat, Dragoș Protopopescu, Ion Marin Sadoveanu, Eugen Titeanu, Ionel Teodoreanu.[11] Literatură, mai ales, asezonată cu ceva istorie și filozofie. Cursurile urmau să fie deschise de scriitorul și omul de teatru Ion Marin Sadoveanu. Cursanților li se oferea apoi – cu reduceri substanțiale pe căile ferate – un tur al Europei, prin Cehoslovacia, Austria, Franța și Italia. S-au limitat însă, până la urmă, din nou la Constantinopol.

Iată-i și pe doi dintre conferențiari, grăbindu-se să ajungă la destinație. Notează Gala Galaction în jurnalul său: „stând cu copiii la Mangalia, am fost poftit la Universitatea Populară de pe Coasta de Argint – adică la Balcic – să țin câteva conferințe. Era în Mangalia și Jean Bart. Ne-am întovărășit și am plecat (el cu un copil, eu cu patru), spre Balcic, într-un Cadillac, ros de drumuri

---

10. Oscar Walter Cisek către Octavian Moșescu, 7 iulie 1927 (Arhiva familiei Balcica și Constantin Măciucă).

11. „Universitatea Liberă «Coasta de Argint»", în *Universul*, 9 iulie 1927; *Cuvântul*, 11 iulie 1927, *Dimineața*, 11 iulie 1927 etc.

și de aventuri, dar încă viguros. Am străbătut Cadrilaterul în linie dreaptă și am coborât în Balcicul feeric... Am poposit în casa avocatului Luca Brânză, adică în cea mai frumoasă gospodărie din localitate".[12]

Încurajat de succes, Moșescu se lansează într-o activitate trepidantă. Scoate mai întâi un ziar, *Farul Caliacrei*, frumos tipărit și cu articole interesante; printre colaboratori, Cezar Petrescu, Em. Bucuța, Ștefan I. Nenițescu... și, bineînțeles, inevitabilul Mugur. Mugur lansează și un program, pe care, crede el, ziarul va trebui să-l susțină (și, ce e drept, întâlnim părți din el în strategia lui Moșescu). O ofensivă pe toate planurile: „Preoți și învățători trecuți prin cursuri misionare. Cămine de cultură și acțiune susținută în ele. Anchete sociale pentru pătrunderea în taina și adevărul Dobrogei. Misionari pe toate drumurile. Cărți în circulație. Publicații de vulgarizare. Serbări. Colonii artistice în burgadele de rivieră. Muzee. Expoziții. Universități populare. Cercetași marini în toate orașele de coastă. Hipodromuri. Societăți nautice. Sporturi marine. Un bâlci (*sic!*) cultural la semicentenarul Dobrogei."[13] Ziarul a supraviețuit doar câteva numere. Moșescu perseverează, și astfel apare, începând cu 2 aprilie 1928, *Coasta de Argint. Ziarul cultural al Universității Libere din Balcic* (gazetă inițial săptămânală, apoi cu apariție neregulată). Textul de lansare, în fruntea primului număr, aparține reginei Maria: „Câteva gânduri pentru Balcic". Publicația

12. Gala Galaction, *Jurnal*, vol. 3, Editura Albatros, București, 1999, p. 206 (însemnarea din 9 septembrie 1927).

13. *Farul Caliacrei* (Balcic), 6 noiembrie 1927.

e bilingvă, română și bulgară, adăugându-se la un moment dat și pagini în turcă. Scopul e de a oferi „articole și informații despre Universitatea Liberă, Balcic și culturile celor trei popoare care conlocuiesc în aceste părți". Se întâlnesc semnăturile lui N. Iorga, Mihail Sadoveanu, Camil Petrescu, Adrian Maniu... Cursurile sunt deschise, în 1928, de principesa Ileana. Bucuța vorbește despre regele Ferdinand, tot Bucuța despre pedagogie, din nou Bucuța despre Tolstoi, și iar Bucuța despre „Noile Vieți ale lui Isus". Alți conferențiari (în genere, cei obișnuiți): Ion Marin Sadoveanu, Mugur, Octav Onicescu, Pamfil Șeicaru, Perpessicius, Ștefan Nenițescu, geograful Ion Simionescu... Pe lângă „Universitate", anul 1928 aduce și inițierea unei colecții de cărți, sub titlul „Biblioteca Mării"; cea dintâi apariție e o *Călăuză a Coastei de Argint*, cuprinzând, pe lângă indicațiile utile, și o antologie de texte. Se adaugă apoi, de la un an la altul: „librărie, cinematograf, cursuri cooperatiste, publicații, afișe, expoziții de artă, organizare de expoziții în străinătate, un club nautic...".[14] Toate, să o spunem încă o dată, se învârt în jurul unui nume: Octavian Moșescu. „Ai înălțat până la cultură vilegiatura", îi declara într-o „scrisoare deschisă" Adrian Maniu; „fericirea viitoare a orașului pentru care muncești poate să însemne o mentalitate nouă în România noastră".[15] Iar Mugur, care nu se temea de cuvinte mari, anunță

---

14. „Universitatea Liberă din Balcic", în *Boabe de grâu*, august 1930, pp. 373–374.

15. Adrian Maniu, „Scrisoare d-lui Octav Moșescu", în *Coasta de Argint*, 14 octombrie 1928.

apropiata întocmire a unei lumi noi: „Așteptăm pe înfăptuitorul de minuni al acestei vedenii din soare. Așteptăm un om, o societate, un stat de creație, o țară pasionată și activă. Nu credeți că agitatorul lor ar putea să fie Octavian Moșescu?“[16]

Chiar atât de simplu, totuși, nu era. Revista dispare în 1929, după ce își rărise apariția. „Universitatea“ continuă, dar informațiile despre ea, și ele, se rarefiază. Un articol din *Boabe de grâu* atestă, pentru 1930, a cincea sesiune a cursurilor libere. Pentru vara anului 1931, știm că Ion Pillat figura printre conferențiari[17]; „două conferințe la Universitatea Liberă“ a ținut atunci și Camil Petrescu, după cum notează în jurnalul său[18] („Moșescu mi-a fost de mare ajutor“, adaugă el; în criză de bani, conferințele i-au dat posibilitatea unei vacanțe pe țărmul mării). În anii următori, „Universitatea“ se pierde în ceață. În lipsa informației, istoricul nu poate decât să-i constate dispariția.[19]

În toiul atâtor activități, Moșescu găsește timp să se și însoare. O căsătorie profund simbolică, prin care se

---

16. Gh. D. Mugur, „Ce trebuie să-i dăm Balcicului“, în *Coasta de Argint*, 10 august 1928.

17. Ion Pillat, *Scrisori (1898–1944)*, ediție îngrijită de Cornelia Pillat, Editura Du Style, București, 1998, p. 269 (scrisoare datată 17 iulie 1931).

18. Camil Petrescu, *Note zilnice* (ed. Florica Ichim), Editura Gramar, București, 2003, p. 34.

19. Revista *Lumea turistică*, editată chiar de Octavian Moșescu, se deschide în august 1934 ca un număr consacrat în mare parte Balcicului; nici o informație însă despre Universitatea Liberă.

leagă definitiv de Balcic și de pământul Cadrilaterului. Aleasa inimii sale e o tânără bulgăroaică, Penca. Căsătorie mixtă, așadar, eveniment nu tocmai frecvent. Să fi fost momentul originar al unui nou Cadrilater? Cum am văzut, întemeietorul Universității Libere și al Balcicului cultural apărea deja unora ca un personaj providențial. Numele pe care îl primește fetița soților Moșescu pare a marca într-adevăr un „început". E botezată Balcica.

În plin avânt cultural, orașul aștepta totuși și inițiative edilitare. Se lăsau așteptate. O suită de articole apărute în august–septembrie 1928 în ziarul *Dobrogea Nouă* alinia un bilanț dezolant: șoseaua care coboară spre oraș în stare deplorabilă, cabinele de la băile comunale „lăsate în voia Domnului" (în plus, cearceafurile murdare, lipsa prosoapelor, tricouri de baie arătând suspect...), inexistența oricărei distracții, străzile nepavate, luminarea cu lămpi de petrol... și, în consecință, un număr redus de vilegiaturiști: ar fi fost doar o sută în 1928.[20] De bine, de rău, în 1929, Băile capătă un nou aspect: cabine construite din beton armat, cabine pentru duș, și așa mai departe.[21] Dar câte rămâneau de făcut!

---

20. I.P., „Balcicul" și „Balcicul II", în *Dobrogea Nouă*, 12 și 19 august 1928; M. Marian, „Orașul Balcic și guvernul țării", în *Dobrogea Nouă*, 2 septembrie 1928.

21. A.N.R.-J.I., Primăria Balcic, vol. 21 (Băile „Regina Maria").

9
Scriitorii

Universitatea „Coasta de Argint“ fusese un incontestabil succes, cu atât mai mult cu cât se ivise aproape din nimic, într-un peisaj fără cusur, dar pe un teren, intelectual vorbind, arid. Însă țelul mai înalt căreia îi erau subordonate conferințele universității nu prea avea cum să fie atins: acela de a face din Balcic – după cum îndemna poetul și eseistul Ștefan I. Nenițescu – „polul marin al culturii românești“.

Intelectualii, scriitorii vorbeau la Balcic despre propriile lor subiecte, cum ar fi vorbit în orice oraș de provincie, în fața unui modest public local, sporit prin prezența vilegiaturiștilor. Atrași, firește, și de peisaj, și de întreaga legendă care – prin pictori, prin regina Maria – se țesuse în jurul localității. Dar asta nu presupunea neapărat o legătură sufletească cu Balcicul. Pentru cei mai mulți, locurile acestea nu se integrau în preocupările lor, în creația lor.

După pictori, cei mai apropiați de Balcic sunt – lesne de înțeles – geografii. Pentru ei, într-adevăr, Coasta de Argint se înfățișa ca un tărm cu totul special. George Vâlsan i-a consacrat pagini entuziaste: „Există în țara noastră un ținut de o frumusețe de basm. Avem o fereastră deschisă

spre feriile Orientului, fereastra prin care nu au privit decât pictorii noștri și artista de o înțelegere atât de subtilă a frumuseților naturii care e M.S. Regina. Avem mica noastră «Rivieră» sau «Crimeie». Un crâmpei de Mediterană – încrustat în modestul nostru țărm de mare –, plin de pitoresc al reliefului, îmbibat de atâta lumină și culoare, cât nu poate cuprinde paleta celui mai svăpăiat pictor și cât nu poate îmbina nici cel mai delicios covor oltenesc sau basarabean."[1] Iată – manifestat pentru a câta oară? – efectul euforic al Balcicului asupra unui savant altminteri cât se poate de riguros. Și Ion Simionescu, geograf și geolog, ajuns aici ceva mai târziu (în 1928, ca invitat al Universității Libere), e cuprins la rându-i de farmec și se exprimă nu mai puțin liric.[2] Și Simion Mehedinți scrie câte ceva despre Balcic...

Ar mai fi fost și sociologii: Balcicul le putea oferi un excelent teren de studiu. Ei strălucesc însă prin absență. Dominată de Dimitrie Gusti, școala românească de sociologie se interesa aproape exclusiv de satul românesc, Balcicul, evident, neintrând în această categorie.

Ce să facă un scriitor cu Balcicul? Registrul la îndemână era cam îngust: peisaj însorit și exotism. Excelent pentru pictură; literatura pretindea însă o pătrundere mai adâncă în viața și mentalitățile oamenilor. Din reacțiile pe care le cunoaștem, invitații par a fi fost insistent îndemnați să scrie despre lumea de acolo. Gala Galaction

---

1. G. Vâlsan, „Coasta de Argint", în *Antologia Dobrogei*, Casa Școalelor, București, 1928, p. 119.
2. I. Simionescu, „Balcic", în *Coasta de Argint*, 1 iulie 1928, p. 2.

se scuză oarecum în *Jurnalul* său: „Mi-ar trebui o vară întreagă de aclimatizare și apoi o lună de tihnă și de voie bună, ca să logodesc Balcicul cu literatura mea.“[3] Lui Ionel Teodoreanu i se smulge o promisiune – informație repede inserată în *Coasta de Argint*: „Prietenul nostru Ionel Teodoreanu, terminându-și ciclul *Medeleni* va începe un nou roman pe care îl va lucra în vară la Balcic. Acțiunea romanului se va desfășura chiar pe «Coasta de Argint».“[4] Scriitorul a uitat repede de promisiune!

La nivelul cel mai de sus, proiectul unui Balcic transfigurat atingea utopia: o utopie bucolico-literară, implantată în inima orașului. Scriitorii trebuiau – nici mai mult, nici mai puțin – să se instaleze aici, fiecare cu casa lui, dar toți împreună, să alcătuiască o comunitate. Ca întotdeauna, Mugur era cel mai departe văzător:

„Să nu fim prea departe de mare și oriunde am fi să ne vedem. Eu prefer un colț de unde se vede și marea, și coasta aceea de idilă evangelică pe care să-mi văd păscând în anul ce vine asinul gospodăriei mele. Aș vrea ca aproape de mine să fie aceste locuri ale celor cari știu că-și construiesc. Lipit de mine, fratele meu, apoi Cârlova, Muianu, Voiculescu și Ionescu. Și ceilalți vor fi tot laolaltă: Bucuța lângă Nenițescu, Lascarov-Moldovanu lângă Oprișan, dna Cogan alături de ei, Savin lângă Culea, Cisek lângă noi. În nici un caz risipiți. Să ne strigăm unii pe alții; să ne împrumutăm asinii, să bem apă

3. Gala Galaction, *op. cit.*, vol. 3, p. 206.
4. *Coasta de Argint*, 10 mai 1928, p. 4.

din puțul celui ce l-a săpat mai întâi și să ne ajutăm cu uneltele celui mai harnic și mai gospodar.“[5]

Câțiva ani mai târziu, proiectul nu fusese încă abandonat. În 1930, Bucuța invoca, într-o variantă ceva mai modernă decât pastoralul și biblicul Mugur, „cooperativa de construcție, menită să ridice pe înălțimile de lângă Palatul Reginei Maria o adevărată colonie albă de scriitori și de artiști“.[6]

Intenția s-a exprimat la un moment dat – din partea primăriei – ca scriitorii și artiștii să fie dotați – gratuit – cu terenuri pe care să-și ridice casele. Unul dintre doritori era Lucian Blaga, care i se adresează lui Moșescu la începutul anului 1931: „Mi-a spus nu de mult pictorul Demian că la Balcic se împart artiștilor și scriitorilor locuri gratuite de case... Dacă nu e prea târziu aș vrea să obțin și eu un asemenea locșor.“[7] Nu știm ce s-a mai întâmplat, dar un fapt e sigur: Blaga nu s-a instalat pe Coasta de Argint.

Trecând de la intenții la fapte, constatăm că prea puțini scriitori își fac sau își cumpără case la Balcic. Unul dintre ei este Jean Bart, care, nu-i de mirare, ca „om al mării“, își căuta un loc pe lângă apă. În 1930 își cumpără o casă la Balcic, la țărmul mării, nu excesiv de arătoasă (după cum arată în fotografie), cu patru camere și, în jur,

---

5. Gh. D. Mugur către Octavian Moșescu, scrisoare nedatată (Arhiva familiei Balcica și Constantin Măciucă).

6. „Universitatea Liberă din Balcic“, art. cit., în *Boabe de grâu*, august 1930.

7. Lucian Blaga către Octavian Moșescu, 30 ianuarie 1931 (Arhiva familiei Balcica și Constantin Măciucă).

cu un teren de 300 de metri pătrați[8] („înjghebată dintr-o gospodărie turcească – o descrie Bucuța –, zâmbitoare și aerisită, cu vedere asupra celei mai luminoase părți de golf...")[9]. Aici va lucra la ultima sa scriere, romanul *Europolis*. Ion Pillat avea să-și construiască de asemenea nu doar o vilă, ci două (mai curând ca membru al protipendadei decât ca scriitor). De asemenea, Mugur (dacă îl considerăm printre scriitori – ceea ce i-ar face plăcere). Bucuța, în 1937, și-a cumpărat un teren de 990 de metri pătrați (pentru care avea de plătit, cu un avans de 1 000 de lei și restul în rate, suma de 9 900 de lei)[10]; n-a apucat să mai apară și casa. Adrian Maniu cumpără două terenuri, unul tot de 990 de metri pătrați (la același preț cu Bucuța) și altul de 890 de metri pătrați (în zilele de 15 și 17 mai 1937). Un an mai târziu, la 20 mai 1938, le cedează pe amândouă, plus diferența de preț, pentru un teren mult mai mare: 9 425 de metri pătrați, nu însă pentru casă; se obligă să-l împrejmuiască și să-l planteze.[11]

Cam restrânsă, totuși, colonia scriitoricească!

Nici transfigurarea literară a Balcicului nu a dat întru totul roadele dorite. Bucuța a deschis subiectul: era de datoria lui. Romanul *Maica Domnului la mare*, apărut în 1930, își desfășoară acțiunea (cam încurcată) la Balcic. Din păcate, Bucuța, când se lansează în roman, își îneacă

8. Constantin Mohanu, *Jean Bart (Eugeniu Botez). Viața și opera*, Editura „Biblioteca Bucureștilor", 2001, pp. 187–188.

9. „Delta Dunării", în *Boabe de grâu*, iunie 1933, pp. 317–320 (articol consacrat de fapt lui Jean Bart).

10. A.N.R.-J.I., Primăria Balcic, 35/1937–1938, f. 51.

11. A.N.R.-J.I., Primăria Balcic, 35, ff. 44 și 69; 37/1938, f. 12.

povestirea în nesfârșite detalii etnografice și de decor (care, evident, la Balcic nu lipseau), intriga – cum spunea G. Călinescu – rămânând mai mult „un simplu pretext de înscenări muzeale". Printre personaje, doi tineri, un român și o bulgăroaică, legați într-o poveste de dragoste. Pentru cine știa cât de cât dedesubturile Balcicului nu era decât transpunerea în roman a istoriei autentice interpretată de Octavian și de Penca Moșescu.

În rest, Bucuța avea să evoce Balcicul în nenumărate rânduri. Într-un fel, și revista *Boabe de grâu* e scoasă de el cu gândul la regina Maria, așadar, tot la Balcic. Primul număr a fost oarecum de probă, pentru a o convinge pe regină că merită să colaboreze. Maria e într-adevăr prezentă, în deschiderea celui de-al doilea număr, cu pagini de amintiri intitulate „Casele mele de vis", cu Balcicul, evident, pus în vedetă. Iar un an mai târziu, Bucuța însuși publică un documentat (și frumos ilustrat) articol intitulat „Balcicul".[12]

Dar să revenim la ficțiune. Cel de-al doilea membru al echipei Fundațiilor care dă exemplu este Oscar Walter Cisek; nuvela sa, scrisă în germană, *Tătăroaica*, se petrece tot pe scena Balcicului și pune în valoare încărcătura orientală a locurilor.

Nu merg prea mulți pe urmele celor doi scriitori de la Fundație. Se conturează totuși o literatură a Balcicului, mai ales cu preluarea elementelor de decor drept cadru

---

12. Regina Maria, „Casele mele de vis", în *Boabe de grâu*, 2, aprilie 1930, pp. 65–77; Em. Bucuța, „Balcicul", *Boabe de grâu*, 1931, pp. 260–270.

pentru frământările sufletești ale personajelor venite aici în vilegiatură. Anton Holban, în romanul *Ioana* (1934), preferă totuși exuberantului Balcic peisajul aspru al Cavarnei; pe lângă Balcic, își plimbă cititorul în nuvela *Cu Tanți, la Mumcil*. Cella Serghi plasează la Balcic o parte din intriga romanului *Pânza de păianjen* (1938); mai târziu, în cartea de amintiri *Pe firul pânzei de păianjen* (1977 și 1991) va evoca faptele autentice aflate la originea acestuia, în primul rând legătura ei cu Camil Petrescu. Impresii despre Balcic întâlnim și la Agatha Grigorescu-Bacovia, soția poetului, scriitoare (minoră) ea însăși, în volumul *Terase albe* (1938).

Felix Aderca scrie o povestire extrasă din cartierul tătăresc al Balcicului, foarte oriental intitulată *Ghülü*.[13] Dintre poeți, Adrian Maniu (frate al pictoriței Rodica Maniu) e un obișnuit al locurilor, gata oricând să scrie câteva rânduri despre Balcic. Poezii cu tentă locală oferă Ion Pillat, două dintre ele, ambele compuse la 26 iunie 1929, dedicate celor doi apostoli ai Balcicului cultural: *Balcic biblic*, lui George Mugur, și *Balcicul de seară*, lui Octavian Moșescu.[14]

Jean Bart stă și scrie la Balcic, dar evocă alte locuri: *Europolis* al său nu e Balcicul, ci Sulina (un agitat port cosmopolit, nu un adormit orășel exotic).

Vin la Balcic destul de mulți scriitori, însă momentele de relaxare petrecute aici nu se răsfrâng neapărat asupra operei lor majore. Unii se mulțumesc să le consemneze în notații intime sau în articole de gazetă.

---

13. Apărută în *Lumea turistică*, august 1934.
14. În *Crainicul* (Balcic), 12 aprilie 1931.

Camil Petrescu este un vizitator frecvent. A călătorit și la Constantinopol, în „echipa" Moșescu. Balcicul n-are totuși ce căuta în subtila lui literatură de idei. Își găsește însă locul în mici articole, în care scriitorul spune ce-i place, dar și ce nu-i place. Articolul publicat la 23 aprilie 1928, sub titlul „Balcic", chiar în *Coasta de Argint*, merită citat în întregime, fiindcă rezumă complet starea lucrurilor:

„A fost de la început îndrăgit de artiști. La început pictorii l-au înfățișat în tot felul de ipoteze [evident, greșeală de tipar; corect „ipostaze"; bietul Camil Petrescu!]. Toată pictura românească la un moment dat avea un singur subiect: Balcic.

Pe urmă au venit actorii. În fiecare vară se stabilea acolo o adevărată colonie de actori, sporită an de an.

Și pe urmă au venit scriitorii în frunte cu Regina Maria, care și-a clădit acolo o frumoasă vilă în stilul locului.

E acolo o universitate liberă, despre care se vorbește foarte mult, sunt vreo trei gazete, și pe toate căile Em. Bucuța laudă frumusețea acestei coaste de mare.

Dar toată lumea e de acord asupra înspăimântătoarei lipse de confort a acestui orășel. Poate că prea mult confort ar dăuna orientalismului lui atât de prețuit de artiști (să nu vă mirați, așa e arta), oricum însă, o cameră curată în care să te odihnești și un restaurant care să-ți dea și furculiță, și șervet la masă s-ar putea împăca poate cu frumusețea mării și fesurile localnice.

Mai ales că mai e și problema dificilă a transportului. O zi și o noapte e drumul până acolo cu trenul și automobilul.

Nu-i vorbă că și aici Em. Bucuța are o soluție. Un pod la Turtucaia, care ar scurta cu jumătate drumul. Dacă nu ne înșelăm a și propus liste de subscripție.

Ceva e de făcut în orice caz, căci uite se apropie vara."[15]

S-au apropiat și au trecut și alte veri, și lucrurile nu s-au schimbat prea tare. Nici Bucuța n-a reușit să construiască podul.[16] Nu e de mirare să-l vedem pe Camil Petrescu revenind, șase ani mai târziu, în 1934, cu un articol asemănător. „Sunt din nou – scrie el –, pentru câteva zile, în minunatul orășel al mării... Farmecul neasemănat al Balcicului stă în faptul că el nu pare decât o anexă a mării... Fiecare casă de pe țărm are marea ei... În ultimul timp s-a construit enorm... Într-un singur sens nu e nici o schimbare... Nu s-a obținut nici o ușurare a vieții, nici un spor de confort, deși chiriile s-au dublat." Lipsește lumina electrică și, încă mai grav, lipsește apa curentă. Restaurantele, murdare![17]

Să reținem și o notă de jurnal a scriitorului, despre șederea lui la Balcic, între 23 iulie și 13 august 1931: „M-am odihnit, am înotat, am petrecut... N-am lucrat nimic serios".[18]

Și în *Jurnalul* lui Mihail Sebastian revine, de la un an la altul, Balcicul. 6 septembrie 1936: „Sunt aici de ieri. Casa mea (vila Parușeff), o casă de bulgar sărac, e

---

15. Camil Petrescu, „Balcicul", în *Coasta de Argint*, 23 aprilie 1928, p. 2.

16. Emanoil Bucuța, „Podul Balcicului", în *Coasta de Argint*, 30 august 1928.

17. Camil Petrescu, „Balcicul", în *Gazeta*, 1 august 1934.

18. Camil Petrescu, *Note zilnice*, *op. cit.*, p. 34.

aproape un bordei. Foarte curat însă și literalmente pe țărm. Valurile se sparg la trei metri de mine." „Un cerc de actori, pictori, lungi conversații leneșe, o atmosferă de nepăsare, de neglijență, de jemanfișism într-adevăr recreator. Iancovescu, Țoța, Marietta Rareș, Lucian Grigorescu, Paul Miracovici, Baraschi, Mützner..." 3 mai 1939: „Două zile la Balcic... Încep să fiu un «balcician» vechi... Nu mai am desigur la Balcic, sau o am din ce în ce mai puțin, uimirea de pe vremuri, de a regăsi acele locuri miraculoase. M-am familiarizat cu ele, și-au mai pierdut din aspectul lor straniu. Totuși, totuși sunt momente când tresar în fața lor ca în fața unor arătări fantastice, fabuloase, neînchipuit de îndepărtate... Balcicul are ceva care mă îmbată, mă destramă, mă descompune. Îmi vine să mă lungesc pe pământ, cu brațele desfăcute și să spun: «gata, mai departe nu mai merg». Aș rămâne așa o viață întreagă."[19]

Pentru pictori, Balcicul e un loc de creație; pe scriitori îi îmbie mai mult la lenevie... în așteptarea, eventual, a inspirației.

Sebastian a scris, poate, și cel mai frumos și mai inteligent eseu asupra subiectului, sub titlul simplu: „Notă despre Balcic". După el, ce au găsit aici iubitorii Balcicului este „viața de neglijență". „A fi neglijent, a fi desculț, a fi mai mult despuiat decât îmbrăcat, este la Balcic nu atât un semn de nepăsare, cât o tacită lege socială. Dacă în altă parte există un snobism al confortului, aici

19. Mihail Sebastian, *Jurnal. 1935–1944*, Humanitas, București, 1996, pp. 80 și 201–202.

există un nu mai puțin puternic snobism al lipsei de confort. Face parte din farmecul Balcicului a locui într-o casă fără lumină electrică, a nu avea apă curgătoare, a fi prost servit la masă, a primi scrisorile cu mare întârziere, a nu citi ziare." Și, parcă dându-i replica lui Camil Petrescu: „Balcicul adevărat este cel murdar. Mizeria face parte din splendoarea lui." Și lenea, indiferența: „Priviți bătrânele turcoaice, îmbrăcate în negru, pironite în prag sau la fântână, sau undeva pe o coastă de deal, păzind o nevăzută turmă. Trec ore întregi fără să facă un gest, fără să-și schimbe privirea ațintită mai puțin spre mare, cât spre cine știe ce depărtată fantomă. Veacurile vor veni și vor trece, dar parcă nemișcarea aceasta nu se va clinti."[20]

Mă bate gândul că tocmai Mihail Sebastian ar fi putut să scrie marele roman al Balcicului! Modest, se mulțumește doar să ne asigure că vor veni cândva scriitorii, „destinați să ne dea un Balcic mai întreg, mai bogat, care, fără să-și piardă vraja peisajului, să ne reveleze și poezia misterioaselor ființe ce trăiesc acolo".

Moșescu avea un cult pentru Iorga, și poate se aștepta la „mai mult Balcic" din partea acestuia. Iorga însă le făcea pe toate, așa că nu mai avea timp de nimic. Ajunge și el, într-un târziu, în părțile sudice ale Dobrogei, într-un parcurs rapid – câteva localități într-o singură zi –, prins în câteva rânduri în *Jurnalul* său: „La Mangalia. Frumoasă regiune, care până acum îmi rămăsese necunoscută. De acolo spre Cavarna și Balcic, care e în adevăr

---

20. Mihail Sebastian, „Notă despre Balcic", în *Revista Fundațiilor Regale*, 1 iunie 1938, pp. 644–649.

o minune a celei mai frumoase mări.“[21] Avea să-și detalieze puțin impresiile într-un scurt articol pe care Moșescu îl inserează în cel dintâi număr al *Coastei de Argint.*[22] Dar și aici nu e mai mult decât o privire rapidă. Iorga era al universului întreg, n-avea cum să ajungă să fie al Balcicului.

Și Mihail Sadoveanu se mulțumise cu o traversare grăbită a Cadrilaterului, într-o excursie de două zile (28–29 mai 1925: Bazargic, Balcic, Ekrene, Cavarna, Caliacra). Impresiile sunt adunate în volumul *Depărtări.* Balcicul: „cea mai complicată așezare care s-a putut înjgheba pe coasta unei râpe, din bucăți și planuri suprapuse și întretăiate [...], faleze abrupte [...], stânci și rupturi de munte. În colțul acesta, și țărmul, și marea au ceva sălbatic.“[23] Impresionat, Sadoveanu, de spectacolul Coastei de Argint; dar și grăbit să se întoarcă acasă, în mai domolul peisaj moldovenesc.

---

21. N. Iorga, *Memorii*, vol. V, Editura „Naționala“ S. Ciornei, București, p. 249 (însemnarea din 23 septembrie 1927).

22. N. Iorga, „Pe Coasta de Argint“, în *Coasta de Argint*, 2 aprilie 1928, p. 2.

23. Mihail Sadoveanu, *Depărtări*, București, 1930, pp. 58–60.

10
O utopie urbană

Anul 1931 începe pentru Octavian Moșescu cu un nou proiect gazetăresc. *Crainicul* îi spune gazetei al cărei prim număr apare la 25 februarie 1931. Ca de fiecare dată, își asigură colaborări de prestigiu. Semnează, printre alții, I. Simionescu, Ion Pillat, pictorul Theodorescu-Sion (cu „Câteva considerațiuni artistice despre Balcic"), Camil Petrescu (iarăși cu un articol despre Balcic, intitulat ca toate celelalte ale lui „Balcicul" – în fond, un titlu foarte potrivit). Când Iorga împlinește 60 de ani, evenimentul e consemnat de fondatorul gazetei, într-un articol cam grandilocvent, în care e puternic subliniată „chemarea de profet" a omagiatului.

Cultivarea insistentă a lui Iorga avea să dea în curând roadele cuvenite. Spre satisfacția unora și spre uimirea multora, Iorga este însărcinat de rege să formeze guvernul (aprilie 1931), avându-l, la dreapta sa, pe Constantin Argetoianu (care preia Finanțele și Internele). Dizolvându-se parlamentul, alegerile sunt câștigate, firește, ușor, de „Uniunea Națională" a istoricului; în destul de originala democrație românească nu guvernul rezulta din alegerea unui parlament, ci parlamentul din

numirea unui guvern, iar românii erau de multă vreme obișnuiți să voteze cu cei instalați deja la putere. Iorga a trebuit să apeleze la toți susținătorii sau admiratorii săi pentru a da o oarecare substanță proiectului său politic. Nu e de mirare că îl vedem pe Octavian Moșescu ales deputat de Caliacra în scrutinul din 1 iunie 1931.

Alegerile parlamentare și cele locale erau procese separate și independente. În fapt, printre primele decizii luate de un nou guvern era și aceea a dizolvării consiliilor locale în funcție, urmată de desemnarea, în locul lor, a unor consilii interimare, în frunte cu un președinte de consiliu interimar, având întru totul atribuțiile primarului. Guvernul putea merge înainte cu aceste consilii sau, dacă avea viață mai lungă, se îndura să facă noi alegeri. Guvernul următor avea însă grijă să dizolve din nou, și așa mai departe. S-a ajuns astfel, în România interbelică, la o instabilitate administrativă accentuată, cu efectele negative de rigoare. În Cadrilater, de altfel, potrivit unei legi speciale, până în 1924, consiliile și primarii au fost numiți, nu aleși. După aceasta, s-a intrat în „rotativa" menționată. Primari s-au tot succedat; nici n-are rost să-i nominalizăm sau să-i numărăm.

Așa ajunge și Moșescu „primar", mai corect spus „președinte al Consiliului interimar", prin dizolvarea, de către guvernul Iorga, a consiliului orășenesc anterior. Numirea sa era de altfel în ordinea firească a lucrurilor. Devenise, în doar câtiva ani – exceptând-o pe regina Maria –, cel mai celebru dintre „balcicieni". Prima ședință de consiliu pe care o prezidează e consemnată în

registrul de procese-verbale al primăriei la data de 20 iulie 1931.

Slavă Domnului, într-o arhivă teribil de descompletată, cu mult mai multe dosare lipsă decât existente, avem cel puțin procesele-verbale – foarte detaliate – ale administrației Moșescu.[1] Și nu sunt deloc banale. Moșescu pare hotărât să ducă înainte ceea ce avea mai de mult în minte: transfigurarea Balcicului, un alt Balcic!

Nu înseamnă că nu e preocupat și de gospodărirea curentă. De pildă, de problema, mereu discutată, mereu nerezolvată, a luminatului electric. La 17 august 1931, se aprobă concesionarea acestui important sector. Se aprobă, de asemenea, pe 3 septembrie, refacerea și completarea planului de sistematizare a orașului. Primarul propune înființarea unui comitet artistic pentru construcții și amenajări care „să nu strice atmosfera orientală și rustică a Balcicului". Se va interveni pe lângă regina Maria pentru a accepta să-l prezideze, ca membri urmând să fie solicitați Alexandru și Ortansa Satmary, Gheorghe Mugur, Cecilia Cuțescu-Storck și Frederic Storck, Em. Bucuța, precum și, din partea administrației, primarul Moșescu și inginerul Oprescu. În alte ședințe se discută despre înființarea unui muzeu al orașului, a unei biblioteci centrale...

Iorga fiind nu numai admirat, dar acum și prim-ministru, se decide să i se ofere o diplomă de cetățean de onoare, însă nu una oarecare, ci frumos pictată de Cecilia

---

1. Procesele-verbale, rezumate în acest capitol, la A.N.R.-J.I., Primăria Balcic, 19/1929.

Cuțescu-Storck. Aceasta adună într-o imagine sintetică tot ce face specificul Balcicului și al Coastei de Argint: marea, stânci, minarete, căsuțe cu acoperișuri roșii, tătăroaice, pictori, fără a-i uita pe asinii atât de dragi lui Mugur. Textul, cam prea elaborat, de presupus opera lui Moșescu, sună astfel: „Orașul Balcic, schelă veche de grâne și de frumusețe la Marea-cea-Mare a lui Mircea cel Bătrân, dă această diplomă de cetățean de onoare marelui cărturar și om de stat Nicolae Iorga în al șaizecilea an de viață închinată ca nici o alta țării, pentru cât bine a răsfrânt și până astăzi asupra lui și îi poate hărăzi în viitor, la o răspântie de ape în cea mai de miazăzi firidă a pământului românesc. Decembrie 1931." Semnează Octavian Moșescu și consilierii locali. Nu e clar ce bine anume răsfrânsese Iorga asupra Balcicului (așa s-ar înțelege din fraza cam întortocheată), dar poate știa Moșescu mai multe. Diploma e incontestabil reușită ca operă de artă. Bucuța a reprodus-o, în culori, în *Boabe de grâu*.[2]

Ajungem astfel la nivelul înalt al simbolurilor, altceva decât electricitatea sau sistematizarea. Moșescu era conștient de forța acestora. Începe cu primul dintre ele: emblema orașului. Iat-o: „Madona-Maica Domnului coborând pe o coastă a Balcicului pe asin în brațe cu Isus". Sfânta Maria apărea astfel ca patroană a orașului, sărbătorită la 15 august (alegere amintind de romanul lui Bucuța, ca și de referințele biblice ale lui Mugur).

Faza cea mai caracteristică e însă schimbarea completă a nomenclatorului străzilor. A numi un lucru înseamnă

---

2. *Boabe de grâu*, decembrie 1931, p. 548.

într-un fel a-i da viață. Imaginarul domină realitatea. Un cuvânt nou atrage cu sine și o realitate nouă: „la început a fost Cuvântul". Începutul se face pe 1 august. Strada Lascăr Catargiu e schimbată în strada Nicolae Iorga (ce-i drept, Catargiu primește altă stradă, probabil mai modestă). Două alte străzi primesc numele lui Constantin Argetoianu și al doctorului Ion Cantacuzino (și el membru al guvernului, ca ministru al Sănătății). Așa ceva nu se mai întâmplase – direct, de la guvern pe planul orașului – dar toate au un început. De fapt, ceea ce urmărea Moșescu era reconstrucția ideală a Balcicului ca o comunitate a oamenilor de cultură, așa că, după tributul plătit guvernanților, apare întreaga serie de schimbări (ședința din 8 septembrie 1931). Barbu Catargiu (strada, evident) devine Oscar Walter Cisek; Bogdan Petriceicu Hasdeu – Ion Simionescu; C.A. Rosetti – Gala Galaction; Dumbrava Roșie – pictorul Theodorescu-Sion; Mircea cel Bătrân (un segment, celălalt rămânându-i totuși voievodului) – Ion Pillat; Vasile Alecsandri se împarte în două, între Gh.D. Mugur și Maica Domnului de la Mare; Ion Ghica – Jean Bart; I.L. Caragiale – Adrian Maniu; Mihail Kogălniceanu – Pictorul Alexandru Satmary; Gaetan Denize, fostul secretar al reginei, își cedează strada lui Al.J. Steriadi, dar primește alta, eliminându-l pe Mihai Bravu! Pictorul Ștefan Popescu, geograful George Vâlsan, generalul Rasoviceanu ajung și ei să-și împrumute numele. Și Bucuța, firește, primește strada lui. S-ar zice că, neputând oferi case scriitorilor și artiștilor, primăria le ceda, gratuit, străzi întregi. Colecția

numelor e oricum interesantă prin selecția operată de primar: personalitățile considerate mai reprezentative, dar mai cu seamă cele care se implicaseră în mai mare măsură în programele culturale ale Balcicului. În lipsa unei întocmiri efective a comunității literar-artistice imaginate, utopia se desena cel puțin în imaginar prin jocul acesta de nume și străzi. Interesant și modul cum scriitorii și artiștii în viață îi anulează pe cei trecuți deja în istorie, indiferent de gradul lor de celebritate. Utopia Balcicului presupunea o comunitate de oameni vii, de creatori activi, nu doar umbre ale trecutului.

Din imaginar, utopia tinde să cuprindă și realitatea. Cu sau fără scriitori și artiști, în tot cazul cu populația existentă a Balcicului. Totul trebuie să meargă precum un mecanism perfect reglat, asta e logica utopiei. În ședința Consiliului din 7 octombrie 1931, se iau decizii de primă importanță. Mai întâi, alcătuirea unor comitete cetățenești pe sectoare, auxiliare ale consiliului comunal; vor fi cinci asemenea sectoare, compuse din bărbați sau femei cu domiciliul în Balcic sau vilegiaturiști (foarte bine, vilegiaturiștii erau și ei puși la treabă; nu cumva să se plictisească!), fiecare sector în frunte cu un comitet alcătuit din zece membri: președinte, vicepreședinte, secretar, casier... Vor avea de lucru, nu glumă. Iată câteva din atribuțiile sectoarelor și ale comitetelor respective: „vor scoate din necunoscut pe tinerii de talent, în toate direcțiunile...“; „vor proslăvi memoria oamenilor mari și vor încuraja inițiativa pentru ridicarea de monumente în amintirea lor“; „vor combate luxul și încuraja

costumul, jocuri și cântul național"; „vor contribui la apropierea sufletească a minorităților"; „vor încuraja sportul, înfăptuind opera de profilaxie fizică și morală". Urmau să se mai ocupe, de-a valma, cu combaterea alcoolismului, cu ridicarea gunoaielor, să-i îmbrace pe copiii săraci, să găsească burse pentru studenții săraci, să înființeze cantine școlare și ospătării pentru muncitori și micii funcționari, pentru elevi, colonii de vară, iar mamelor sărace, înaintea nașterii, să li se asigure adăpostul necesar. Mai sunt și altele, dar să ne oprim totuși aici. Orașul, de felul lui indolent și nemișcat (dacă acceptăm caracterizarea lui Mihail Sebastian), avea să devină un furnicar de activități multiple și perfect coordonate. Pentru a desăvârși organizarea, Consiliul ține ședință după ședință, procedând de fiecare dată la „superreglementări". Până la a introduce ținuta obligatorie dinspre oraș spre plajă și dinspre plajă spre oraș. Domnii trebuiau să poarte cel puțin chiloți de baie (ar fi existat riscul să se „îmbrace" mai sumar decât atât?), iar doamnele la fel, dar și o bluză pe deasupra.

Până la urmă n-au ieșit toate chiar așa, sau n-au ieșit mai deloc. În ciuda pledoariei insistente a lui Bucuța, Comisia de heraldică de la București nu a agreat varianta unei steme cu Maica Domnului la Mare.[3] Pe de altă parte, autoritățile competente vor fi atras atenția

---

3. Emanoil Bucuța, „Marea", în *Pietre de vad*, vol. II, pp. 102–103. Ar fi fost două desene supuse Comisiei heraldice, unul al Ceciliei Cuțescu-Storck (Maica Domnului așezată pe asin), celălalt, al lui Anastase Demian (Maica Domnului pe o corabie, la catarg).

primarului asupra faptului că omul, de regulă, mai întâi moare și doar după aceea devine nume de stradă. Vedem mișcarea inversă la ședințele Consiliului interimar. La 13 noiembrie 1931, Jean Al. Steriadi se preface în Ovidiu, Gala Galaction devine Calea Samaritencii, iar Bucuța, Calea cu migdali. Cisek se preschimbă în Calea Asinilor (poate i se potrivea mai bine lui Mugur!), Ion Pillat în Calea Magdalenei, Theodorescu-Sion în Strada Pictorilor; Ștefan Popescu, artist în viață, cedează locul unui confrate decedat, Pictorul Luchian, iar Jean Bart suferă o transformare neesențială devenind Strada Mateloților.

Despre proiectul organizării pe sectoare și comitete cetățenești, istoricul nu mai are nici o informație, dar ar fi o ipoteză de bun-simț aceea că nu s-a întâmplat nimic. Moșescu nici n-a beneficiat de prea multă vreme. După o jumătate de an de la numirea în fruntea Balcicului, e transferat, prin decizie ministerială, cu data de 5 februarie 1932, tot ca primar (președinte al Consiliului interimar), la Bazargic, capitala județului Caliacra.[4] Nu e clar din ce motive. Ar fi fost nevoie de el la Bazargic. Sau nu mai era nevoie la Balcic? Mult nu va rămâne nici aici. Peste câteva luni, guvernarea Iorga lua sfârșit.

---

4. *Monitorul Oficial*, 9 februarie 1932; „De vorbă cu d. deputat Octavian Moșescu, primarul orașului Bazargic“, în *Dobrogea Nouă*, 28 februarie 1932.

11
Primarul și regina

Un tânăr frumos; era cea dintâi impresie pe care o lăsa George Fotino. „Bărbat chipeș“[1], așa îl caracterizează, pe scurt (cam prea pe scurt), Constantin C. Giurescu, în *Amintirile* sale. Avea însă și alte calități, unele surprinzătoare. Era inteligent, cultivat, vorbea cu ușurință. Degaja un anume farmec. Ambițios, dar fără îndârjire, chiar cu un fel de nonșalanță, trecea ușor de la o activitate la alta, descurcându-se onorabil în toate. Își luase un doctorat la Paris cu o teză – bine apreciată – privitoare la vechiul drept românesc. Scurt timp secretar al lui Ionel Brătianu, fusese remarcat de Eliza Brătianu și numit director al Bibliotecii „Așezămintelor“ create după moartea ilustrului ei soț. Între cei doi s-a creat o foarte strânsă relație; ar fi fost amanți, potrivit bârfelor. Cert este că Fotino s-a remarcat repede printre tinerii de viitor ai Partidului Național Liberal. Pe urmele Elizei Brătianu îl vedem activând în Caliacra, iar în noiembrie 1932 devenind președinte al Partidului Național Liberal

1. Constantin C. Giurescu, *Amintiri*, Editura ALL, București, 2000, p. 93.

din respectivul județ. Ales deputat, ajunge în 1934 (și până la sfârșitul anului 1937) vicepreședinte al Camerei Deputaților; avea 38 de ani (născut în 1896), i se prezicea o carieră politică strălucită.[2]

La Balcic se terminase cu jocul alegerilor, dizolvărilor și interimarilor: localitățile balneare urmau să aibă primari numiți direct de la centru. La 11 iulie 1934, prin decizie ministerială, George Fotino devine primar al Balcicului (păstrându-și și calitatea de vicepreședinte al Camerei). Aflăm din decretul de numire și salariul pe care urma să-l primească: 8 750 de lei, cu o reținere pentru pensie de 10 %.[3]

Față de predecesorii săi, Fotino a dispus de certe avantaje. Mai întâi durata, continuitatea. Mandatul lui a luat sfârșit, oficial, la 5 ianuarie 1938; așadar, trei ani și jumătate. Fără să fie prea mult, era, de bine, de rău, un mandat complet, față de mandatele frecvent întrerupte ale predecesorilor săi (cele șase luni ale lui Moșescu...). Apoi, susținerea politică și posibilitatea de a interveni eficient la nivelul de sus: Fotino a fost, dintre toți primarii Balcicului, de departe cel mai bine plasat în raport cu puterea: era el însuși parte a puterii! A știut să ceară și a reușit să obțină. A mai fost și șansa de a gospodări orașul în anii cei mai buni ai României interbelice, anii de creștere economică și de modernizare accentuată.

---

2. Numeroase date despre G. Fotino, în dosarele întocmite de Securitate: A.C.N.S.A.S., Gheorghe Fotino, P000438, vol. 1 și 2; I 3077, vol. 1–3.

3. Document aflat în arhiva familiei (doamna Stanca Fotino-Ciobanu).

Și a mai reușit ceva: să-i placă, să-i placă nespus reginei Maria! Prima însemnare a reginei în jurnalul său e din 15 iunie 1934: se afla, firește la Balcic. Are invitați la *lunch* doi oameni politici, Richard Franasovici, cu soția, și Manolescu-Strunga, cu fiica, cărora li se adaugă și „tânărul Fotino“, „bibliotecarul Elizei Brătianu și deputat al acestor ținuturi, neînchipuit de entuziast pentru regiunea noastră și plin de bune proiecte“[4]. Zece zile mai târziu, 25 iunie 1934: „la *lunch* l-am avut pe tânărul Fotino“. Și urmează, după *lunch*, scena miraculoasă: „L-am luat pe tânărul Fotino [de remarcat sintagmele: Fotino apare rareori ca nume izolat; e *„young Fotino“* sau *„little Fotino“*] în camera mea ca să discutăm ce se poate face mai bine pentru Balcic, odată ce el are planuri mari, iar eu sunt recunoscută ca patron al locului. Din anume motive ne-am trezit deodată vorbind ca și cum am fi fost prieteni, și ceva spus de mine în legătură cu viața și munca mea în țară ne-a încărcat cu o emoție aproape de nesuportat. Tânărul, care e de felul lui reținut și sigur pe sine, și-a întors capul pentru a disimula lacrimile care îi veneau în ochi. Nici unul dintre noi nu se așteptase la o asemenea emoție, și iată-ne brusc aici, doi străini abordând subiecte profund emoționale pe care oricine le păstrează ferecate și bine ascunse în propriul suflet.“ Mai târziu, întâlnind-o pe Cella Delavrancea, Fotino i-a mărturisit acesteia că i se întâmplase ceva de necrezut și se afla încă sub emoția întâlnirii. „Straniu – notează regina – i-am văzut emoția adâncă.

---

4. Regina Maria, *Jurnal*, vol. 190, f. 146.

Și eu am fost profund mișcată, dar nu mi-am dat seama că și el a simțit la fel de adânc."[5]

Aceasta e relatarea din singura sursă – jurnalul reginei. Exagerăm spunând că între cei doi pare să se fi înfiripat o poveste de dragoste? Cert este că în însemnările Mariei, Fotino ajunge un personaj nelipsit. Și, pe lângă ce pune Maria pe hârtie, s-ar putea să fie și lucruri nespuse. Două săptămâni după imprevizibilul eveniment, la 8 iulie 1934, regina invită la *lunch* un grup de ofițeri de marină; alături de ei și „*little Fotino*", „care a devenit primar al Balcicului [numirea oficială fiind datată 11 iulie, înseamnă că știa cu câteva zile mai devreme] și e plin de planuri energice", temându-se totodată că regele ar putea să-l înlocuiască oricând i se năzare. Câteva ore mai târziu, la ceai „Fotino este și el cu noi".[6]

2 septembrie 1934: abia revenită la Balcic, oferă un *lunch* pentru mai multe persoane, printre care generalul Rasoviceanu, și „entuziastul Fotino", care o primise cu un discurs, bine făcut. Îl invită pe Fotino peste două zile, tot la *lunch*, dar de data asta și pentru a se uita amândoi pe planurile de modernizare pregătite de primar. Cu Fotino, e clar, regina, care până atunci se implicase cu măsură, înțelege acum să se implice mult mai activ. 10 septembrie: „la *lunch* l-am avut pe dragul de Fotino" (adjectivelor „*young*" și „*little*", li se adăugaseră între timp „*enthousiastic*" și „*precious*"). La 12 septembrie, nu se mai deplasează Fotino, ci regina însăși îl vizitează la primărie,

5. *Ibidem*, ff. 159–160.
6. *Ibidem*, vol. 191, f. 9.

și împreună parcurg străzile orașului pentru a vedea, la fața locului, cum prind viață diversele proiecte.[7]

Să întrerupem deocamdată idila, pentru a încerca un bilanț al înfăptuirilor edilitare. E, în sfârșit, perioada de efectivă modernizare a Balcicului. Nu totul i se datorează lui Fotino, dar multe au depins de el. Electrificarea începuse cu puțin înainte; în 1933, primăria o concesionase unei societăți; spre sfârșitul deceniului, străzile și spațiile publice erau electrificate aproape în întregime. S-a executat, în sfârșit, și canalul colector al orașului. Drumurile erau cum erau, cu îmbunătățiri relative. În lipsa unei căi ferate, se introduc însă curse de avioane (din 1931)[8] și se amenajează un aeroport. Bună soluție pentru spiritele aventuroase. L-am văzut pe Duca sosind înghețat în avion. Preferă avionul și Ileana, împreună cu Anton (nu însă și regina). În 1934, Petru Comarnescu se întoarce la București cu „un avion vechi, numai cablu și lemne, care mă mir cum mai țineau".[9] Și Mihail Sebastian, în 1939, se duce și se întoarce cu avionul.[10]

Acțiunea noului primar se desfășoară în toate direcțiile și se petrece cu repeziciune. La 2 aprilie 1935, ziarul *Dobrogea Nouă* constata „o totală schimbare la față" în numai un an de zile.[11] Străzile sunt reparate,

---

7. *Ibidem*, ff. 94, 98, 104, 107.

8. „Călătoriți cu avionul", în *Revista băilor* (Constanța), 4–9 august 1931.

9. Petre Comarnescu, *Pagini de jurnal*, vol. I, Editura Noul Orfeu, București, 2003, p. 115.

10. Mihail Sebastian, *Jurnal*, *op. cit.*, p. 201.

11. J.K., „Balcicul", în *Dobrogea Nouă*, 2 aprilie 1935.

pavate, prevăzute cu trotuare. Clădirea primăriei e complet renovată și extinsă, căpătând înfățișarea unei construcții cu totul noi. Halele orașului sunt instalate într-o mare clădire modernă (19 prăvălii cu pivnițe), luminată electric. Se inaugurează un spital. De asemenea (contribuția fiind și a Elizei Brătianu), un muzeu al orașului, cu trei secțiuni: de artă (colecția de tablouri reprezentând Balcicul), etnografică și arheologică. Se trece și la modernizarea aeroportului, în septembrie 1937 desfășurându-se licitația pentru construcția unui hangar metalic.[12]

O problemă acută o reprezenta starea nesatisfăcătoare a portului. Fără modernizarea acestuia, Balcicul risca să rămână aproape paralizat economic („...vapoarele erau obligate să ancoreze în larg, la vreo mie de metri de țărm, iar operația descărcării și încărcării mărfurilor să se facă printr-o dublă și costisitoare manevră de pe vapor în bărci și din bărci pe uscat și invers, de pe uscat în bărci și din bărci în vapor“).[13] Fotino deschide lucrările prin construcția unui mare dig. Franasovici, ministrul lucrărilor publice, îi acordă sprijinul necesar. În sfârșit, vestea cea mare, la 7 aprilie 1937: primul vapor de tonaj considerabil (4 500 de tone), sub pavilion grec,

---

12. Cu privire la realizările sale edilitare, vezi un text al lui G. Fotino, aflat în arhivele Securității și publicat de Liviu Petre Nițu și Ion Gabriel Andrei, sub titlul „După modelul Romei“, în *Magazin istoric*, 10/2005, pp. 43–46. De asemenea, A.N.R.-J.I., Primăria Balcic, 25 („Descrierea imobilelor proprietatea primăriei“) și 28 („Hangar metalic ce urmează a se construi la aeroportul Balcic“).

13. „După modelul Romei“, *op. cit.*, p. 45.

acostează în portul Balcic. Lucrările urmau să continue, în așa fel încât – scriau ziarele – „în curând va deveni al doilea port al nostru la mare".[14]

Un plan de sistematizare a orașului, elaborat de arhitectul Duiliu Marcu (în colaborare cu I. Bedeuș) și aprobat de rege, e pus la punct în primăvara anului 1937.[15] Pariul era acela de a moderniza fără a atenta la specificul orașului. În această privință, Fotino înțelegea să respecte întru totul dorința fermă a reginei. „Voi, toți cei ce iubiți Coasta de Argint – lansase ea chemarea –, nu distrugeți atmosfera orientală care îi este marele farmec. Îmbunătățirile rău înțelese sunt mult mai rele decât dacă nu le faci deloc! Ele ar ruina frumusețea rustică și simplă a locului." Primindu-l pe Fotino, de data asta la Cotroceni, la 14 octombrie 1936, în legătură cu ridicarea unui mare hotel la Balcic, regina se arată mulțumită că s-a mers pe ideea ei, refuzându-se construcția unei „orori moderne".[16] Piatra fundamentală a hotelului (prevăzut cu 120 de camere) se pune în august 1937, cu participarea câtorva miniștri: I. Inculeț, Victor Antonescu, R. Franasovici, dovadă a modului cum reușise Fotino să facă din Balcic un obiectiv de interes național.[17] Mersul evenimentelor a întrerupt însă lucrarea, după

---

14. „Primul vapor în portul Balcic" (Balcic, 7 aprilie), *Universul*, 9 aprilie 1937.

15. „Orașul Balcic și noul plan de sistematizare", în *Dobrogea Nouă*, 6 aprilie 1937.

16. Maria, regina României, „Câteva gânduri pentru Balcic", în *Coasta de Argint*, 2 aprilie 1928.

17. Regina Maria, *Jurnal*, vol. 199, f. 28.

cum a întrerupt și un alt proiect de mari proporții pentru captarea izvoarelor și alimentarea cu apă a orașului. Nu se putea face chiar totul în trei ani și jumătate!

Inițiativele nu sunt doar ale primăriei. Balcicul însuși se pune în mișcare. S-ar zice că se formase, în sfârșit, „masa critică". Regina, pictorii și celelalte ingrediente ale legendei, toate adunate, nu puteau rămâne fără urmări. Vilegiatura la Balcic ajunge să fie de „bon ton"; la fel, pentru cine își putea permite, ridicarea unei vile. Acestea încep, într-adevăr, să răsară peste tot. Balcicul, sau măcar o parte a lui, ieșea în sfârșit din toropeala orientală.

Raporturile dintre primar și regină continuă, la fel de idilice și cu aceeași intensitate. 14 septembrie 1934: Fotino, invitat la *lunch* (devenise o obișnuință), e profund dezamăgit, „cu lacrimi în ochi", aflând că regina, urmând să plece în Anglia, nu se va mai afla la Balcic de ziua ei (29 octombrie).[18] În primăvara și vara anului 1935, se reiau invitațiile și plimbările. 24 aprilie 1935: regina, Eliza Brătianu și Fotino inspectează noile construcții ale Balcicului. 3 iulie 1935: printre cei prezenți la *lunch*, Eliza Brătianu și „prietenul Fotino". La 7 iulie, plimbare pe mare, spre Constanța cu Eliza Brătianu, Fotino și alții.[19] 4 octombrie 1935: revenind la Balcic, e primită, chiar la Tenha Juvah, de „*good little Fotino*", foarte pus la punct, ca scos din cutie („*He looked colossaly spick and span*").

---

18. „La Balcic s-a pus piatra fundamentală a unui măreț hotel care se va construi sub auspiciile ONT-ului", în *Ordinea*, 18 august 1937.

19. Regina Maria, *Jurnal*, vol. 199, f. 110.

Urmează alte invitații la *lunch*. 25 octombrie: „discuție" cu Fotino într-unul dintre pavilioanele domeniului; în aceeași zi, merg în grup să vadă casa Elizei Brătianu. 27 octombrie: cum iar nu-și sărbătorea ziua la Balcic, i se fac urări în avans de o delegație în frunte cu prefectul și „credinciosul Fotino" (pe care îi oprește la masă).[20] 19 mai 1936: Fotino, la *lunch*, mai „scos din cutie" ca oricând („*looking more spick and span than ever*"). 15 iunie: Fotino, din nou la *lunch*, îi povestește despre călătoria în Dalmația, unde fusese, împreună cu Eliza Brătianu, ca să-l întâlnească pe sculptorul Meštrović, în legătură cu proiectata statuie a lui Ionel Brătianu. 21 iunie: „turul Balcicului", cu Fotino, pentru a observa îmbunătățirile aduse; e mulțumită să vadă noile mici case reconstruite în stilul turcesc.[21] 17 octombrie 1936: revenind, e iarăși întâmpinată, cu flori, de Fotino; la *lunch*, Fotino, Rasoviceanu, ofițeri... 29 octombrie, în sfârșit, ziua ei de naștere din nou la Balcic: în lipsa regelui și altor membri ai familiei regale, împiedicați să vină din varii motive, își petrece dimineața cu turcoaica Șefica; apoi, printre numeroși oaspeți: soții Franasovici, episcopul Gerontie de la Constanța, Fotino, Rasoviceanu. 11 noiembrie: iarăși Fotino la *lunch*; i se oferise să devină președinte „plin" al Camerei – Maria e încântată![22] 1937, pentru ultima oară la Balcic, 28 septembrie: primită de Fotino, foarte emoționat, care pronunță un discurs „fermecător".

---

20. *Ibidem*, vol. 193, f. 106 și vol. 194, ff. 72 și 76–77.
21. *Ibidem*, vol. 196, ff. 48, 90, 92-93.
22. *Ibidem*, vol. 199, ff. 36-37, 59–61, 95–96.

29 septembrie, din nou Fotino la *lunch*, apoi plimbare cu el prin oraș, vizitează micul muzeu. 22 octombrie: ultimul *lunch*, cu mai multe persoane, inclusiv Fotino: „*dear little Fotino*".[23] Atât. Cel puțin, atât e scris (convorbirile lor trebuie să fi avut o notă de intimitate destul de accentuată, fără a se ocoli subiectele delicate. Peste ani, Fotino avea să-și amintească cum „regina Maria i-a spus odată la Balcic că din nenorocire fiul ei [Carol II] este un anormal psihic care în mod natural ar fi trebuit să fie internat într-o clinică de schizofrenici").[24]

23. *Ibidem*, vol. 201, ff. 137, 139, 167.
24. A.C.N.S.A.S., Gheorghe Fotino, I 3077 vol. 2, f. 50.

12
„Mica Gibory“ și casele ei

Figură extrem de populară a literelor și vieții publice românești în jurul anului 1900, Barbu Delavrancea a avut patru fiice, înzestrate la rândul lor cu o diversitate de talente. Prima dintre ele, Cella Delavrancea: buna prietenă a reginei Maria. Cea de-a doua, Margareta (zisă Bebs), a fost o membră foarte simpatizată a cenaclului lui E. Lovinescu. A treia s-a remarcat ca pictoriță: Niculina Delavrancea-Dona. În sfârșit, ultima născută, Henrieta, a studiat arhitectura; cunoscându-l, în timpul războiului, în refugiul din Moldova din 1917, pe inginerul francez Emile Gibory, aflat ca ofițer în misiunea militară a generalului Berthelot, se căsătorește cu el imediat după încheierea conflictului. A intrat astfel în istoria arhitecturii românești sub numele Henrieta Delavrancea-Gibory; apropiații îi spuneau mai pe scurt: Riri. (După o primă perioadă petrecută în Franța, soții se reîntorc în România în 1920; se stabilesc în zona Buzăului, unde Emile Gibory lucrează ca inginer la Societatea forestieră „Goetz“; în 1924 vin la București, soțul transferându-se la Societatea de transporturi „Carmen“. Divorțează în 1939. Emile Gibory se recăsătorește, tot

cu o româncă, cu care are doi copii. Moare în 1946 în urma unui accident de motocicletă.)[1]

La 5 octombrie 1932, potrivit însemnărilor reginei, Cella o vizitează la Balcic împreună cu o soră de-a ei. Care dintre ele? La 10 aprilie 1934, nu mai e dubiu: „la ceai, două din surorile Cellei și un soț francez" (așadar, pictorița și arhitecta).[2] Apoi, relația se strânge. La 1 iulie 1934: „am avut-o la *lunch* pe sora Cellei (Gibory), mica arhitectă. Construiește acum, cu mult gust, mai multe case aici în Balcic".[3]

Într-adevăr, în cursul anului 1934, „mica Gibory" (avea totuși patruzeci de ani!) pune, în felul ei, stăpânire pe Balcic. Nu chiar un monopol, dar aproape. Îi va fi deschis drumul Cella, obișnuita de mulți ani a locurilor: nu cunoaștem detalii. Stilul ei și construcțiile ei izbucnesc deodată, concentrându-se într-o scurtă perioadă care corespunde aproape perfect cu intervalul mandatului lui Fotino: din 1934 până în 1937.[4] A găsit din prima încercare stilul potrivit, care a consacrat-o. Construcții albe, precum piatra Balcicului, de dimensiuni potrivite, pentru

---

1. Sunt informații furnizate de arhitectă în 1961 (23 februarie), la solicitarea Securității: A.C.N.S.A.S., Henrieta Delavrancea, 9356, vol. 1, ff. 33–36. Să sperăm că securiștii le-au înregistrat corect!

2. Regina Maria, *Jurnal*, vol. 190, f. 41.

3. *Ibidem*, f. 169.

4. Cu privire la casele construite la Balcic și, în genere, la viața și activitatea arhitectei: *Henrieta Delavrancea Gibory, arhitectură 1930–1940* (autor: Militza Sion; colaboratori: Emil Retegan, Răzvan Luscov, Emma Pârlac, Irina Patrulius), ediția a II-a, Editura Simetria, București, 2011.

a nu sparge armonia vechilor cartiere, respectând configurația balcanică tradițională, transpusă însă într-un spirit modern geometrizant. Și alți arhitecți și-au legat numele de Balcic: Emil Guneș, firește, cu ansamblul de pe domeniul reginei (și cu o casă proprie, de dimensiuni modeste), Paul Smărăndescu, profesor la Școala de Arhitectură, care și-a ridicat o casă impunătoare, alături de aceea a familiei Storck, sau Duiliu Marcu, proiectant și el al unei vile (pe lângă contribuția la amintitul plan de sistematizare). Dar nimeni n-a construit în serie precum Henrieta Delavrancea, nimeni nu și-a pus amprenta în asemenea măsură asupra orașului. Cei mai mulți dintre cei care și-au dorit o casă în acei ani au apelat la ea. Printre aceștia, și George Fotino, nu pentru vreo casă proprie, pe care nu și-a făcut-o niciodată, ci în vederea modernizării localului primăriei. Noua înfățișare a primăriei din Balcic poartă semnătura Henrietei Delavrancea-Gibory. Recepția provizorie a clădirii a avut loc la 17 august 1935, recepția definitivă, la 30 martie 1937.[5]

S-au numărat peste douăzeci de construcții realizate după planurile harnicei arhitecte; numărul exact ar putea fi de douăzeci și patru, socotindu-le și pe unele de mai mică însemnătate (un debit de tutun, o „fructărie"). Cele mai multe sunt vile particulare.[6]

---

5. A.N.R.-J.I., Primăria Balcic, 25, f. 4.

6. Iată lista lor, întocmită de Militza Sion, Emil Retegan și Alexandru David (în ordinea stabilită de autori): 1. Vila „Vânturile, valurile", generalul Rasoviceanu, 1932–1934; 2. Vila poetului Ion Pillat, 1934–1935; 3. Vila Popovici-Lupa (Nae Ionescu), 1934–1935; 4. Casa „Balcica", Octavian Moșescu, 1934; 5. Vila „Turnul lui Mugur",

Începutul l-a făcut generalul Rasoviceanu, figură inconturnabilă și oarecum pitorească a Balcicului. Și-a botezat vila, situată chiar pe țărm, eminescian: „Vânturile, valurile". Și Octavian Moșescu și-a ridicat o vilă, mărginită de o terasă, cu splendidă vedere spre mare. Numele ei? „Balcica", se înțelege. Și-a făcut și Mugur casa pe care și-o dorea de mult. Dar cu Mugur e o întreagă poveste: ca întotdeauna!

Voia o casă cu turn. Așezată, firește, într-o poziție înaltă, un loc cât se poate de vizibil („dominând cu grandoare Marea Neagră", scrie Henrieta Delavrancea). Dar neapărat și cu turn. Așa că arhitecta a proiectat casa numită „turnul lui Mugur". Dezastru: primarul s-a opus! Prea ar fi ieșit casa lui Mugur din tipic, concurând cu minaretul reginei, ca să nu mai vorbim de moscheea aflată în apropiere. Nu-i trebuia mult lui Mugur ca să se lase prins de disperare. Îi scria lui Henri Blazian, la 12 iulie 1935: „La Balcic, am reluat lucrul, stricând forma casei. Ce dramă! Am să ți-o istorisesc cu tot saltanatul ei de

---

Gh. D. Mugur, 1934; 6. Vila Bildirescu; 7. Vila Demetriadis; 8. Pavilionul de ceai al reginei Maria, 1935; 9. Vila Eliza Brătianu (fosta casă Hagi Geavid), 1935; 10. Casa Ștefan Coșa; 11. Galeriile Ali Radeff; 12. Debitul de tutun, 1935; 13. Fructăria, 1935; 14. Vila „Cuibul lui Roman", 1935; 15. Casa Elena Coșa; 16. Primăria Orașului Balcic, 1936; 17. Pavilionul Grănicerilor, 1936; 18. Vila Mircea Cancicov, 1936; 19. Vila Grigore Iunian, 1936; 20. Vila „Ghiul Hane" – Constantiniu, 1936; 21. Vila „Misterioasa", Ion Gesticone, 1936; 22. Vila „Ghiul Serai", C. Dumitru, 1936; 23. Vila „Casa cu terase în mare", Stelian Popescu, 1937 (pliantul *Balcic 1930–1940. Henrieta Delavrancea-Gibory (1894–1987)*). Trebuie adăugată și a doua vilă Pillat, din 1937–1938.

peripeții.“ Și, câteva săptămâni mai târziu, către Liviu Rebreanu: „Viața n-a avut soare pentru mine. Un om pururea apăsat.“[7] Mai târziu, Henrieta Delavrancea avea să judece defavorabil refuzul lui Fotino, „care nu văzuse San Gimignano ca să înțeleagă farmecul repetării turnurilor într-o aglomerare urbană“.[8] Va fi exagerat și primarul, dar nu de „farmecul repetării turnurilor“ era vorba, ci de grandomania lui Mugur! Oricum, și fără turn, casei lui Mugur, tot „turnul lui Mugur“ a continuat să i se spună. (Să precizăm că Mugur, după ce încetase din 1928 să mai fie director la Fundație, îl secundase un timp, în 1930–1931, pe Liviu Rebreanu la Direcția Educației poporului din Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor sociale, apoi ajunsese director la Radiodifuziune. Idealul lui – mărturisit într-o scrisoare către Rebreanu – era acum de a se retrage „în liniștea religioasă a mânăstirii mele de la Balcic și, acolo, între mare și dealuri de argint, să-mi sfârșesc cele două cărți pe cari, de mult, le port în mine“.)[9]

Apare și o vilă a „lupoaicei“. Îi aparține Luciei Popovici-Lupa, de unde și denumirea. Doamna respectivă era asistent suplinitor la Catedra de gimnastică a Institutului Național de Educație Fizică. Era însă, mai cu seamă,

---

7. Gh.D. Mugur către H. Blazian, 12 iulie 1935, B.A.R., mss., $S\,\frac{35(6)}{DCCCXLI}$; Gh.D. Mugur către Liviu Rebreanu, 6 august 1935, B.A.R., mss., $S\,\frac{88(7)}{CMLXVI}$.

8. Henrieta Delavrancea-Gibory, „Legenda bobocilor“ (amintiri scrise în 1981), în *Henrieta Delavrancea-Gibory*, *op. cit.*, p. 106.

9. Gh. D. Mugur către Liviu Rebreanu, 31 octombrie 1937, B.A.R., mss., $S\,\frac{88(9)}{CMLXVI}$.

între anii 1933 și 1939, amanta filozofului Nae Ionescu. Reputația sulfuroasă a acestuia e prea bine cunoscută pentru a mai insista asupra personajului. Filozoful care multiplica experimentele: și în gazetărie, și în politică, și în afaceri (în fond acesta era și sensul filozofiei sale: cufundați-vă în viață!) nu putea rata experimentul mării. Unul dintre discipolii săi, Mircea Vulcănescu, evocă în câteva fraze perioada „maritimă“ a Profesorului. Iată-l, așadar, „la mare, în cuterul pe care-l cumpărase, și-n care străbătea acum Marea Balcicului în lung și-n lat, în tovărășia Luciei Popovici-Lupa, fata cu părul roșcat și cu ochii de oțel, albaștri, care avea ceva din înfățișarea aeriană și tare a unei divinități germane. «Știi că m-am făcut marinar?», mi-a spus, atunci, Nae Ionescu“.[10] În paginile sale de amintiri, arhitecta afirmă că vila ar fi aparținut în realitate lui Nae Ionescu.[11] Mircea Berindei, student pe atunci, povestește cum, aflat la Balcic (în 1936), s-a întâlnit din întâmplare cu Nae Ionescu, care i-a invitat în faimoasa vilă („o vilă mare, albă“) pe el și pe cele două însoțitoare ale sale, una dintre acestea fiind tânăra scriitoare Lucia Demetrius.[12] Evident era casa lui, sau și a lui. Aparținea totuși, formal cel puțin, Luciei Popovici-Lupa. Nu găsesc altă explicație mai simplă decât că Nae Ionescu o plătise!

---

10. Mircea Vulcănescu, *Nae Ionescu, așa cum l-am cunoscut*, Humanitas, București, 1992, p. 113.

11. Henrieta Delavrancea-Gibory, *op. cit.*, p. 106.

12. Mircea Berindei, *Paravanul venețian. Portrete și amintiri*, Humanitas, București, 2004, capitolul „Balcic 1936“, pp. 48–55.

Din 1934–1935 datează și vila lui Ion Pillat, un obișnuit, de mai mulți ani, al Balcicului. Chiar pe malul mării. S-au păstrat câteva ilustrate trimise în familie, una dintre ele cu imaginea casei. Iată câteva rânduri scrise de Maria Pillat, soția poetului, în septembrie 1936: „Balcicul e minunat în septembrie. Cald fără să fie prea cald – terasele noastre sunt pline de betunia care miroase delicios. Marea e de un albastru intens – lume mai deloc afară de câțiva pictori simpatici și de dna Maniu [Rodica Maniu]. Ion [Ion Pillat] e mai bine – dar trebuie să evite soarele și oboseala. Scrie, citește și admiră priveliștea.“[13] De fapt, vila aceasta, cu șase camere și dependințe, figura pe numele Mariei Pillat; ulterior, în 1937–1938, poetul și-a mai construit, apelând tot la Henrieta Delavrancea, o vilă mai mică (doar cu trei camere, pe deal).[14]

În 1935, în sfârșit, și Eliza Brătianu are casa ei. Venea de mulți ani la Balcic, găzduită inițial, după cum am văzut, de regina Maria. Henrieta Delavrancea a adaptat, pentru ea, o casă turcească mai veche (firește, cu grădină și vedere spre mare). „Este fericită ca o școlăriță“ („*She is as happy as a school girl over her little house*“), notează (la 24 aprilie 1935) regina Maria.[15] Devenită

---

13. Maria Pillat către Pia Alimănișteanu, septembrie 1936, B.A.R., mss., $S\frac{2(32)}{CDIX}$.

14. M.A.E.-A.D., 71/Tratatul de la Craiova, vol. 47, ff. 48–51 (descrierea vilelor familiei Pillat). Despre „Balcicul lui Ion Pillat“, detalii la Carmen-Angela Brăgaru, *Ion Pillat, european în țara lui, român în Europa*, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, București, 2013, pp. 124–180.

15. Regina Maria, *Jurnal*, vol. 193, f. 106.

acum „localnică“, Eliza Brătianu se află tot mai des în preajma reginei; e de presupus, de asemenea, că are un cuvânt de spus în proiectele edilitare ale lui Fotino. Crearea muzeului i se datorează în bună măsură. La 12 noiembrie 1936, regina notează în jurnal cum au vizitat împreună locul unde, în niște vechi hambare, Eliza Brătianu dorea să amenajeze un mic muzeu; după aceea, merg amândouă în grădina Elizei „unde ea continuă să perfecționeze într-un fel amuzant și plin de imaginație“.[16]

Dintre oamenii politici, își ridică vile, în 1936, tot după planurile Henrietei Delavrancea, țărănistul Grigore Iunian (fost ministru) și liberalul Mircea Cancicov (ministru în funcție), a cărui soție, Georgeta Cancicov, a devenit cunoscută ca scriitoare. Casa Cancicov a pricinuit a doua neînțelegere (după „turnul lui Mugur“) între primar și arhitectă. Motivul: era prea mare (peste dimensiunea medie acceptabilă) și, pe deasupra, așezată chiar lângă casa, mult mai modestă, a Elizei Brătianu, îi răpea acesteia o bună parte din perspectivă. La 18 octombrie 1936, parcurgând Balcicul alături de regină și oprindu-se la locul cu pricina, Fotino nu-și putea ascunde supărarea. Au mers apoi să-l viziteze pe generalul Rasoviceanu și controversa, spre amuzamentul reginei, s-a angajat între primar și general, primul combătând-o pe arhitectă, al doilea, dimpotrivă, foarte mulțumit de propria-i casă, luându-i apărarea.[17]

Ultima casă realizată la Balcic de Henrieta Delavrancea este cea comandată de Stelian Popescu, influentul

---

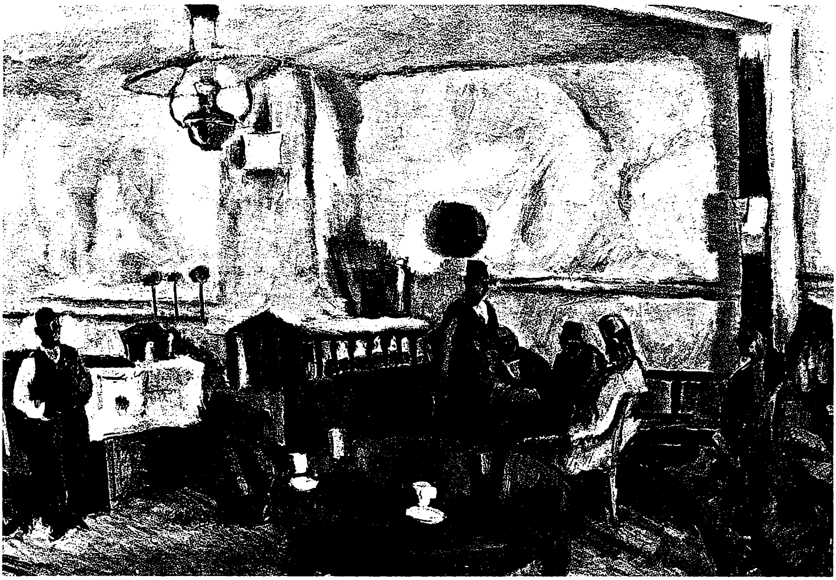
16. *Jurnal*, vol. 199, f. 97.
17. Regina Maria, *Jurnal*, vol. 199, ff. 40–41.

Ion Theodorescu-Sion (1882–1939), *Balcic* [1927].

Alexandru Satmary (1871–1933), *Vila pictorului din Balcic* [nedatat].

Iosif Iser (1881–1958), *Cafenea la Balcic* [nedatat].

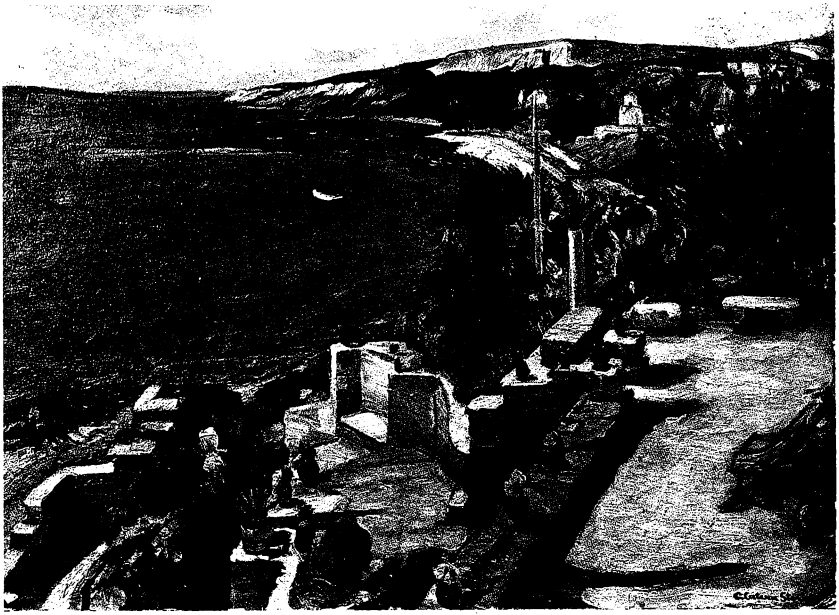

Ștefan Dimitrescu (1886–1933), *Vedere la țărmul mării* [nedatat].

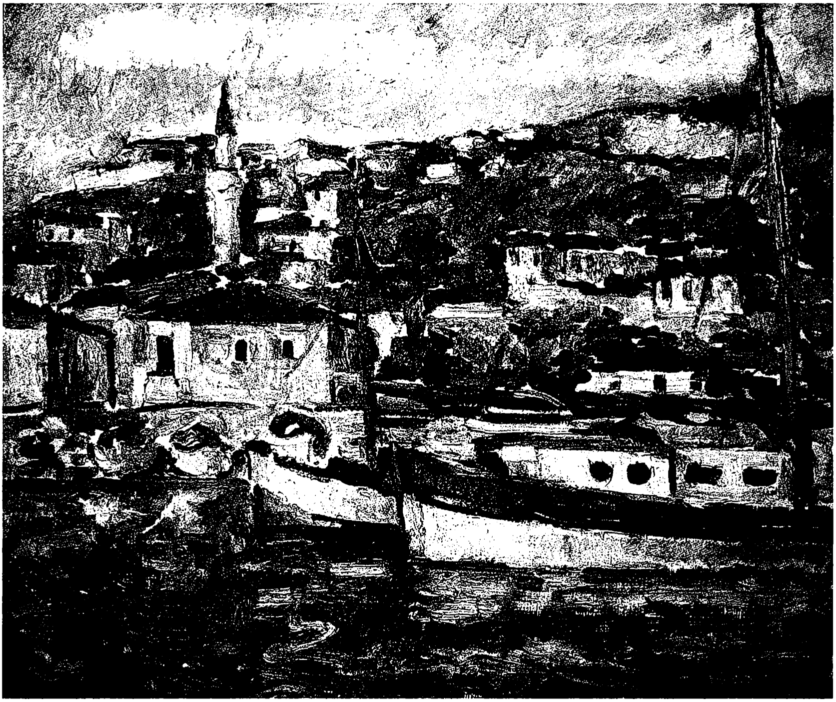

Sursa: *Boabe de grâu*, 1931.

Cecilia Cuțescu-Storck (1879–1969), *Orașul Balcic* (diplomă oferită lui N. Iorga în 1931).

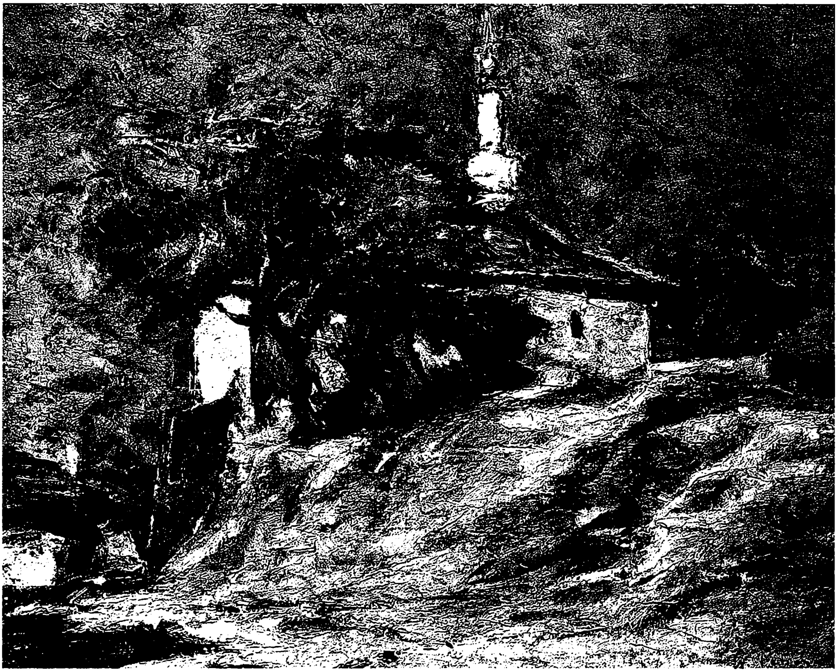

Cecilia Cuțescu-Storck, *Balcic* [nedatat].

Colecție particulară.

Nicolae Dărăscu (1883–1959), *Bărci la Balcic* [nedatat].

Gheorghe Petrașcu (1872–1949), *Moschee la Balcic* [nedatat].

Colecția Federației Comunităților Evreiești din România.

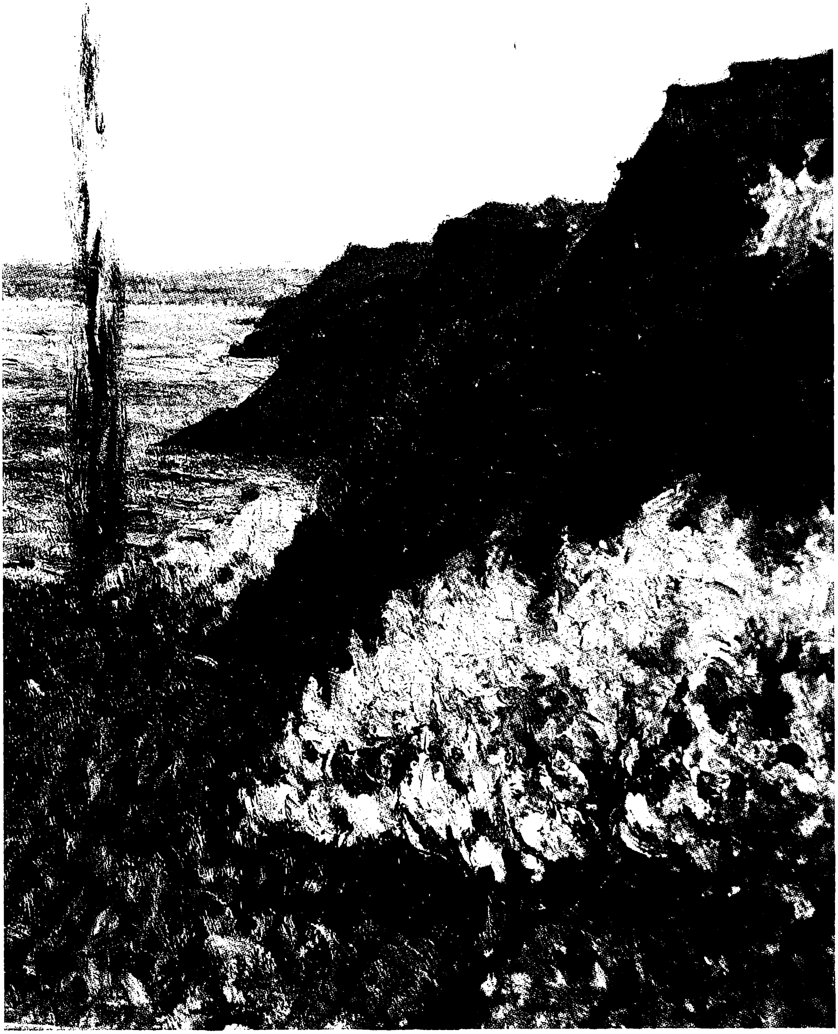
Victor Brauner, *Peisaj din Balcic II* [1922–1924].

Colecția Federației Comunităților Evreiești din România.

Victor Brauner (1903–1966), *Peisaj din Balcic I* [1922–1924].

Colecția Balcica și Constantin Măciucă.

Samuel Mützner (1884–1959), *Golful cu migdali* [nedatat].

Marius Bunescu (1881–1971), *Țărmuri dobrogene* [nedatat].

Lucian Grigorescu (1894–1965), *Balcic* [nedatat].

Jean Al. Steriadi
(1880–1956),
Cap de turc [1923].

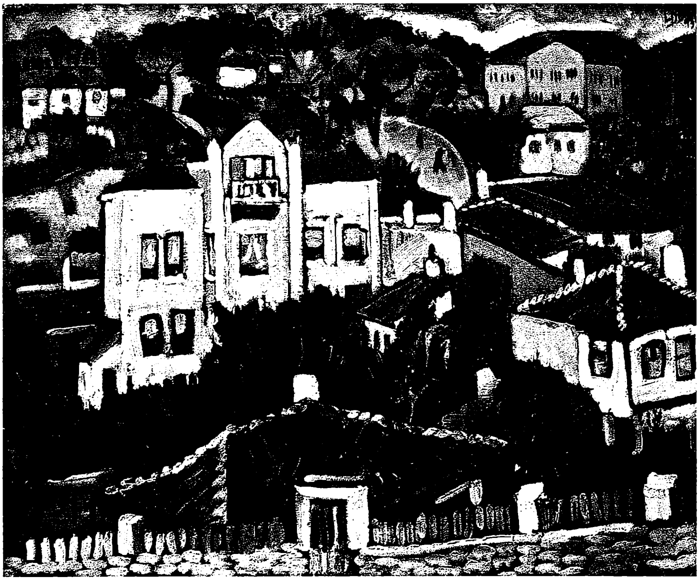
Francisc Șirato (1877–1953), *Stradă din Balcic după ploaie* [1938].

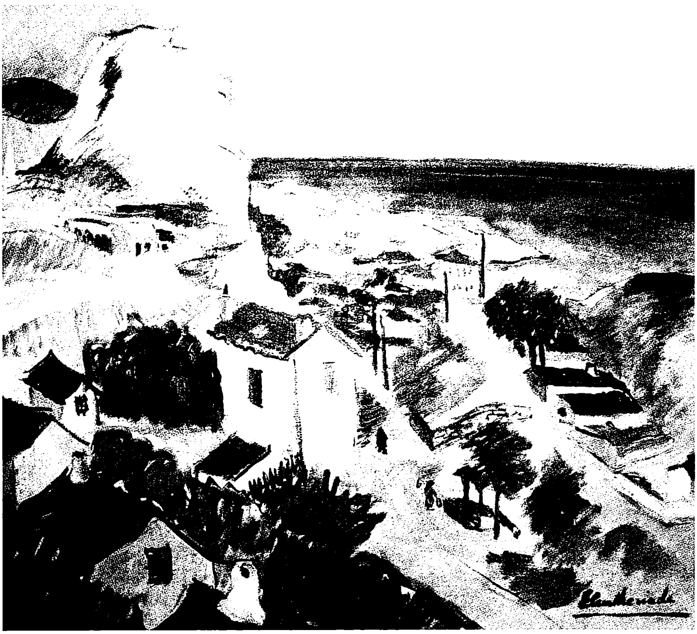
Vasile Popescu (1894–1944), *Cafeneaua lui Mamut* [1923].

Margareta Sterian (1897–1992), *Balcic* [1934].

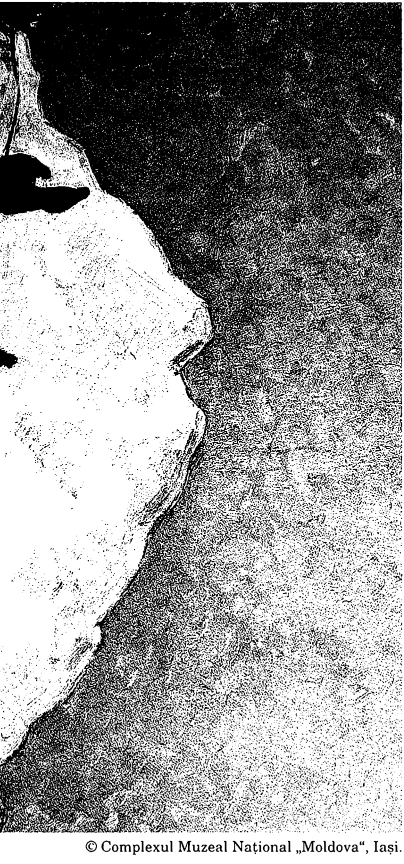
Lucia Dem. Bălăcescu (1895–1979), *Peisaj din Balcic* [1937].

Micaela Eleutheriade (1900–1982), *Vedere din Balcic* [nedatat].

N. Tonitza (1886–1940), *Peisaj din Balcic* [nedatat].

N. Tonitza,
Cafeneaua lui Mamut
[nedatat].

N. Tonitza,
Iarna la Balcic
[1937].

N. Tonitza, *Afizé* [1938].

Colecția prof. Elena Zdrobiș, prin bunăvoința Muzeului de Artă Constanța.

patron al ziarului *Universul*. Vizitaseră Balcicul, el și soția sa, încă în 1927, fiind găzduiți atunci de regină („Familia Stelian Popescu a fost încântată de noaptea petrecută aici și de neașteptata mea ospitalitate. Li s-a oferit un mic dejun consistent și apoi au plecat, îndrăgostiți, fără îndoială, de acest loc.“)[18] La 10 noiembrie 1936, regina notează o nouă întrevedere, la *lunch*, cu cuplul Stelian Popescu, alături de Eliza Brătianu. Până la urmă, s-au hotărât să-și ridice o vilă, mai încăpătoare chiar decât a soților Cancicov. Cam târziu însă: n-au apucat s-o mai locuiască![19]

În ciuda ocazionalelor nemulțumiri ale lui Fotino, regina e încântată de micuța ei Gibory. Prea multe comenzi nu avea cum să-i mai propună, fiindcă atunci când se cunoscuseră cea mai mare parte din construcțiile domeniului fuseseră deja încheiate. Dar ceva tot se mai putea găsi. La 12 septembrie 1934, plimbându-se împreună cu Fotino prin oraș, avusese ocazia să viziteze, în premieră, două din casele pe care *„little Gibory“* le construia, una dintre ele fiind aceea a generalului Rasoviceanu. „Sunt fermecătoare“ (*„They are charming“*), notează regina.[20] Îi propune arhitectei două „transformări“. Cea dintâi este „studioul“ Ilenei, o căsuță așezată pe panta dealului, puțin mai sus de Tenha Juvah. Cea de-a doua are în vedere marea casă a grănicerilor, pe care regina tocmai o anexase la domeniul său. Discuția decisivă se

---

18. Regina Maria a României, *Însemnări zilnice*, vol. IX, p. 299.
19. M.A.E.-A.D., 71/Tratatul de la Craiova, vol. 47, ff. 119–121 (memoriu semnat de Lelia Stelian Popescu privitor la vila din Balcic).
20. Regina Maria, *Jurnal*, vol. 191, f. 107.

petrece la 13 iulie 1935: „Riri [iată, nu e doar *„little Gibory*"] a adus schițe perfecte pentru transformarea studioului Ilenei; cred că va fi fermecător și foarte original." A făcut și o primă schiță pentru casa grănicerilor, care urmează să fie adaptată stilului specific al caselor reginei.[21] Toate sunt gata, potrivit unei alte însemnări, din 11 mai 1936. Și noua casă a grănicerilor, modificată după gustul ei de *„little Gibory*", și „noua cameră mare", fostul studio al Ilenei, pe care Maria o botează Cara Dalga[22]; e cunoscută – mai bine zis „era", fiindcă nu mai există – și sub denumirea de „pavilionul (sau salonul) de ceai". Regina e încântată de acest ultim loc, aranjat exact cum și-l dorise, unde de acum înainte se retrage frecvent pentru a visa sau a citi.

Documentele ne spun câte ceva și despre onorariul arhitectei. Pentru Cara Dalga solicitase 5 % din costul total al lucrării; regina i-a acordat 10 %. Dar pentru Casa Grănicerilor, devenită Casa Personalului, nu primise încă nimic până la dispariția reginei, adică vreme de doi ani. La 31 august 1938 i se adresează generalului Zwiedinek, atrăgându-i atenția asupra acestei întârzieri. Costul lucrărilor ridicându-se la 800 000 de lei, onorariul ar fi fost de 40 000 de lei. Totul se rezolvă degrabă. La 7 septembrie 1938 semnează pentru primirea sumei solicitate de 40 000 de lei.[23]

---

21. Regina Maria, *Jurnal*, vol. 194, ff. 84–85.

22. Regina Maria, *Jurnal*, vol. 197, f. 75.

23. A.N.R.-A.N.I.C., Casa Regală, Castele și palate, 52/1938, f. 68 (scrisoarea Henrietei Delavrancea-Gibory către generalul Zwiedinek, din 31 august 1938).

Colecția de case a Henrietei Delavrancea ilustrează un fenomen: tot mai multe persoane cu poziții sociale semnificative ajunseseră să privească cu interes spre Balcic.[24] Era, desigur, și o chestiune de snobism, de imitație. S-ar mai fi ridicat atâtea case dacă n-ar fi fost reședința reginei? Se repeta, într-un fel, în alt decor, povestea Peleșului: Sinaia apăruse ca o consecință a castelului lui Carol I. Spre deosebire de Sinaia, Balcicul exista mai dinainte; dar un nou Balcic, pe urmele reginei Maria, era pe cale să se instaleze în inima vechiului oraș.[25]

---

24. De adăugat la vilele deja menționate ale persoanelor publice și pe aceea a lui Mitiță Constantinescu, guvernator al Băncii Naționale a României și ministru, construită în 1931–1932.

25. Iată un clasament al vilelor, în funcție de evaluarea lor fiscală: Vila Smărăndescu – 5 875 000 lei; Vila Stelian Popescu – 4 732 000 lei; Vila Cuțescu-Storck – 3 160 000 lei; Vila Cancicov – 2 950 000 lei; Vila Eliza Brătianu – 2 150 000 lei; Vila Satmary – 2 100 000 lei; Vila Popovici-Lupa – 1 850 000 lei; Vila Grigore Iunian – 1 600 000 lei; Vila Rasoviceanu – 1 200 000 lei; Vila Pillat – 1 162 000 lei; Vila Moșescu e cotată la 825 000, vila Mugur, la 870 000 (M.A.E.-A.D., 71/Tratatul de la Craiova, vol. 47), „Tablou de proprietățile românești din orașul Balcic"). Spre comparație, Tenha Juvah e apreciată în 1938 la 2 480 000 lei; în fond, palatul reginei era o casă nu prea mare.

13

Convertirea lui Tonitza

Ani de-a rândul, Tonitza se încăpățânase să nu ajungă la Balcic. Îi stârnise un sentiment de respingere tocmai pictura Balcicului. I se părea fără interes și repetitivă. În interpretarea lui, cam simplificatoare, Iser crease aici un tip uman, iar Dărăscu, peisajul; după ei, nu vedea decât epigoni, cu nesfârșite variațiuni pe aceeași temă.[1] Destulă Dobroge și mare la Mangalia: de ce-ar fi coborât mai la sud? El și prietenul lui Francisc Șirato rămăseseră printre puținii pictori care nu puseseră piciorul pe Coasta de Argint. În schimb, celălalt membru al grupului, Ștefan Dimitrescu, avusese parte de marea revelație; a fost un șoc artistic cu urmări considerabile în creația sa. Din păcate, nu s-a putut bucura prea mult timp de tărâmul descoperit; moare în urma unei infecții (așa cum încă se murea pe atunci, pe neașteptate), la 7 mai 1933: avea doar 47 de ani. Ca un omagiu adus prietenului dispărut, Tonitza întreprinde, în sfârșit, pe urmele lui, mult amânata călătorie, devenită acum un fel de pelerinaj. Sosește la Balcic în primele zile ale lunii

1. Doina Păuleanu, *Grupul celor patru*, *op. cit.*, pp. 268–269.

august 1933. Și minunea se petrece încă o dată: ca atâția alții, cade victimă din primul moment!

Hotărât lucru, nu Balcicul era de vină, artiștii nu-i pătrunseseră încă adevărata frumusețe!

Tonitza către doctorul Iosif N. Dona (renumit colecționar), Balcic, 5 august 1933: „În sfârșit, am parvenit să văd și eu Balcicul. Mi-l închipuiam, după tablourile pictorilor noștri, cu totul altfel. Între cum a fost pictat până acum și ceea ce este el în realitate e o enormă diferență. E mult mai fin, mult mai tandru, mult mai irizat. Nu e decorativ și mai ales nu e deloc brutal. E fantastic. Deocamdată fac numai recunoașteri de teren și-mi fac mâna – scot note sumare. Voi trece apoi la schițe, iar pe urmă la culoare și la compuneri. Nădăjduiesc să scot de aici lucruri cu desăvârșire inedite, care vor face senzație – în bine sau în rău [...]. Deocamdată, ceea ce mă plictisește aici este afluența de sezoniști care aduc o notă de nesimțire și frivolitate în decorul acesta de basm, aproape religios. După plecarea lor, de-abia, voi pătrunde în tainele lui, pe care numai le bănuiesc, ale bijuteriei acestia vrăjitorești."[2]

Trei zile mai târziu, către Oscar Han, 8 august 1933: „Balcicul e mult mai frumos decât l-am văzut noi pictat. E delicat, e fin, e irizat. Mai cu seamă dimineața, când soarele încă nu s-a înălțat bine. Cred c-o să fac câteva drăcii interesante, de pe aici. Și inedite. Păcat că nu e

---

2. N.N. Tonitza, *Corespondență, 1906–1939*, ediție îngrijită de Barbu Brezianu și Irina Fortunescu, Editura Meridiane, București, 1978, p. 311.

plajă. Iar terenul, pretutindeni, extrem de accidentat. Convinge-l pe Șirato să vină aici la lucru, căci nu va regreta. Viața e mult mai ieftină ca la Mangalia."[3]

Și după încă o săptămână, adresându-se lui Cezar Petrescu, Balcic, 16 august 1933: „Mă aflu în Balcic de vreo zece zile. Frumusețea lui m-a înnebunit de-a binelea. (Nu acea frumusețe panoramică, pe care o cunoști din tablourile pictorilor noștri, ci una cu totul intimă și infinit mai pitorească.) Am făcut până acum vreo 70 de studii, care, firește, vor trebui, ulterior, amplificate și elaborate în atelier..."[4]

Însoțit de prietenii turci ai dispărutului prieten, Tonitza identifică fiecare locșor pe unde trecuse acesta. Și scrie chiar aici, în carnetul său de pictor, un articol-omagiu destinat unei reviste de artă.[5] Durerea pierderii și bucuria descoperirii se prefac, împreună, într-o mare credință. Întocmai ca necredinciosul Saul devenit apostolul Pavel pe drumul Damascului, și el, cel care respinsese atâta vreme Balcicul, se dedică întru totul acestuia. E împlinirea destinului său: „Am sentimentul intim că Balcicul ăsta ori mă va prăbuși, ori mă va înălța acolo unde nici eu singur nu visasem."[6] Schimbând ce-i de schimbat, Balcicul este pentru el, pentru creația lui, ceea ce fuseseră insulele Polineziei pentru Paul Gauguin: soare, exotism, primitivism... ingrediente ale unei noi viziuni.

---

3. *Ibidem*, p. 158.
4. *Ibidem*, p. 230.
5. N.N. Tonitza, „Ștefan Dimitrescu", în *Arta și omul*, nr. 3, septembrie 1933, pp. 28–30.
6. N.N. Tonitza, *Corespondență. 1906–1939*, p. 311.

Artistul are o viață destul de chinuită, el însuși fiind un neliniștit. Dacă ar fi după el, aproape că s-ar fixa la Balcic. Dar are grijile familiei: o soție cu care de altfel nu se potrivește prea bine, două fiice și un fiu. Grijile profesiei, de asemenea: îi urmează lui Ștefan Dimitrescu ca profesor la Academia de Arte Frumoase din Iași (încă din toamna anului 1933), iar pentru un timp, din 1937 până în 1939, este și rector al Academiei. Spre deosebire de Gauguin, nu poate evada decât cu intermitențe. Și peste toate, mereu, grija, grija obsedantă, a banilor. Pânzele nu se vând prea bine, iar Tonitza e pus în situația de a solicita fără încetare bani în avans, bani restanți, bani cu împrumut... Precum în scrisoarea deja citată către doctorul Dona, din primele zile petrecute la Balcic: „în clipa când vă scriu, capitalul meu se rezumă la o piesă de «argint» pe care o țineam în rezervă strategică, dar pe care vai! trebuie să o schimb acuma, ca să-mi plătesc cele două «turcești» și țigaretele. Noroc că am mania «roșiilor» care sunt relativ ieftine pe aici, iar pe deasupra – mi s-a spus – foarte bogate în nu știu ce vitamină. «Capitalul» meu nu va mai putea rezista decât maximum 2 zile. Pe urmă vor veni zilele nu de tortură a stomacului (față de care pot să am, sufletește, atitudini ce-l calmează) –, ci de umilință, ceea ce mă doboară și mă deprimă. De aceea sunt nevoit să recidivez în obrăznicia mea, rugându-vă ca, dacă aveți disponibili vreo câteva mii de lei, să nu ezitați a mi-i trimite, fiindcă altminteri aș fi silit să rumeg în câmpul desperării. Banii – pentru care vă mulțumesc anticipat – vi-i voi înapoia la București într-o formă sau alta, după putințele mele“.[7]

---

7. *Ibidem*, p. 312.

Început în august 1933, primul sejur la Balcic se prelungește și în septembrie. În cursul acestei luni, Miron Grindea îi ia un amplu interviu pentru revista *Cuvântul liber*. Aflăm astfel că apăruse între timp și Șirato, evident, la îndemnurile prietenului. Tonitza pornea la lucru la ora cinci dimineața, pentru a prinde lumina zorilor. Bea cafea după cafea la cafeneaua lui Ismail. Grindea e impresionat de înfățișarea artistului: „privirea de un albastru când tăios, dur, când învăluitor... Ținută curată și sobră, ca în fața unui necontenit sanctuar. Chip masiv, mare, bronzat, măsurat în mișcări.“ E relatat și un incident: pictorul sare în sprijinul unui cafegiu, maltratat de polițiști, și ajunge la tribunal, pentru insultă adusă autorității; este, firește, „achitat“.[8] Episodul ilustrează o constantă a comportamentului lui Tonitza: solidaritatea cu omul necăjit. La Balcic – povestește Paul Miracovici – era așteptat de prieteni, de admiratori, dar cel mai mult de sărăcimea orașului. Un infirm, pe jumătate paralizat, respins de toți ceilalți, avea cinstea să se numere printre apropiații lui.[9]

Tonitza revine la Balcic în septembrie 1934; din nou, se întâlnește aici cu Șirato. E la vânătoare de modele: „am izbutit să-mi formez o echipă de vreo 5-6 turcalețe mici, care-mi vin regulat la poză“.[10] Se reîntoarce peste

8. M. Grindea, „La Balcic, cu N. Tonitza“, în *Cuvântul liber*, 25 noiembrie 1933, pp. 6–7.

9. Paul Miracovici, „Nicolae N. Tonitza“, în *Universul literar*, 9 martie 1940.

10. N.N. Tonitza, *Corespondență. 1906–1939*, p. 287 (către A. Lehrman, 25 septembrie 1934).

o lună în București, unde se ceartă furcă cu soția; își ia fata cea mică de mână și pleacă cu ea, din nou, la Balcic. Destinație aleasă instinctiv, aproape fără să se gândească: „m-am trezit, în mână, cu două bilete pentru Balcic. De ce Balcic, și nu Iași – nici acum nu-mi pot da seama“.[11]

În 1935, altă preocupare trece în prim-plan: împreună cu studenții săi, se angajează în pictarea schitului Durău, din apropierea Ceahlăului (lucrare continuată în anii următori). La Balcic, îl reîntâlnim în martie 1936 și apoi, cu întreruperile de rigoare, până în iulie. Un timp, se află acolo și Șirato. Modelele rămân o preocupare majoră. 18 martie 1936: „Sunt în Balcic de luni la amiază. Am muncit până acuma și îmi transform camera cu mobilier burghez în atelier simplu și luminos. [...] Am descoperit ieri un model adorabil. Mi-a venit azi-dimineață – dar îmbrăcată nu turcește, ci ca o servitoare din București. Era pur și simplu ridicolă. Am trimis-o acasă să se transforme. N-a mai revenit. Acum am trimis după ea ca s-o caute și să-i spună să vină mâine-dimineață. Dar nimeni nu știe precis nici unde stă, nici cum o cheamă. Totuși, eu sper să o regăsesc. Mă obsedează prea mult și nu vreau să mă apuc de altceva mai întâi.“[12] Să sperăm că a dat de ea până la urmă și că obsedantul model e una dintre tinerele tătăroaice, rămase și azi la fel de tinere pe pânzele lui Tonitza.

Perioada cea mai lungă petrecută de pictor la Balcic – iarăși, cu scurte întreruperi impuse de obligațiile

---

11. *Ibidem*, p. 288 (către A. Lehrman, 23 octombrie 1934).
12. *Ibidem*, pp. 359–360 (către Armand Sebastian).

profesionale de la Iași – începe la mijlocul lunii noiembrie 1936 și ține până la începutul lui mai 1937. Aproape că se mută aici. Simte tot mai mult nevoia de singurătate. Singur își petrece la Balcic Crăciunul anului 1936. Și înregistrează cu adevărat o premieră: iarna. Balcicul era frecventat din primăvară până-n toamnă. Pentru pictori, însemna locul însorit prin excelență. Toate operele lor îl înfățișează scăldat în soare. Iarna rămâneau doar localnicii. Nu exista în imaginarul românesc un Balcic sub zăpadă. Nici regina Maria nu-l văzuse iarna, niciodată (datele ei „extreme" sunt 20 aprilie și 20 noiembrie). Balcicul era Balcic doar o jumătate de an. Tonitza decide să ierneze. Și are parte de iarnă adevărată: după Balcicul mediteraneean, Balcicul siberian! 20 ianuarie 1937: „Am fost înzăpeziți de viscol din noaptea Sf. Ion. Pe aici e un prăpăd. N-am avut poștă zece zile la rând. Dacă va mai continua așa, imposibil de ieșit de aici până la primăvară."[13] 25 ianuarie: „Din cauza viscolului siberian care a bântuit pe aici – și încă mai continuă – la poștă nu garanta nimeni, în câte zile sau câte săptămâni va ajunge corespondența trimisă... Pe aici viscolul s-a mai liniștit puțin, dar nu suntem siguri niciodată ce ne aduce noaptea. În schimb: ger polar."[14] Imaginea stranie a orașului aproape dispărut sub zăpadă apare, impresionantă, în pictura intitulată *Iarna la Balcic*.

Ultimul drum la Balcic s-ar plasa cândva în 1938, atestat nu prin corespondență, ci prin câteva pânze purtând

13. *Ibidem*, p. 294 (către A. Lehrman, 20 ianuarie 1937).
14. *Ibidem*, pp. 79–80 (către Francisc Șirato, 25 ianuarie 1937).

această dată (doar dacă n-ar fi fost începute mai înainte și terminate apoi în atelier; direct, după natură, reprezenta pentru Tonitza doar faza dintâi a lucrului). Stă tot mai rău cu sănătatea. 4 noiembrie 1938: „Azi, când mă găseam la lucru, am amețit atât de bine, că mi-a căzut capul pe vopselele de pe paletă. M-am ridicat cu greu și gâfâind."[15] Se apropia sfârșitul. Destinul îi mai îngăduise doar câțiva ani, poate tocmai pentru a-și da măsura la Balcic.

E, într-adevăr, etapa cea mai înaltă a creației lui Tonitza. Căutările, bâjbâielile au luat sfârșit. Totul e acum clar, definitiv. O construcție sigură, sintetică, esențializată, dispusă într-o gamă cromatică limitată la esențial.

Multă vreme, Tonitza a fost cotat mai jos decât merita. Considerat, firește, ca un pictor important, dar oarecum inegal și încurcat în experimente nu întotdeauna reușite. George Oprescu, istoricul de artă cu autoritate în fixarea „ierarhiilor", scria la scurt timp după dispariția sa: „Tonitza promitea mult. A împlinit el oare aceste promisiuni? Fapt este că diverși amatori preferă astăzi operele lui mai vechi. Însă, incontestabil, e foarte personal, și arta lui nu se confundă la ora actuală cu a nici unuia dintre contemporanii săi."[16] Puțin condescendent! Cel mai sus în ierarhie se plasau în epocă Petrașcu și Pallady. Ambii au atins, fiecare în stilul său, un fel de desăvârșire. Tonitza e cu siguranță mai inegal și mai

---

15. *Ibidem*, p. 429 (către soție).

16. George Oprescu, *La peinture roumaine de 1800 à nos jours*, Fribourg, f.d., p. 46.

divers de la o perioadă la alta (deși de fiecare dată e ușor de recunoscut prin marca lui proprie). Ajunși la maturitate, Petrașcu și Pallady încetează să mai experimenteze. Nu mai au neliniști. Pictează mereu la fel, chiar dacă măiestria lor îi ajută ca acest „la fel" să nu cadă într-o producție de serie. Tonitza, dimpotrivă, e un neliniștit care experimentează fără încetare. Și nu-i nicicând pe deplin satisfăcut. Mulțumindu-i, într-o scrisoare din 23 martie 1929, lui Henri Blazian pentru o cronică favorabilă (prea favorabilă, după el), își apreciază el însuși pictura momentului drept „detestabilă", socotind că „e posibil să treacă multă vreme până ce voi reuși să încalec ferm pe meserie"[17]; avea totuși 43 de ani! La Balcic, cu siguranță, a încălecat ferm!

Ierarhiile în artă sunt schimbătoare. Cert este că prestigiul lui Tonitza a tot crescut. Iar acum, la diversele licitații, a ajuns să fie cel mai bine cotat dintre pictorii români interbelici, aproape la egalitate cu Nicolae Grigorescu sau cu Ștefan Luchian și sensibil deasupra contemporanilor săi Petrașcu sau Pallady. Este, în bună măsură, și efectul Balcicului.

---

17. N.N. Tonitza, *Corespondență. 1906–1939*, *op. cit.*, p. 240.

14
Apropierea de mare și apropierea de vecini

Loc miraculos cu nesfârșită încărcătură mitologică, Balcicul ajunge să concentreze o diversitate de simboluri.

Marea este unul dintre acestea. Nu era mai multă mare la Balcic decât la Constanța sau la Mangalia, dar era o mare exotică, aparent îndepărtată, un țărm de mare cucerit, susceptibil să ilustreze un început de „expansionism“ maritim românesc.

În urma participării sale la prima ediție a Universității Libere din Balcic, Nae Ionescu scrie articolul „Marea“ (apărut la 4 septembrie 1926). Amintind vremurile (mitice!) când Marea Neagră ar fi fost un „lac moldovenesc“, constată în prezent „pasivitatea națională“ a românilor, deloc preocupați de „problema mării“. Atrage atenția conaționalilor săi că acesta este drumul cel mai scurt la Indii și la izvoarele de petrol europene și asiatice. „Și iată acum – continuă el –, la Balcic, ridicându-se, mai mult întâmplător, chemarea către cunoașterea și iubirea mării; a mării care trebuie să fie și a noastră.“ Bulgarii, la Varna, au făcut-o mai înainte. „Artiștii și poeții sunt buni, desigur, ca propagandiști ai mării, mai folositori vor fi însă oamenii de știință,

geografi, geologi, biologi și istorici; și mai ales sociologii, economiștii și marii întreprinzători. Pe aceștia toți îi așteptăm la o acțiune de cucerire a mării."[1]

Membrii „grupului dur" de la Balcic sunt cu toții propagandiști consecvenți ai unei viitoare Românii maritime. Bucuța, încă din primul număr al *Boabelor de grâu*, deplânge faptul că „apa ne-a rămas încă destul de străină". Ar trebui promovat „turismul de apă"[2]. Scriitorul avusese și intenția – rămasă în stadiul de proiect – de a edita la Balcic o revistă cu titlul *Marea noastră*. Evoca adesea, în articole sau conferințe, „brâul acesta albastru în care se încinge țara, cu pescarii, cu porturile, cu flota ei și cu nădejdile românești de mărire".[3] Nădejdi de mărire! Cum altfel, dacă nu pe apă, după ce, pe uscat, România își atinsese deja limitele.

Între timp, după Universitatea Liberă, după primărie, Octavian Moșescu își găsise alt rost, angajându-se la grupul de presă „Adevărul-Dimineața", ca director al unei noi reviste, *Lumea turistică*. Primul număr iese de sub tipar în august 1934, consacrat celor două subiecte îngemănate: Balcicul și Marea. În deschidere, cu un articol al reginei Maria, urmat de un altul scris de principesa Ileana. Imagini din Balcic, firește (promovat astfel în poziția de obiectiv turistic numărul unu), inclusiv o

1. Nae Ionescu, „Marea", în *Roza vânturilor*, Cultura Națională, București, f.d., pp. 364–368.
2. „Turism pe apă", în *Boabe de grâu*, nr. 1, martie 1930, p. 53.
3. Emanoil Bucuța, „Marea noastră", în *Pietre de vad*, vol. II, p. 101.

prezentare, în premieră, a vilelor proiectate de Henrieta Delavrancea-Gibory. Subiectul „Marea“ este tratat pe larg, sub acest titlu, de George Mugur (același cu Gh.D. Mugur). Concluzia, în cuvinte aproape identice cu cea deja exprimată de Bucuța: „De 50 de ani suntem popor de mare, dar marea ne este încă străină.“

Câteva luni mai târziu (în februarie 1935), *Lumea turistică* publică un articol al lui Camil Baltazar, intitulat „Marea în literatura românească“. Harnică investigație pentru a descoperi vagile urme ale unui subiect aproape inexistent. Singurul autor incontestabil rămânea Jean Bart, și el supraevaluat, dacă nu ca scriitor, cu siguranță ca marinar. „Autentic lup de mare“, așa îl caracterizează Camil Baltazar. „Lup de mare“ îi zicea și Bucuța. În fapt, Eugeniu Botez (dispărut în 1933) fusese mai curând un „lup de țărm de mare“ (sau de „mal de Dunăre“), experiența sa pe mări rezumându-se la câteva ieșiri în larg, nu prea multe și nici prea îndepărtate; ajunsese, ce e drept, până în America, dar ca „pasager“, nu ca „lup de mare“. În orientarea atât de puțin maritimă a literaturii române, continua însă să rămână, și pe drept, principalul nume de referință. După el, Camil Baltazar îi pomenește pe Em. Bucuța, cu *Maica Domnului de la Mare*, pe Gala Galaction, cu *Doctorul Taifun*, pe Mircea Eliade, cu *Lumina ce se stinge*. În lipsa unui Conrad român, prindeau bine și povestirile cu acțiune desfășurată la malul mării, chiar dacă marea rămânea un simplu element de decor. Cea mai reușită descriere a mării ar fi dat-o însă Camil Petrescu în volumul cu

impresii de călătorie *Rapid Constantinopole-Bioram* (1933). Un tablou literar nu prea convingător. Ceea ce știe și Camil Baltazar, al cărui eseu e în același timp un bilanț și – mai ales – un îndemn. Să facem mai mult pentru mare, și să dea și scriitorii o mână de ajutor. „Poate vom deveni un popor al mării."

Mugur, devenit între timp director la Radiodifuziune, lansează marea și pe undele radiofonice. O nouă emisiune începe pe 13 august 1933, cu primă temă: *Marea* (cu muzică adecvată și recitări din „poezia mării").[4] La rândul lui, Apostol D. Culea multiplică textele „marine", printre care un volum apărut în 1937 cu titlul *Isprăvi de pe ape*, conceput pentru a stimula imaginația și spiritul de aventură al tinerilor cititori. Spre sfârșitul anului 1934, Bucuța își permite să fie ceva mai optimist: „Toată coasta trebuie schimbată într-o adevărată școală... Un nou fel de român s-a născut în mijlocul acestor prefaceri, omul de apă și omul de mare."[5] În sfârșit!

Cum drumul spre mare trece prin Balcic, publicitatea în jurul Balcicului e în toi. „Mereu Balcic" se intitulează un text al lui Anton Holban, titlu cât se poate de potrivit. Ilustrat – surpriză! – cu imaginea autentică a „turnului lui Mugur", reprodusă după o planșă a arhitectei, fiindcă altminteri – ne amintim – turnul a dispărut înainte de a exista. Într-un alt articol se dau informații de ordin turistic, cu precizarea că „edilii locali, în frunte cu primarul

---

4. Gh. D. Mugur către N. Blazian, 19 iulie 1933, B.A.R., mss., S 35(1)/*DCCCXLI*.

5. „Ziua apelor", în *Boabe de grâu*, noiembrie 1934, pp. 702–704.

local, George Fotino, depun mari eforturi ca Balcicul să ajungă în curând, datorită pitorescului mediteranianului golf, cel mai căutat oraș, cu peisagii de album oriental, de pe țărmul mării românești".[6]

Balcicul invita și la o simbolistică multiculturală, prezentă și aceasta în contextul românesc al epocii, deși aproape la fel de marginală ca și marea. „Multiculturalistul" prin excelență e același Bucuța, care, cum se vede, se ocupă de toate (de tot ce cade în planul cultural, în orice caz).

Să-i dăm cuvântul: „România stă la mijloc, între țări și popoare cu ființă și îndreptări atât de felurite, răsăriteană pe o lature, central-europeană pe alta și balcanică pe cea din urmă. Ea se poate îmbogăți, orchestral, din tot ce-i vine din toate aceste unghiuri de zare. Sufletul nostru ascultă și răspunde tuturor acestor glasuri."[7]

Îl vedem pe Bucuța cam peste tot în Europa, la reuniuni ale PEN Clubului și la numeroase alte întruniri, printre scriitori sau intelectuali de tot felul, propovăduind consecvent apropierea prin cultură. Și, în primul rând, apropierea între vecini, într-o Românie obișnuită să privească direct spre Occident, prea puțin interesată de sufletul și cultura celor din jurul ei. Astfel, în 1930, cu ocazia conferinței interbalcanice: „Ceea ce părea că desparte pentru totdeauna se dovedește mai puțin o prăpastie, cât un ținut necălcat... Dușmănia e făcută de

6. *Lumea turistică*, nr. 7, februarie 1935.

7. „Vecinătăți culturale", în *Boabe de grâu*, 9 septembrie 1932, p. 440.

cele mai multe ori din necunoaștere și îndărătnicie în izolare. Un om sau un popor ce vine spre altul deschide o poartă pe care se revarsă o lumină de zile mai bune."[8] Privește cu interes și planurile de federalizare balcanică, deși e pe deplin conștient că „rănile sunt încă mari și sângerânde".[9] În *Boabe de grâu* apar frecvent traduceri din diverse literaturi ale regiunii: bulgară și maghiară cu deosebire. Un mic pas spre reconciliere...

Bucuța privește în toate direcțiile, dar „centrul lumii", și pentru el, rămâne Balcicul. Balcicul îi deschisese orizontul mării, Balcicul îl îndreaptă cu prioritate spre bulgari și cultura lor. Își petrece Anul Nou, 1 ianuarie 1930, la Sofia, și e foarte mulțumit de ceea ce reușise, așa cum îi comunică, pe o ilustrată, lui Liviu Rebreanu: „Am făcut pe-aici bună treabă: informație, articole în ziare, convorbiri, mese la Penclub."[10] Chiar în primul număr din *Boabe de grâu* apare articolul „Legături de cultură între bulgari și români". Aflăm de aici, printre altele, că la Bazargic și la Balcic (inclusiv la Universitatea Liberă) ținuse mai multe conferințe cunoscutul scriitor bulgar Dobri Nemirov. „Teatrul bulgar la București", perseverează, în al doilea său număr revista lui Bucuța. Se adaugă și traducerea unei povestiri a altui

---

8. „Înțelegeri între popoare", în *Boabe de grâu*, octombrie 1930, pp. 495–498.

9. „Planuri de federalizare balcanică", în *Boabe de grâu*, noiembrie 1930, pp. 560–562.

10. Em. Bucuța către Liviu Rebreanu, 1 ianuarie 1930, B.A.R., mss., $S\frac{16(4)}{CMLXVI}$.

scriitor bulgar, Iordan Iovcov. „Aproape toate formele unei întreprinderi de cunoaștere prin valori artistice și culturale între România și Bulgaria, despre care vorbeau la o masă colegială acum trei luni la Sofia scriitorii bulgari și români, au fost încercate.“[11]

Pe terenul Balcicului – am văzut deja – textul românesc al revistei *Coastei de Argint* este dublat de o versiune bulgărească; apar de asemenea informații privitoare la scriitori și artiști bulgari.

Se schița un început... dar n-a fost mai mult decât atât. Cele două comunități rămâneau destul de rigid separate. Însuși Octavian Moșescu, căsătorit cu o bulgăroaică, nu învățase limba soției (după cum foarte mulți bulgari din Cadrilater nu vorbeau românește). Nici când a schimbat nomenclatorul străzilor, primarul nu s-a gândit să înscrie undeva vreun nume bulgăresc. Și chiar dacă în consiliul orășenesc apar și reprezentanți ai „celorlalți“, primarul, ales sau numit, a fost întotdeauna român, deși la Balcic românii erau minoritari.

Multiculturalismul rămânea o idee de avangardă, împărtășită de o mână de vizionari. Problema preocupantă a României nu era promovarea celorlalte culturi, ci consolidarea elementului românesc și a amprentei culturale românești, într-o țară cu (în logica vremii) prea mulți „neromâni“. Față de turci (și tătari) se manifesta mai multă îngăduință, chiar simpatie, fiindcă reprezentau

11. „Legături de cultură între bulgari și români“, în *Boabe de grâu*, martie 1930, pp. 42–43; „Teatrul bulgar la București“, în *Boabe de grâu*, aprilie 1930, pp. 113–114.

un element exotic (ce s-ar fi făcut pictorii fără ei?) și fiindcă, mai ales, contrabalansau ponderea prea mare a bulgarilor. Dar o atragere a bulgarilor spre sentimente „românești" era o răsturnare greu de conceput. Și atunci?

Exista, în perspectivă, o soluție (sută la sută românească). Era chiar un proiect care se contura. Geograful Constantin Brătescu (dobrogean de origine), profesor la Universitatea din Cernăuți, apoi, din 1938, la Universitatea din București, și editor al revistei *Analele Dobrogei*, a explicat foarte clar ce trebuia făcut. Turcii sunt pe cale să plece. Pas cu pas, românii să se așeze în locul lor. Apoi, un schimb de populație cu Bulgaria. Și astfel, problema și-ar găsi rezolvarea, în sensul unei românizări complete. „România trebuie să creeze în Cadrilater o țară pur românească."[12] Puțini erau românii – dacă vor fi fost – care gândeau că s-ar putea întâmpla și „invers".

---

12. Constantin Brătescu, „Populația Cadrilaterului între anii 1878 și 1938", în *Analele Dobrogei*, vol. II, 1938, p. 201.

15
Balcicul feminin... și feminist

Toată lumea se simte în largul său la Balcic, dar parcă femeile în și mai mare măsură decât bărbații. E o lume a libertății, și cum în lumea de dincolo de Balcic, în lumea considerată „normală“, îngrădirile sunt mai accentuate pentru femei, cu atât mai mare e pentru ele, aici, senzația de libertate. Într-un fel, la Balcic, loc al unui nou început, se rescrie contractul social, într-o versiune ceva mai favorabilă părții feminine.

Începând cu eliberarea corpului, scăpat de sub imperiul convențiilor curente. Și cu multiplele senzații, mai acut resimțite de corpul și spiritul feminin. Din *Jurnalul* lui Jeni Acterian (Balcic, 1 iulie 1937)[1]: „Sunt aici de 4 zile. Am o odaie mică cu un smochin uriaș în fața ferestrei dinspre mare. Când ridic capul de pe pernă, văd marea și cerul prin crengile smochinului... Balcicul este, după cum atât de mult se spune, minunat de frumos... Am avut și voi continua probabil să am câteva bucurii. Mai întâi marea. Culorile, mirosul, valurile mării. Căldura mării. Miracolul

1. Jeni Acterian, *Jurnalul unei fete greu de mulțumit, 1932–1949*, ediția a II-a, Humanitas, București, 2008, pp. 165–166.

mării. Apoi bucuria de a umbla toată ziua aproape goală. Instinct de animal, probabil: grozav mă complac goală."

Prea multă sensibilitate poate conduce și în direcția opusă. Pentru Alice Voinescu (profesoară de estetică și istoria teatrului la Conservator) este o experiență angoasantă: „Balcicul e distrugător. Nu sfătuiesc pe oameni cu nervi ascuțiți să vină aici. Orientul dizolvant. Te bântuie prea mult moartea."[2]

Puterea simbolică are la Balcic o dominantă feminină. Regina e spiritul tutelar al locului, regina rămasă fără regat, care și-a plăsmuit aici micul său regat ideal, la granița dintre pământul oamenilor și paradis. Cecilia Cuțescu-Storck sau Eliza Brătianu, fiecare în felul său, sunt și ele prezențe feminine de vârf. Și Cella Delavrancea, desigur. Și cu atât mai mult, sora ei, Henrieta Delavrancea-Gibory, arhitecta care a inventat „noul Balcic", cu grija constantă de a nu-l deranja, în fapt, de a-l continua, pe cel vechi; Balcicul a devenit astfel singurul loc din România anilor 1930 unde o femeie arhitect s-a impus cu autoritate și a creat un stil.

Simțind potențialul feminin, sau „feminist", al orașului de pe Coasta de Argint, Ortansa Satmary, soția pictorului și sora Ceciliei Cuțescu-Storck, dar mai presus de orice feministă militantă, s-a văzut o clipă în postura de primar al Balcicului. În 1929, femeile au căpătat dreptul de a alege și de a fi alese în administrația locală. Cu o femeie primar, Balcicul și-ar fi arătat încă o dată

2. Alice Voinescu, *Jurnal*, Editura Albatros, București, 1997, p. 110 (18 iulie 1937).

singularitatea. Mai departe de intenție, nu s-a putut merge. La o reuniune feministă, Ortansa Satmary explica eșecul arătând „cum era să fie chemată în postul de primar al Balcicului și cum a fost împiedicată, pentru că nu era înscrisă în nici un partid“ (se va consola, fiind aleasă consilieră a Sectorului Albastru din București și membră a Delegației permanente a Capitalei).[3]

Pe când își plănuia candidatura la Primărie, a avut o întrevedere, chiar la Balcic (în ziua de 21 octombrie 1929), cu regina Maria. Tocmai se declanșase scandalul Regenței. Maria se simțea îndepărtată de la treburile țării, mai mult ca oricând. Notează în jurnal: „Am primit-o pe doamna Satmary, marea feministă. Șocată de felul cum am fost tratată, ia aceasta ca o insultă personală la adresa femeilor în general. I-ar plăcea să fie aleasă primar al Balcicului, astfel încât să fie capabilă de a face ceva bun pentru locul pe care amândouă îl iubim.“[4] Pentru Ortansa, dacă până și o regină, și încă una de talia reginei Maria, era tratată condescendent de guvernanții țării, acesta era un semn că femeile nu mai puteau rămâne cu brațele încrucișate.

Feministă este și Cecilia Cuțescu-Storck, mai puțin activă în mișcare decât sora ei, pentru motivul că are o altă ocupație principală. Când vine la Balcic, Agatha Grigorescu-Bacovia pe ea o caută în mod special; au o nesfârșită

---

3. *Dimineața*, 8 ianuarie 1930; vezi și Ștefania Mihăilescu, *Din istoria feminismului românesc. Studiu și antologie de texte (1929–1948)*, Editura Polirom, Iași, 2006, pp. 34 și 108.

4. Regina Maria, *Jurnal*, vol. 172, f. 119.

discuție până în zori, pe faimoasa terasă a pictoriței. Și o aude cum „susține cu ardoare că femeia se poate înălța pe culmi superioare în toate domeniile și de aceea ea merită egalitate de fapt și de drept cu tovarășul de viață“.[5]

Până și atât de eficientul primar George Fotino e „încadrat“, în tot ce întreprinde, de două femei „puternice“: regina Maria și Eliza Brătianu.

Pictorițe sunt nenumărate la Balcic. Plasate însă de regulă mai jos decât confrații bărbați în ierarhia (până la urmă imaginară) a valorilor artistice. Se va petrece probabil și în această privință o revizuire, este deja în curs. Câteva nume: Cecilia Cuțescu-Storck, încă o dată; Rodica Maniu (soția lui Samuel Mützner), Nutzi Acontz, Lucia Dem. Bălăcescu, Margareta Sterian, Micaela Eleutheriade, Magdalena Rădulescu...

Luciei Dem. Bălăcescu i-ar fi fost greu să treacă neobservată; se vede că nici nu urmărea așa ceva. „Era pretutindeni – notează Mircea Berindei. O întâlneam zilnic, îi recunoșteam de departe bereta așezată pe ceafă, bretonul dat pe ochi, sau, înainte de a o vedea, îi auzeam glasul. Apărea apoi de după colțul unei ulițe, înarmată cu șevaletul, cu scăunelul pliant și cu pânzele, însoțită de câțiva confrați, șchiopătând, vorbind tare, vorbind mereu.“[6] Pictează cum are chef, prea puțin preocupată de „asemănare“. Jeni Acterian îi servește de model în vara anului 1938: „Pozez în fiecare după-masă la Lucia D. Bălăcescu.

---

5. Agatha Grigorescu-Bacovia, *Terase albe (Proză marină)*, București, [1938], pp. 105–106.

6. Mircea Berindei, *Paravanul venețian*, *op. cit.*, p. 46.

Port un ilic verde pe un fel de bluză rusească reiată alb și mov. Îmi leg în păr o bandă de fular verde și stau cu bărbia rezemată în palmă. Așa bronzată cum sunt, verdele îmi stă teribil de bine. Păcat că Lucia D.B. pictează pe oricine după chipul și asemănarea ei."[7] Pictorița vine des la Balcic, unde își cumpără în 1936 și o casă.[8] Ceea ce n-o împiedică să mărturisească că nu prea îi place Balcicul: „teatral, prea pitoresc". Nu suntem obligați să o și credem! Pare, dimpotrivă, destul de fidelă locului. În vara anului 1938 ea este cea care se îngrijește de organizarea unei expoziții a pictorilor aflați în acel moment la Balcic. Cu preocuparea de a include pictorițele aproape la paritate cu pictorii (printre numele mai cunoscute: Cecilia Cuțescu-Storck, Rodica Maniu, Micaela Eleutheriade...); și tot ea publică în ziarul *Le Moment* un articol privitor la acest eveniment artistic, în care pune în prima linie tocmai creațiile feminine.[9]

---

7. Jeni Acterian, *op. cit.*, pp. 216–217 (27 august 1938).

8. Doina Păuleanu, *Balcicul în pictura românească*, *op. cit.*, pp. 260–261. O descriere detaliată, făcută chiar de pictoriță: „Casă de locuit de zid, compusă din patru camere de locuit, bucătărie, o sală și atenanse; lumină electrică instalată. Cu terenul aferent, în suprafață de circa 500 m.p., amenajat în formă de terasă, pavat cu lespezi. Cu pomi fructiferi. Situată în plin centru al orașului, având o poziție dominantă și cu vedere asupra mării, portului și cartierului tătăresc, pe un orizont vast. Împrejmuirile cu zid de piatră și fier forjat" (M.A.E.-A.D., 71/Tratatul de la Craiova, vol. 45, ff. 77–78). Și Micaela Eleutheriade își cumpără un teren, pe care construiește în 1936 o casă și un garaj. (M.A.E.-A.D., 71/Tratatul de la Craiova, vol. 46, ff. 43–44).

9. Lucie Dem. Balacesco, „Exposition des peintres actuellement à Balcic", în *Le Moment*, 24 august 1938.

Privind picturile „feminine“ ale Balcicului și fără a cădea în generalizări, dat fiind că fiecare artistă își are propria personalitate, se poate constata, în destule cazuri, un plus de libertate în raport cu caracteristicile dominante ale picturii „masculine“ (se vede din plin la Lucia Dem. Bălăcescu, Margareta Sterian, Micaela Eleutheriade, Magdalena Rădulescu…). Pictorițele sunt mai îndrăznețe, nu se sfiesc să „ia distanță“ în raport cu realitatea înconjurătoare. Sunt mai capricioase, jucăușe adesea, uneori malițioase. Mai dispuse, fără exces, dar și fără reticențe, la atitudini de ruptură, de avangardă. S-ar zice că la Balcic au reușit să-și cucerească libertatea în mai mare măsură decât bărbații!

16
Dispariția reginei

Părăsind Balcicul, la 23 octombrie 1937, regina Maria și-a spus în gând o rugă. Nu cerea prea mult: doar să i se permită a se reîntoarce în anul următor pentru a-și admira florile și a se bucura de tot ceea ce Zwiedinek urma să mai întreprindă pe domeniu.[1] Reușise de atâtea ori în viață. De data asta, a fost înfrântă. Boala (probabil o ciroză a ficatului, cu hemoragii frecvente) de care suferea evolua repede. N-a folosit la nimic internarea la o clinică din Italia, apoi la alta, în Germania, lângă Dresda. De aici, simțind sfârșitul aproape, se reîntoarce cu trenul în țară pentru ca, abia ajunsă, să moară în camera ei de la Pelișor. 18 iulie 1938. Nu împlinise încă 63 de ani. I s-au organizat mărețe funeralii naționale. Fusese simbolul viu al înfăptuirii României Mari. Cu ea, dispărea cea mai puternică și totodată cea mai iubită personalitate a dinastiei.

Prin testament, regina i-a lăsat lui Carol Balcicul (exceptând un pavilion care revenea Ilenei, ocupat de Asociația Creștină a Femeilor, patronată de principesă; Carol

1. Regina Maria, *Jurnal*, vol. 201, f. 169.

avea să-l răscumpere, împreună cu construcțiile aferente[2], nesuportându-și sora în preajmă – intenția era să-l ofere Elenei Lupescu). Ar putea să pară curioasă alegerea, dar Maria procedase ca regină, indiferent de considerente personale, socotind că această creație a sa era firesc să rămână regilor și reginelor României, generație după generație. Pentru ea, mai cerea un singur lucru: inima, separată de corpul înmormântat, alături de Ferdinand, la Curtea de Argeș, să-i fie depusă la Balcic, în bisericuța Stella Maris. Înțelegea să pecetluiască astfel, în veșnicie, legătura ei cu Balcicul.

Câteva zile mai târziu, Carol și întreaga suită sosesc la Balcic, în automobile. „Fac act de proprietate – notează el – și iau în primire noul meu loc." Elena Lupescu îi stă alături. Maria n-o acceptase nici un moment, refuzase – firește – s-o întâlnească. Acum, ce e drept, nu se mai putea opune. „Pentru mine n-a fost nici o surpriză – continuă Carol –, dar mai ales pentru Duduia [Elena Lupescu] a fost o revelație. A exclamat că pricepe de ce Mamei i-a plăcut așa de mult și de ce a dorit ca inima ei să se odihnească aci."

Veselie mare în paradisul Reginei. „Au fost aceste 3 zile de delicioasă odihnă, fără griji în acest colț de rai. Ne-am plimbat peste tot, am stat să ne odihnim în diferitele chioșcuri, mai ales în cel nou, cu pardoseala de marmură neagră. Dimineața, baie în mare, apa delicios de caldă,

---

2. A.N.R.-A.N.I.C., Casa Regală, Castele și palate, 55/1939–1940, f. 68 (act autentificat la Consulatul General al României din Viena, la 19 mai 1939); Carol a plătit suma de 2 000 000 de lei.

toți, până și câinii, erau fericiți. Pentru Mihăiță, am hotărât să-l punem în ciupercă [unul dintre micile pavilioane], desigur o casă care să-i facă mare plăcere, e un vis. Nopțile au fost o minune, cu o lună splendid de strălucită și cu ropotul lin al mării, care-ți leagănă somnul. Duduia devine din ce în ce mai pasionată pentru mare, ceea ce îmi face bine, căci și mie îmi place așa de mult. Desigur că aci ne vom face un colțișor care să ne placă și să ne priască."[3]

Slavă Domnului, Duduia găsise totul pe gustul ei.

La 29 octombrie 1938, în ziua când Maria ar fi împlinit 63 de ani, inima ei, așezată într-o casetă mică de argint, și aceasta, la rândul său, într-o casetă mai mare de argint aurit încrustată cu pietre prețioase (dar al „femeilor române" la căsătoria ei cu Ferdinand), este adusă la Balcic, pe distrugătorul „Regina Maria", și depusă într-o urnă de marmură albă în bisericuța Stella Maris. Regele participă la ceremonie și, alături de el, marele voevod Mihai, principele Nicolae, Elisabeta, fosta regină a Greciei, și Ileana, împreună cu Anton de Habsburg. În suită se afla și generalul Zwiedinek.[4]

Mare forfotă la Tenha Juvah și pe întreg domeniul în cursul anului 1939; se repară, se renovează...[5] Regele prinsese gustul Balcicului: „Ce loc de vis este acest Balcic și

---

3. Carol II, *Între datorie și pasiune. Însemnări zilnice*, *op. cit.*, vol. I, p. 291 (7–9 august 1938).

4. „Pioasa ceremonie de la Balcic", în *Universul*, 31 octombrie 1938.

5. A.N.R.-A.N.I.C., Casa Regală, Castele și palate, 55/1939–1940.

ce se mai poate face încă." Revine în aprilie 1939, se înțelege, tot împreună cu Elena Lupescu. „Ne-am dus până la Stella Maris, la inima Mamei." Soarele strălucește, însă vremea e cumplit de rece. Brusc, domeniul a devenit neprimitor. „Duduia, răcită, suferă de frig, mai ales în casă, nu doarme noaptea, pe mine mă doare brațul și mă împiedică de la anumite mișcări." „O zi deprimantă, atmosfera încărcată și nervoasă." Iar ca încheiere: „Din nou o zi grea, care a și însemnat terminarea acestei chinuite vacanțe de Paști."[6] Simplu capriciu al vremii, sau semn că nu sunt bine-veniți? Cert e că nu vor mai avea prilejul să pună piciorul la Balcic.

---

6. Carol II, *op. cit.*, vol. I, pp. 326–329 (9–12 aprilie 1939).

17
O lovitură din senin: neașteptatul sfârșit

Balcicul merge înainte și fără regină... și fără Fotino. Anii 1938–1940 sunt ani de modernizare și, în și mai mare măsură, de multiple intenții, de tot felul de proiecte, cărora le-a lipsit timpul pentru a se materializa.

Sunt și întrebări, nedumeriri privind modalitatea modernizării. Cât de departe se putea merge în chip rezonabil? Faima Balcicului o făcuse tocmai absența modernului, absența, de fapt, a civilizației de factură europeană. Un colț de Orient, miraculos instalat pe un țărm european. Intransigenții considerau că și așa se mersese prea departe. Până și casele Henrietei Delavrancea-Gibory, care se doreau perfect integrate în structurile tradiționale, păreau unora prea revoluționare. „Vilele moderne ce s-au ridicat în ultimii zece ani sunt, fiecare în parte, foarte frumoase. Toate la un loc însă au ajuns să modifice peisajul. Este în aceste cuburi și paralelipipede albe ceva care contrazice linia leneșă a dealurilor Balcicului. Se vede atât de bine că aceste case nu au crescut, ci că au fost aduse. Ele nu aderă cu peisajul.“[1]

---

1. Mihail Sebastian, „Notă despre Balcic“, *op. cit.*, p. 645.

Oricum, întrebarea, singura întrebare, rămânea „cum se va face?“. Nimeni nu-și imagina că în realitate, într-o realitate care se apropia vertiginos, nu mai era nimic de făcut.

Ne reîntâlnim cu o mai veche cunoștință. În decembrie 1938, Octavian Moșescu revine în funcția pe care o mai exercitase: este numit primar, pe un termen de șase ani, al stațiunii balneare Balcic.[2] Șase ani, până la sfârșitul anului 1944; s-ar fi putut realiza multe în acest interval, mai ales într-o Românie aflată într-o etapă dinamică de dezvoltare.

„Balcicul se modernizează“, sub acest titlu, ziarul *Răsăritul* din Constanța își informa cititorii, la 30 octombrie 1939, despre numeroasele proiecte edilitare inițiate: „D. prof. Oct. Moșescu, actualul primar, spirit creator, muncitor și bun gospodar, bucurându-se de înaltul și prețiosul sprijin al d-lui Nic. Ottescu, ministru de interne, a obținut aprobarea realizării unui întreg plan de lucrări edilitare. Pavajul, lumina electrică, instalațiunile de băi de mare și nămol, hotel turistic și alimentarea cu apă a orașului sunt câteva din programul lucrărilor ce se vor executa, parte din ele fiind începute și avansate.“

O lună mai târziu, același ziar constata că primarul Moșescu „calcă hotărât pe urmele fostului primar Fotino“, în sensul „modernizării Balcicului în cadrul pitorescului lui oriental“. Fotino avusese însă un avantaj: „mare încurajare de la centru“, „putea smulge... sporite mijloace

---

2. *Dobrogea Nouă*, 22 decembrie 1938; 4 ianuarie 1939 („Noul primar al Balcicului“).

materiale". „Actualul primar al Balcicului, om de gust și de acțiune, a venit în fruntea primăriei cu un plan de realizări vast, dar s-a izbit de la început de lipsa mijloacelor financiare." Două proiecte cel puțin ar fi fost pe cale de realizare: „un stabiliment de băi de nămol pe lacul Tuzla" și „un spital modern".[3]

Ce urma să se întâmple cu celelalte?

Până una-alta, Moșescu nu uită să cioplească în plan simbolic: maniera lui preferată. Decide să bată două medalii comemorative, una închinată regelui Carol II, cealaltă reginei Maria. Și apoi, în cadrul programului de alimentare cu apă a orașului, se gândește că n-ar prinde rău două fântâni de piatră, una în piața primăriei, alta în port, cea dintâi purtând chipul reginei Maria, cealaltă, al regelui.[4]

Semne rele n-au fost până în ultimul moment. Sau, poate, atâtea dispariții... După regina Maria, urmează seria neagră a pictorilor Balcicului: în 1939, mor I. Theodorescu-Sion și P. Iorgulescu-Yor, iar la 27 februarie 1940 se încheie și lungul chin al lui Tonitza.

Între timp, Ion Pillat e definitiv cucerit de vraja Balcicului. Mărturisește că i s-a împlinit până la capăt translația geografică și spirituală dinspre „dealurile, viile și zăvoaiele argeșene de la Florica" și „stepa unduiată din Miorcanii de pe Prutul moldovenesc" (cele două moșii ale

---

3. *Răsăritul*, 30 octombrie 1939 („Balcicul se modernizează"); 20 noiembrie 1939 („Mari lucrări edilitare la Balcic").

4. *Răsăritul*, 15 aprilie 1940 („Duios și simbolic omagiu al Balcicului"); *Dobrogea Nouă*, 20 iunie 1940 („Problema apei la Balcic").

familiei) spre Balcicul „hărăzit ca încununarea dragostei mele pentru mările sudice și cerul mediteraneean". Să-l ascultăm:

„Copilăria mea privea pe râul
Rodit cu cerul toamnei argeșene,
Copilăria mea privea pe grâul
De aur greu din lanuri moldovene.

Acum privesc la marea ce rodește
În umbră și lumină, doar cu spume,
La pescăruși, la pânza ce albește
Pe țărmul vrăjii regăsit în lume.

Copilăria mea era lăstunul
Din cuibul prins sub streșini de colină,
Copilăria mea era cătunul
De pe câmpii cu unduire lină.

Acum sunt valul nesfârșit ce tună
Purtând pe spate ceruri schimbătoare
Sunt pasărea ce țipă prin furtună
Cu aripi arcuite peste mare."[5]

Volumul de poezii *Balcic*, ilustrat de soția poetului, pictorița Maria Pillat-Brateș, iese de sub tipar în luna iulie a anului 1940. Exact în momentul când Balcicul românesc își încheia istoria.

---

5. Ion Pillat, *Balcic*, Scrisul Românesc, Craiova, 1940, pp. 9–10 și 15–16.

Sfârșitul României Mari a fost ca o lovitură de trăsnet. Totul s-a petrecut atât de neașteptat și atât de repede, încât a putut să pară ireal. Năruirea sistemului de la Versailles – echilibrul european impus de învingători după 1918 – n-avea cum să nu afecteze România. Înghițirea Austriei, apoi a Cehoslovaciei, de către Germania lui Hitler, încheierea pactului germano-sovietic și noua împărțire a Poloniei, începutul celui de-al Doilea Război Mondial, au apropiat, pas cu pas, pericolul de frontierele României. Ofensiva germană în vest a dat lovitura decisivă. În câteva săptămâni (mai–iunie 1940), Franța e zdrobită, armata britanică se retrage precipitat de pe continent. Întreaga construcție europeană pe care se baza și România se prăbușise. Europa se afla acum la cheremul Germaniei (și al Uniunii Sovietice, în zona de influență care îi fusese recunoscută). Țările care, aidoma Germaniei, suferiseră de pe urma tratatelor de pace, mai precis Ungaria și Bulgaria, puteau fi sigure de susținerea ei. Și fiecare se pregătește să smulgă câte ceva din România Mare, dintr-o Românie pe care o considerau „prea mare". În urma unui ultimatum, Uniunea Sovietică primește Basarabia (care aparținuse Rusiei imperiale) și, pe deasupra, și Bucovina de Nord (28 iunie 1940). Ungariei avea să-i revină aproape jumătate din Transilvania (30 august 1940).

Pentru Bulgaria, e momentul să ceară Cadrilaterul. Ceea ce se petrece în luna iulie, odată cu asigurarea dată de Hitler că va susține în acest punct, întru totul, poziția bulgară. Din acest moment, autoritățile române consideră Cadrilaterul ca fiind deja pierdut, încearcă doar să salveze

o mică parte: Silistra și Balcicul (cu porțiunea de țărm corespunzătoare: Coasta de Argint). De fapt, fără prea mare convingere: dacă s-a cedat atât de ușor Basarabia și nord-estul Transilvaniei, Cadrilaterul reprezenta, oricum, o miză mai mică și implica drepturi românești, etnice sau istorice, mai greu de susținut. De n-ar fi fost Balcicul și inima reginei Maria!

Trimis la Sofia, în zilele de 3–4 august 1940, Victor Cădere, diplomat și om politic experimentat, n-a putut face altceva decât să prezinte ministrului de externe Popov, apoi și prim-ministrului Filov, punctul de vedere românesc: renunțarea la Cadrilater, cu păstrarea, totuși, a Silistrei și Balcicului. Bulgarii au replicat, cum era de așteptat, că vor întreaga regiune. Românii se mulțumesc să ia act și să schimbe sensul demersului, într-un mod aproape penibil. La 12 august, prim-ministrul Gigurtu și ministrul de externe Mihail Manoilescu îl convoacă pe ambasadorul Bulgariei la București, pentru a-i spune că „formulăm acum problema invers, și anume dacă bulgarii înțeleg să ne dea un gaj de prietenie, să lase României Silistra și Coasta până la Balcic, preferința noastră mergând spre această din urmă soluție. În caz contrar, atitudinea atât de binevoitoare a României se va schimba". Totul rămânea la mila părții bulgare. În zilele următoare, soluția „gajului de prietenie" a fost testată de ministrul plenipotențiar al României la Sofia, Eugen Filotti, pe lângă ministrul Popov și, în final, într-o audiență la regele Boris.[6] Bulgarii erau însă hotărâți să reîncorpo-

---

6. Cu privire la demersurile diplomatice românești, vezi M.A.E.-A.D., fond 71/România, vol. 55, ff. 186–189 („Dare de seamă bilunară",

reze întreg Cadrilaterul, fie și cu prețul pierderii prieteniei veșnice promise de români. Au avut sută la sută câștig de cauză. A cântărit și faptul că în aceleași zile românii erau încurcați și în problema, mult mai gravă, a Transilvaniei; un argument în plus ca să nu-i supere prea tare pe germani. Până la urmă s-a pierdut Cadrilaterul, fără să se obțină o soluție mai puțin defavorabilă în Transilvania. La 7 septembrie 1940, prin tratatul de la Craiova, se punea cruce celor două decenii și jumătate de stăpânire românească. S-ar fi putut păstra măcar Balcicul printr-o atitudine intransigentă sau prin tărăgănarea discuțiilor? Greu de spus; merita poate să se încerce. Ar fi fost și o justificare nu lipsită de temei: prin tot ce se investise și se construise (îndeosebi la Balcic), Cadrilaterul retrocedat la 1940 depășea în valoare Cadrilaterul anexat la 1913.

Pe lângă cedarea de teritoriu, tratatul prevedea și schimbul de populație. Ceva mai mult de 100 000 de români au părăsit Cadrilaterul și puțin peste 60 000 de bulgari, Dobrogea românească. O purificare etnică radicală, menită să pecetluiască rezolvarea definitivă a litigiului teritorial. Mai favorabilă Bulgariei, până la urmă, fiindcă românii nevoiți să se expatrieze erau mai mulți, iar bunurile abandonate considerabil mai mari.

A părăsit Balcicul și inima reginei Maria (după numai doi ani). Povestește principesa Ileana: „Cu câteva ore înainte ca Bulgaria să ia în posesiune acel pământ pe

---

1–15 august 1940), și, mai detaliat, 71/Bulgaria, vol. 77, diversele mesaje diplomatice, în principal ff. 300, 325–327, 331–333, 376–378, 403–406, 408–409.

care România fusese șantajată atât de nedrept să îl cedeze, credinciosul aghiotant al mamei, generalul Zwiedinek, a luat caseta în care se găsea inima mamei și a dus-o la Bran, unde am așezat-o în mica noastră biserică de lemn. Mai târziu a fost săpată o capelă chiar în stânca din spatele bisericii. O cărare întortocheată cu scări urcă până la ea. Acolo am așezat caseta care conținea inima."[7]

În fața dezastrului țării, Carol II nu are altă soluție decât să renunțe la tron (6 septembrie 1940), în favoarea fiului său Mihai (pe care tot el îl înlăturase cu 10 ani în urmă). România Mare își încheie istoria; odată cu ea, se destramă și visul micului paradis de la Balcic.

---

7. Ileana, principesă de România, arhiducesă de Austria, *Trăiesc din nou*, Humanitas, București, 2010, pp. 189–190.

18
După sfârșit

Tratatul de la Craiova prevedea un dublu regim pentru proprietățile românilor evacuați din Cadrilater, ca și pentru cele ale bulgarilor evacuați din Dobrogea românească. Bunurile rurale erau pur și simplu trecute în proprietatea statelor respective, fiecare stat luându-și în sarcină despăgubirea propriilor cetățeni. Bunurile urbane, dimpotrivă, au rămas în proprietatea privată a proprietarilor respectivi, firește, în conformitate cu legile țării unde se aflau situate. Casele, terenurile de la Balcic continuau, așadar, să aparțină românilor care le cumpăraseră sau le construiseră.[1] Dar în ce condiții: impozite mari, dificultatea de a se ocupa de ele, de a le întreține...

O sumară inspecție românească efectuată între 26 și 30 iunie 1945 pune în evidență starea avansată de

---

1. Sunt menționate, în Balcic, 356 de proprietăți românești, în majoritate locuințe, restul construcții cu alte destinații sau terenuri virane. Locuințele se împart în „case" (cele mai numeroase: 180) și „vile", acestea din urmă în număr de 57 (deși, în anumite cazuri, distincția dintre cele două categorii e neclară). Vezi „Tablou de proprietăți românești din orașul Balcic", M.A.E.-A.D., 71/Tratatul de la Craiova, vol. 47, ff. 532–540.

degradare (după numai cinci ani) a mai multor vile: neîngrijite, vandalizate, probabil și construite cam la repezeală...[2] La vila Iunian, de pildă, au dispărut ușile, ferestrele... „Populația, când are nevoie de diferite materiale, se duce și ridică ceea ce are nevoie de la această vilă." Vila Nae Ionescu (Popovici-Lupa): stare deplorabilă, înclinată într-o parte, amenință să se prăbușească, uși, ferestre lipsă... (avea să fie de altfel în curând demolată, Lucia Popovici-Lupa primind o oarecare despăgubire din partea statului bulgar).[3] În stare ceva mai bună, vila Pillat (de care se ocupă un îngrijitor plătit de proprietar), dar și aceasta prost întreținută și murdară. Vila Moșescu are noroc cu familia bulgărească a soției: un frate al ei s-a instalat în casă (rechiziționată parțial de armata sovietică). Și vila Cancicov are noroc (deși nu e prea bine întreținută); locuiește în ea nici mai mult, nici mai puțin decât secretarul organizației Balcic a partidului comunist. Vila Stelian Popescu, unde sunt cazați copii din Iugoslavia, dă și ea semne vizibile de „îmbătrânire": ziduri crăpate, tencuiala căzută... Părăsită complet, vila Satmary: „merge spre dărâmare cu pași repezi". Rezistă bine vila Elizei Brătianu, grație unei îngrijitoare turcoaice. Și, de asemenea, cele două mari vile așezate una lângă alta: Smărăndescu și Cuțescu-Storck, tot prin conștiinciozitatea unui îngrijitor turc care se ocupă de ambele.

2. „Tablou de vilele românești aflate la Balcic și vizitate de Const. N. Cosma și starea actuală în care se găsesc", M.A.E.-A.D., 71/Tratatul de la Craiova, vol. 47, ff. 543–544.

3. A.N.R.-A.N.I.C., Casa Regală, Castele și palate, 67/1946, f. 128 (Gh. Stavăr către Lucia Popovici-Lupa, 8 ianuarie 1947).

La 17 septembrie 1947 se semnează un protocol româno-bulgar destinat să ușureze, de ambele părți, relația proprietarilor cu casele lor părăsite. Se prevedea acordarea unor vize (gratuite), de cel mult cinci ori pe an (20 de zile, de fiecare dată), „pentru a organiza și supraveghea administrarea și exploatarea bunurilor lor, a încheia contracte, a încasa chiriile sau a dispune de bunurile lor".

Reglementare destul de repede anulată prin alt protocol, mai corespunzător principiilor regimului comunist, care se instalase deja, pe deplin, în ambele țări. Noua înțelegere, din 19 mai 1949, prevede, pur și simplu, lichidarea proprietăților individuale prin trecerea lor în proprietatea statelor pe teritoriul cărora se află. O comisie mixtă s-a constituit pentru verificarea tuturor bunurilor și a avut de lucru, nu glumă, fiindcă erau multe și mai ales într-un raport disproporționat între ce aveau și urmau să piardă românii, respectiv bulgarii. Potrivit calculului românesc, valoarea bunurilor românești era de două ori mai mare decât a celor bulgărești. Bulgarii numărau altfel, socotind drept rurale (așadar, supuse pur și simplu naționalizării) multe dintre proprietățile considerate de români ca fiind urbane: de pildă, vilele situate la marginea Balcicului, în special în direcția Ekrene. În plus, unele vile fuseseră deja naționalizate sau vândute de foștii proprietari unor cetățeni bulgari. Una peste alta, românii considerau că au de primit de la bulgari suma de 503 917 890 de lei, în timp ce bulgarii socoteau doar 16 385 408 lei (de vreo treizeci de ori mai puțin!). Discuțiile s-au tărăgănat până în 1953, când, în disperare de cauză, partea românească a renunțat

la tot.[4] Statul român n-a mai primit nimic, în timp ce proprietarii, atât români, cât și bulgari, au rămas fără case.

Castelul de la Balcic (cu întregul domeniu), având alt statut și o cu totul altă valoare, a constituit între cele două țări o problemă aparte.[5] Formal, rămăsese proprietatea fostului rege Carol II, trecând sub controlul Administrației bunurilor acestuia, reprezentată de colonelul Gh. Stavăr. La fața locului, a mai rămas o vreme fostul administrator al reginei Maria, Carol Gutman; excedat de atâtea dificultăți, acesta s-a retras în 1941; au urmat alții, care nici ei n-au stat prea mult. Un singur om pune într-adevăr suflet până la capăt, încercând să salveze ce se mai putea salva: este consulul general al României din Varna, Mihail Oncescu-Beștelei. Informările și rapoartele lui, adresate atât Ministerului de Externe, cât și colonelului Stavăr, sunt nesfârșite – și inutile – semnale de alarmă. Mai întâi de toate, lipsesc banii. Domeniul producea câte ceva (vin, fructe, legume), dar înghițea incomparabil mai mulți bani. Ca și în cazul vilelor, tactica autorităților bulgare a fost de a strivi proprietățile românești sub impozite. Acestea cresc spectaculos: de la 6 000 de leva la 553 000, raportează Oncescu-Beștelei în aprilie 1941; în 1944 se ajunsese la suma considerată „fantastică“ de 1 400 000 de leva, redusă în urma insistențelor româ-

---

4. M.A.E.-A.D., 214/Bulgaria 6, „Bunurile urbane din Dobrogea de Nord și de Sud“, note, referate, 1947–1955 (filele nenumerotate).

5. A.N.R.-A.N.I.C., Casa Regală, Castele și palate, 67/1946 și 68/1947; M.A.E.-A.D., 214/Bulgaria 20, „Situația juridică a castelului Balcic, 1940–1956“.

nești la 700 000, ceea ce însemna tot foarte mult; în 1945, prin aplicarea noului impozit progresiv, sare din nou de la 700 000 la 4 milioane, după care – nouă dovadă de bunăvoință – se reduce la 400 000. Grea încercare a nervilor!

Dacă abia se găsesc bani pentru impozite, pentru lucrări curente nu mai sunt practic deloc. Domeniul se deteriorează văzând cu ochii. Oamenii și natura contribuie deopotrivă. Paza, mult redusă, e cu totul ineficientă, așa că publicul colindă prin parc, culege flori, aruncă resturi de mâncare. Personalul nefiind plătit, sunt sistate lucrările la vie și în grădini. Raport al lui Oncescu-Beștelei către Mihai Antonescu (28 iunie 1944): „Situațiunea Palatului Balcic a devenit tragică... ruină, jaf, paragină, dezolare... Grădinile cad în paragină, pavilioanele se dărâmă, produsele se vând pe sub mâini; via și arborii fructiferi se sălbăticesc și dau rod puțin și de proastă calitate. Totul, totul cade în dezolare." Tot Oncescu-Beștelei îi comunică lui Gh. Stavăr, la 23 iulie 1946, că numeroase pavilioane, aflate pe terenuri alunecoase, nereparate de șase ani, fie s-au dărâmat complet, fie sunt pe cale să se prăbușească. „Palatul și grădinile stau să moară în cea mai neagră mizerie."

Urmările iernii 1946–1947 s-au dovedit deosebit de grave. La 28 februarie 1947, Oncescu-Beștelei se adresează din nou colonelului Stavăr: „Aflându-mă în Balcic am constatat că efectul iernii din acest an a fost catastrofal pentru grădinile și clădirile acestui palat. Din cauza cantității enorme de zăpadă căzute și care se menține până acum, s-au petrecut alunecări de teren și eroziuni ale mării

care, dacă nu vor fi reparate în câteva luni, vor face inutilă întreținerea mai departe a acestui domeniu." Apa s-a infiltrat și sub acoperișul de la toaleta și biroul reginei: „tavanele din aceste camere au căzut". Și, într-o altă scrisoare, din 18 martie 1947: „Pavilionul Cara Dalga [salonul de ceai al reginei], cel mai elegant și pitoresc, a rămas un schelet sinistru."[6]

La 1 august 1947, după ce, ieșit la pensie, își încheiase misiunea de consul general, Oncescu-Beștelei e numit administrator al domeniului Balcic. N-a apucat însă să se instaleze acolo, că a și fost expulzat de autoritățile bulgare.

Odată cu proclamarea republicii, la 30 decembrie 1947, toate bunurile monarhiei trec în proprietatea statului român. Inclusiv Balcicul. Era însă o proprietate greu de întreținut, greu de suportat. „Clădirile palatului sunt astăzi în bună parte deteriorate", se specifica într-un referat datat 2 februarie 1948. Așa stând lucrurile, se ajunge la convenția semnată la 29 mai 1948, prin care guvernul român punea la dispoziția guvernului bulgar, spre folosință gratuită, Castelul, cu toate anexele sale, „pentru a fi utilizat la înființarea unei case de odihnă și creație pentru oamenii de știință, artă și cultură din Bulgaria". În conducerea acesteia, s-ar fi aflat și doi reprezentanți ai Societății Bulgaro-Române și un reprezentant al ambasadei române din Sofia; de asemenea, cinci locuri permanente ar fi fost rezervate pentru „odihnă" oame-

6. A.N.R.-A.N.I.C., Casa Regală, Castele și palate, 68/1947, ff. 5 și 9.

nilor de cultură români. Valabilitatea acordului era de doi ani, cu posibilitatea prelungirii automate, la fiecare termen de doi ani. Bulgarii se angajau, în schimb, să întreprindă reparațiile necesare.

Trec anii, acordul se prelungește, o dată, de două ori, de mai multe ori, dar românii constată că bulgarii nu fac nimic din ceea ce ar fi avantajat, cât de cât, și pe partenerul român. „Partea bulgară nu a respectat nici una din prevederile convenției", se arată într-o notă din 14 august 1957. Nici vorbă de reparații. Și nici de vreo colaborare „frățească" în funcționarea „casei de odihnă", căreia nici un român nu-i calcă pragul pentru a se „odihni". Cum tot nu profita deloc de această „proprietate", guvernul român ajunge la concluzia că cea mai bună soluție ar fi să o vândă, soluție pe care, încă din 1953, o propune partenerilor bulgari.[7] Ideea era ca în schimbul complexului de la Balcic și a alte câteva proprietăți (localurile Institutului Român din Sofia, al consulatului din Ruse, al unei foste școli românești...), guvernul bulgar să asigure fondurile necesare construirii unui nou local pentru ambasada României din Sofia (cuprinzând și locuințe pentru personalul acesteia). La propunerea din 1953 bulgarii răspund abia în 1956 și din nou apare o problemă de evaluare. Potrivit calculului românesc, proprietățile în discuție valorau 13 765 704 de leva. Bulgarilor le ieșise însă doar suma de 3 672 000 de leva (diferența provenind în special de la castelul din Balcic, apreciat de

---

7. M.A.E.-A.D., 214/Bulgaria 20, „Situația juridică a castelului Balcic" (negocierile și acordurile de până în 1953).

români la 11 164 800 de leva și de bulgari la 2 190 000 de leva).[8] Așa că românii ar fi trebuit să mai plătească vreo 4 milioane de leva, pentru a completa suma destinată localului ambasadei. Negocierile au mai durat câțiva ani, până în 1961. S-a ajuns, în cele din urmă, la o cifră agreată de ambele părți: 6 milioane de leva. La 18 octombrie 1961, Ministerul Afacerilor Externe de la Sofia comunica părții române decizia guvernului bulgar de a accepta să plătească respectiva sumă pentru castelul din Balcic, plus alte patru proprietăți românești, urmând ca aceasta să fie folosită pentru ridicarea noii clădiri a ambasadei române.[9]

A fost ultimul episod al transferului de proprietate dinspre România spre Bulgaria. De la început până la sfârșit – și cu vilele, și cu domeniul reginei – românii au fost trași pe sfoară. De fapt, statul comunist român, fiindcă adevărații proprietari tot își pierduseră proprietățile. Pe de altă parte, ce e drept, e drept: la orice reproș li s-ar face pe această temă, bulgarii ar fi îndreptățiți să răspundă: „Dar voi ce ați căutat în Cadrilater?"

Pe lângă cedarea „materială" a tot ce fusese românesc în Balcic, regimul comunist, mergând mai departe, își propune ștergerea Balcicului și de pe harta spirituală a României, eliminarea lui din memoria colectivă a oamenilor. Nu era o excepție. Așa s-a întâmplat cu toate teritoriile pierdute: Basarabia, Bucovina, Cadrilaterul... Au fost izgonite și din istorie, iar cuvintele respective au

---

8. M.A.E.-A.D., 214/Bulgaria 6, „Valorificarea bunurilor statului român aflate în R.P. Bulgaria", ff. 43–45.

9. M.A.E.-A.D., 214/Bulgaria 6, ff. 223–225.

devenit tabu (abia în anii '80, odată cu accentuarea tendințelor naționaliste, aveau să revină, parțial, în vocabular și în istorie). Picturile – și nu erau puține, și nici nesemnificative pentru arta românească – reprezentând Balcicul și intitulate în consecință, au primit titluri anodine. Nu era greu până la urmă. „Marea la Balcic" putea foarte bine să devină „Peisaj maritim". Când Petru Comarnescu publică o monografie *Tonitza* (și cum să vorbești de Tonitza fără Balcic), relația pictorului cu Balcicul este evocată, și nici nu se putea altfel, doar că Balcicul se ascunde sub expresia „pitoreasca așezare de la mare".[10] Iar când tot lui Tonitza i se editează un volum cu *Scrieri despre artă*, articolul său omagial despre Ștefan Dimitrescu este „ușor" cenzurat, „Balcicul fantastic" devenind „fantasticul oraș dobrogean"![11]

---

10. Petru Comarnescu, *N.N. Tonitza*, Editura Tineretului, București, 1962, p. 277.

11. N. Tonitza, *Scrieri despre artă*, ediția a II-a, Editura Meridiane, București, 1964, p. 148.

19
Destine

Memoria, memoria Balcicului românesc, se estompează treptat, pe măsura dispariției oamenilor săi, purtători, fiecare dintre ei, ai unui segment de amintiri. Fiecare lasă în urmă câte ceva, dar prea puțin în comparație cu ceea ce duce cu sine.

Dispăruseră, mai înainte, Alexandru Satmary (1933), regina Maria (1938), N. Tonitza (1940). Îi urmează Ion Pillat, în 1945, iar în 1946, Emanoil Bucuța și Gh.D. Mugur. Cella Delavrancea, dimpotrivă, avea să bată un record de longevitate, trăind până în 1991: aproape 103 ani. A predat un timp pianul la Conservator și a lăsat numeroase pagini de amintiri. Câte n-ar fi avut de povestit despre regina Maria și despre Balcic! Subiectele fiind însă prohibite, despre regină nu spune nici o vorbă, iar Balcicul îl pomenește în treacăt (bineînțeles, fără să-i spună Balcic). Astfel, într-un medalion dedicat lui Ion Pillat: „Mi-aduc aminte de lectura poeziilor scrise la mare, în casa albă clădită de sora mea, arhitecta Henrieta Delavrancea-Gibory, cu terase întinse ca aripile pescărușilor, cu portița mică deschisă la malul valurilor, care îi șopteau ritmul potrivit creației unor pasteluri suave. El,

în peisajul lunar al orășelului cățărat pe deal, privea infinitul în fața lui și se desfăta – fiind un vizual – de bogăția nuanțelor luminii care arunca curcubee pe pânza lichidă a orizontului."[1] Unde să fie acest loc aproape ireal?

Henrieta Delavrancea a trăit și ea până la o vârstă înaintată; avea 92 de ani când a murit, în 1987. A continuat să lucreze în anii comunismului, în cadrul impus al diverselor institute de proiectări: departe de arhitectura Balcicului. În ultimii ani și-a adus contribuția la restaurarea bisericii Sfântul Gheorghe Nou, ctitoria lui Constantin Brâncoveanu. Dinamică și optimistă, a avut satisfacția de a fi fost admirată, venerată chiar de noile generații de arhitecți.[2]

În anii care au urmat cedării Balcicului, Iosif Iser îi cultivă amintirea la el în atelier, posibilitățile de a se deplasa și de a expune fiindu-i limitate atât prin constrângerile războiului, cât și, în ce-l privește, ca evreu, din pricina legislației antisemite. Revine, obsedant, la teme orientale; pictează odalisce, în serie. Modelele nu mai sunt autentic orientale, ca pe vremuri, ci bucureștene get-beget, deghizate însă suficient de convingător. De odalisce, îl va lecui comunismul. Apreciat de autorități, academician, artist al poporului, își încearcă talentul în altfel de personaje feminine, mai îmbrăcate și mai motivate: țărancă răsucind firul, agitatoare, femei semnând Apelul păcii de la Viena...[3]

---

1. Cella Delavrancea, *Dintr-un secol de viață*, ediție îngrijită de Valeriu Râpeanu, Editura Eminescu, București, 1988, p. 486.

2. *Henrieta Delavrancea-Gibory, arhitectură 1930–1940, op. cit.*

3. Ionel Jianu, *Iser*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1957. Sensul comunist al cuvântului „agitator", azi ieșit

Cecilia Cuțescu-Storck n-a reușit să se adapteze decât în mică măsură noilor cerințe ideologice. A desenat totuși (în 1952) o „proclamație de la Padeș" alegând, prin Tudor Vladimirescu, cel mai puțin compromițător dintre subiectele revoluționare la ordinea zilei. Și, cum tot era obișnuită cu marea, a mai adăugat doar puțină muncă, și au ieșit compoziții precum „munca în port" sau aspecte din munca pescarilor... Chiar așa, stând mai retrasă, a fost răsplătită în 1957 cu titlul de maestră emerită a artei (un grad mai jos decât cel de artist al poporului, o recunoaștere cu oarecare rezerve...).[4] Tot adunând anii, de câte ori nu-și va fi reamintit de loggia ei din Balcic?

Doar cu amintirile a rămas Eliza Brătianu. Dată afară din casă (în 1948), a avut „norocul" să-i ofere cineva o cameră, unde a stat până la moarte (în 1957), alături de o bătrână menajeră credincioasă. Soția prim-ministrului care făcuse România Mare își câștiga existența confecționând papuci; spre sfârșit, aproape în deriziune, a primit o pensie de 189 de lei (jumătate din pensia de 378 de lei care – după aprecierea autorităților – s-ar fi cuvenit prim-ministrului Ionel Brătianu, dat fiind că acesta îndeplinise criteriul de a se fi aflat 25 de ani în „câmpul muncii").[5]

---

din uz: „persoană care duce muncă de agitație politică, de lămurire, convingere și mobilizare a maselor în vederea unei acțiuni". Ar fi de văzut dacă aceleași modele pozau pentru odalisce și agitatoare!

4. Angela Vrancea, *Cecilia Cuțescu-Storck*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1957.

5. Decizia de acordare a pensiei, din 25 octombrie 1956, în arhiva doamnei Stanca Fotino-Ciobanu, de la care am preluat și unele informații orale privitoare la ultimii ani ai Elizei Brătianu.

Generalul Zwiedinek lăsase și el o mică vilă la Balcic, învecinată cu domeniul reginei.[6] Câțiva ani mai târziu, în guvernarea Antonescu, ocupă un timp (din aprilie până în decembrie 1941) funcția de subsecretar de stat pentru „românizare, colonizare și inventar". E arestat și deținut în închisoarea din Sighet din 1950 până în 1955. Bolnav, moare la scurt timp după eliberare.

Și acum, o ultimă întâlnire cu două personaje-cheie: cei doi „mari primari" ai Balcicului.

Octavian Moșescu, „refugiat" la București, trăiește din improvizație în improvizație. Are mai întâi – din anii războiului și până prin 1947 – un laborator de produse cosmetice și de parfumuri. Înscris, în 1945, în asociația Amicii Statelor Unite, dă suficiente motive Securității ca să-l pună sub urmărire[7], câțiva ani mai târziu. Aflăm din dosarul lui de securitate că era „apreciator" de picturi pentru Fondul Plastic. Potrivit amintirilor de familie, într-o vreme vindea bilete la hipodromul din Ploiești. Se întâlnea des – tot Securitatea ne informează – cu Adrian Maniu, Ion Frunzetti, K. Zambaccian, Jean Al. Steriadi; preocuparea comună: operele de artă, tablourile. „Reacționar și zvonist", ar fi avut unele „manifestări dușmănoase", tot după rapoartele Securității. Se detaliază: „Moșescu vorbește rar și fără convingere despre problemele politice.

---

6. Declarații date la 22 septembrie și 20 octombrie 1940 de general-adjutant Eugen Zwiedinek; casa se afla într-o vie de cca 3 500 de metri pătrați, la ieșirea din Balcic spre Ekrene (M.A.E.-A.D., 71/Tratatul de la Craiova, vol. 47, ff. 504–505).

7. A.C.N.S.A.S., Octavian Moșescu, I 263470.

Din când în când suspină însă după vremurile trecute, când putea călători în străinătate, organizând excursii colective și când el trăia mai bine decât azi.“[8] În 1965, Securitatea constată că „manifestările dușmănoase“ au dispărut (încă din 1955), așa că îi închide dosarul. La Balcic, se apropiase de pictori, devenind bun prieten cu Steriadi și Lucian Grigorescu. A fost punctul de plecare al unei importante colecții de artă (picturi, desene; Steriadi, Pallady, Lucian Grigorescu), pe care a donat-o în 1960 orașului Râmnicu Sărat, punând astfel bazele muzeului local; în aceeași perioadă se stabilește și el tot acolo. Reușește să ajungă în Bulgaria, în 1961, când, în cadrul relațiilor culturale româno-bulgare, dăruiește muzeului din Balcic lucrări ale pictorilor români reprezentând Balcicul. Publică volume de amintiri, sub titlurile *Vitralii* (trei volume, 1971–1973) și *Din jurnalul unui colecționar* (1974). Ce ne spune despre Balcic fostul primar al Balcicului? Prea puțin, atât cât îi îngăduia cenzura. Sunt mici întâmplări cu scriitori și artiști, având în fundal „golful“, „orășelul“, „orășelul de pe litoral“, niciodată numite.

Și viața lui George Fotino cunoaște multe întorsături, dar la un nivel mai înalt de notorietate (și de risc). După încheierea mandatului său la Balcic (ca și a mandatului parlamentar), se retrage un timp din prima linie a politicii. Refuză astfel, în noiembrie 1939, propunerea (agreată de rege) de a prelua Ministerul Propagandei („face nazuri din cauza cenzurii“, notează Carol II[9]; va fi cântărit

8. A.C.N.S.A.S., Octavian Moșescu, I 263470, f. 22.
9. Carol II, *Între datorie și pasiune*, *op. cit.*, vol. II, p. 57.

și tot ce-i spusese regina Maria despre fiul său). La 1 august 1938 fusese numit profesor titular de istoria dreptului la Facultatea de Drept din București (cam „peste rând“, dat fiind că nu avusese până atunci carieră universitară). Cu privire la calitățile lui universitare, aprecierile sunt foarte diferite. „Cursul său – notează un informator (anonim) – nu avea nici sistematizare și nici profunzime științifică, aceste lipsuri fiind completate de inutile înflorituri stilistice.“[10] Dimpotrivă, pentru poetul și eseistul Ștefan Baciu, profesorul Fotino a fost marea revelație de la Facultatea de Drept, „o personalitate fascinantă“, „un pasionat și pasionant cercetător al spiritului românesc, indiscutabil cel mai original dintre toți profesorii din cei patru ani de studiu“.[11] În 1939 publică, sub titlul *Din vremea renașterii naționale a Țării Românești. Boierii Golești*, patru mari volume de documente privitoare la o perioadă crucială a istoriei românești; se afirmă astfel și ca istoric într-un sens mai larg, nu doar ca istoric al dreptului. După 23 august 1944, se relansează în politică; este ministru al cooperației în guvernele Sănătescu și Rădescu (noiembrie 1944–februarie 1945) și unul dintre liderii Partidului Național Liberal, în același timp (1944–1947) decan al Facultății de Drept. Urmarea, odată instaurat regimul comunist, nu putea fi decât închisoarea. O cunoaște din plin, de la arestarea sa, la 30 octombrie 1948, vreme de aproape șapte ani, până în iulie 1955. Urmează

---

10. A.C.N.S.A.S., G. Fotino, P 000438, vol. 1, ff. 29–33.
11. Ștefan Baciu, *Praful de pe tobă*, Editura Eminescu, București, 1995, pp. 125–127.

o lungă traversare a deșertului. Pentru a-și găsi o îndeletnicire și cât de cât o sursă de venit, omul acesta, superficial după unii, dar uluitor prin câte se pricepea să facă, își mai descoperă o neașteptată competență: aceea de traducător în românește al Tragediilor lui Sofocle (ediția integrală avea să apară în 1969). În sfârșit, oarecum „reabilitat", este încadrat în 1964 în calitate de cercetător principal la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga". Amintirea cea mai luminoasă, care l-a însoțit până la moarte, a rămas aceea a Balcicului și a reginei Maria. În martie 1969, cu câteva luni înainte de a muri, se destăinuia unui cunoscut; iarăși, Balcicul, regina... „Mă simțeam foarte apropiat... și nu voi uita toată viața mea invitația reginei la o plimbare pe marea liniștită."[12] Și această informație – ca atâtea altele – a luat prompt drumul Securității.

Între timp, inima reginei Maria și-a continuat peregrinarea. După Bran, a ajuns – în 1969 – la București, trecând în grija Muzeului Național de Istorie. Multă vreme părăsite într-un depozit, cele două casete sunt acum expuse în sala Tezaurului. După atâta neodihnă, va avea parte și de o destinație finală? Pentru prețioasele casete, Muzeul e locul potrivit, dar nu neapărat și pentru o biată inimă (fie ea și de regină).

12. A.C.N.S.A.S., G. Fotino, I 3077, vol. 2, ff. 12–15.

20
Reîntoarcerea reginei: gadgeturi și legende urbane

Ce a mai rămas astăzi din Balcicul, cândva, românesc?

În primul rând, castelul și întreg domeniul reginei Maria, care până la urmă au scăpat de distrugere.[1] Introduse în circuitul turistic, sunt bine întreținute și reprezintă, în mod cert, principala atracție a locului.

Din ce a construit Henrieta Delavrancea, se păstrează primăria (devenită muzeu al orașului), dar mai puțin de jumătate dintre locuințe. Au dispărut „Vânturile, valurile" a generalului Rasoviceanu, vila Nae Ionescu-Popovici-Lupa, vila Grigore Iunian, vila Stelian Popescu... Se păstrează vilele Cancicov, Eliza Brătianu, Moșescu, ca și, într-o stare precară, „Turnul [fără turn] al lui Mugur". Vila Pillat a fost cea mai „norocoasă": devenită restaurant, așezată chiar pe malul mării, arată cât se poate de bine (deși nu asta îi fusese menirea). Vila Smărăndescu e de asemenea bine întreținută, în schimb stă părăsită majestuoasa vilă Cuțescu-Storck; pare de neconceput demolarea ei... dar atât de ușor e să dărâmi.

Pe țărm s-a deschis un drum, inexistent mai înainte, când de la „Cuibul liniștit" sau de la celelalte vile, terase

1. A dispărut doar „Pavilionul de ceai".

și scări de piatră coborau direct spre mare. Au apărut hoteluri moderne, care ar fi stârnit cu siguranță indignarea reginei, dar nu i-ar fi displăcut, poate, lui Camil Petrescu; cerințele lui minimale: apă curentă, lumină electrică și o față de masă curată sunt acum asigurate.

Regina Maria se bucură de toate onorurile... de onoruri „turistice“ îndeosebi. A redevenit patroana locurilor. Cel mai modern dintre hoteluri îi poartă numele. Peste tot se vând gadgeturi de tot felul cu chipul ei.

Se petrece și un fel de „recuperare“ românească. După ce fusese complet pierdut și dat uitării, printr-o mișcare de balans a istoriei, Balcicul parcă vrea să se reîntoarcă „puțin“. Se aude din nou vorbindu-se românește, fenomen explicabil, fiindcă cei mai mulți dintre vizitatori sunt români. E în curs o recucerire „pașnică“ a litoralului bulgăresc. Pe când Balcicul era românesc, mulți bulgari nu vorbeau românește. Nu-i nimic, învață acum. Cel puțin cei care lucrează în hoteluri, restaurante și magazine cu „suvenire“.

Înfloresc legende urbane în jurul perioadei „românești“, cu atât mai mult cu cât tot ce se petrecea atunci în zona românească și cu deosebire pe domeniul reginei era rupt de viața localnicilor și, implicit, avea un aer de mister. „Prin Balcic – se scrie într-un ghid turistic – circulă multe legende despre viața reginei Maria. Ea organiza recepții somptuoase la care aduna mulți artiști și reprezentanți iluștri ai aristocrației române. Zvonul spune că de ea a fost îndrăgostit prințul Kiril, fratele regelui bulgar de atunci, Boris III. Maria însă și-a dăruit dragostea unui frumos negustor turc, care a salvat-o de

la înec pe fiica ei Ileana. Multe zvonuri umblă și despre salonul de fumat, unde este o mică piscină cu pernuțe galbene și vitralii din sticlă. Regina Maria dădea oaspeților ei să fumeze opium și apoi, ascunsă după vitralii, le asculta pe furiș conversațiile."[2] Totul, remarcabil de neadevărat.

Nu numai la Balcic, ci și – mai întâi – în mediile românești, a circulat zvonul potrivit căruia deteriorarea sănătății și în cele din urmă moartea reginei ar fi fost provocate de un glonț care a lovit-o în toiul unei încăierări dintre regele Carol și prințul Nicolae; varianta din folclorul local aduce noi detalii (ar fi fost un duel între cei doi frați) și plasează incidentul chiar în castelul din Balcic.[3] Mai recent, o altă legendă tinde să capete credibilitate: pe domeniul din Balcic s-ar fi petrecut o crimă; a fost asasinat un prinț înrudit îndeaproape cu familia regală, unchi al Mariei sau al lui Carol, sau cam așa ceva. Cine să fi fost oare, numărul unchilor fiind totuși limitat, iar identitatea lor cunoscută? Mai clară decât identitatea celui ucis pare a fi cea a asasinilor: suspiciunile merg spre membri ai Gărzii de Fier. Episodul e relatat în toate amănuntele într-o broșură al cărei autor își propune să restabilească purul adevăr cu privire la istoria Balcicului.[4] Spre marele folos al unui scriitor german, Jan

---

2. *Balcic* (text: Radostina Encheva, Petya Ovcharova), ghid turistic, p. 11.
3. Rosita Malaeva-Zlatkova, *Balcic*, Avangard Print, Ruse, f.d., p. 231.
4. Aleksandăr Lambov, *Castelul la Balcic, cunoscut și necunoscut*, Slavena, Varna, f.d., pp. 34–36.

Koneffke, care a preluat cu delectare subiectul în romanul *Cele șapte vieți ale lui Felix K.*[5] (E drept că un romancier nu e ținut să spună adevărul; pentru a fi cu adevărat romancier, e chiar recomandabil să povestească și lucruri neadevărate.)

Istorie, legendă, cine mai știe unde e adevărul? De fapt, translația spre legendă e un semn bun, un simptom de vitalitate. Rămâne cu noi doar acea parte a trecutului susceptibilă să stârnească imaginația. Balcicul este Balcic tocmai fiindcă peste Balcicul real, și transfigurându-l, s-a așezat un Balcic imaginar.

5. Traducere românească, Humanitas Fiction, 2013.

Lista ilustrațiilor

I **1** Vedere a Balcicului. Sursa: Arhiva Balcica și Constantin Măciucă. **2** Altă vedere a Balcicului. Sursa: B.A.R. Cabinetul de stampe. **3** Stradă din Balcic. Sursa: B.A.R. Cabinetul de stampe.

II **1** Portul: noul dig și primul vapor de mare tonaj care acostează la Balcic (7 aprilie 1937). Sursa: Arhiva Stanca Fotino-Ciobanu. **2** Spre centrul orașului (la stânga, o fântână caracteristică). Sursa: B.A.R. Cabinetul de stampe. **3** Plaja din Balcic. Sursa: B.A.R. Cabinetul de stampe.

III **1** Regina Maria. Portret cu dedicație către George Fotino: „A notre très précieux maire de Balcic". Sursa: Arhiva Stanca Fotino-Ciobanu. **2** Tenha Juvah – „Cuibul liniștit". Sursa: Arhiva Balcica și Constantin Măciucă.

IV **1, 2** Camera reginei. Sursa: Arhivele Naționale ale României. **3** Spre Stella Maris. Sursa: Arhiva Stanca Fotino-Ciobanu.

V **1** În „Paradis". Sursa: Arhivele Naționale ale României. **2** Privind spre mare, din studioul Ilenei, alături de Crag. Sursa: Arhivele Naționale ale României. **3** Înconjurată de flori. Sursa: Arhivele Naționale ale României.

VI **1** Vila prințului Nicolae (Mavi Dalga). Sursa: Arhivele Naționale ale României. **2** La izvor. Sursa: Arhivele Naționale ale României. **3** Visând, printre coloane. Sursa: Arhivele Naționale ale României.

VII **1** Regina și principesa Ileana. Sursa: Arhivele Naționale ale României. **2** Cei doi frați: Carol și Nicolae (la Sinaia). Sursa: Arhivele Naționale ale României. **3** Regina călare, alături de Eugen Zwiedinek. Sursa: Arhivele Naționale ale României.

VIII **1** Paul Morand (în halat de baie). Sursa: Arhivele Naționale ale României. **2** Cella Delavrancea (dreapta), alături de principesa Ileana. Sursa: Arhivele Naționale ale României. **3** Eugen Zwiedinek și Gaetan Denize. Sursa: Arhivele Naționale ale României.

IX **1** Regina, printre „localnice“. Sursa: Arhiva Stanca Fotino-Ciobanu. **2** Împreună cu Șefica. Sursa: Arhivele Naționale ale României.

X **1** Grupul Tinerimea Artistică (fotografie din martie 1916). În picioare, de la stânga la dreapta: G.D. Mirea, Gheorghe Petrașcu, Camil Ressu, Ary Murnu, M. Teișanu, D. Hârlescu, Jean Al. Steriadi, I. Theodorescu-Sion, C. Artachino, Th. Cornescu, Kimon Loghi. Așezați, de la stânga la dreapta: Cecilia Cuțescu-Storck, Alexandru Satmary, N. Vermont. Sursa: B.A.R. Cabinetul de stampe. **2** Lucian Grigorescu (stânga) și Jean Al. Steriadi. Sursa: Arhiva Balcica și Constantin Măciucă. **3** N. Tonitza (al treilea din stânga) și Francisc Șirato (primul din stânga) într-o fotografie de grup. Sursa: Arhiva Balcica și Constantin Măciucă.

XI **1, 2** Octavian Moșescu și Penca Moșescu. Sursa: Arhiva Balcica și Constantin Măciucă. **3** Octavian Moșescu, alături de Penca și Camil Petrescu (al treilea din stânga) într-o excursie (probabil la Constantinopol). Sursa: Arhiva Balcica și Constantin Măciucă.

XII **1** La cafenea: actorul Ion (Puiu) Iancovescu (al doilea din stânga) și pictorul Lucian Grigorescu (al treilea din stânga) împreună cu Ali-cafegiul. Sursa: Arhiva Balcica și Constantin Măciucă. **2** Octavian Moșescu, alături de N. Iorga. Sursa: Arhiva Balcica și Constantin Măciucă.

XIII **1** George Fotino. Sursa: Arhiva Stanca Fotino-Ciobanu. **2** Primarul și regina. Sursa: Arhiva Stanca Fotino-Ciobanu.

XIV **1** Henrieta Delavrancea-Gibory (pe terasa vilei Pillat). Sursa: Arhiva Monica Pillat. **2** Noua primărie din Balcic (arhitect Henrieta Delavrancea-Gibory). Sursa: Arhiva Stanca Fotino-Ciobanu.

XV **1** Vila Pillat (arhitect Henrieta Delavrancea-Gibory). Sursa: Arhiva Monica Pillat. **2** Ion Pillat și Maria Pillat-Brateș, pe terasa vilei lor. Sursa: Arhiva Monica Pillat.

XVI **1** Vila Cuțescu-Storck. Sursa: Cecilia Cuțescu-Storck, *Fresca unei vieți*, 1943. **2** Vila Pillat (dreapta) și vila Constantiniu (stânga), proiectată tot de Henrieta Delavrancea-Gibory. Sursa: Arhiva Monica Pillat.

XVII **1** Ion Theodorescu-Sion (1882–1939), *Balcic* [1927]. © Muzeul Național Brukenthal.

XVIII **1** Alexandru Satmary (1871–1933), *Vila pictorului din Balcic* [nedatat]. © Muzeul Național de Artă al României, Galeria de Artă Românească Modernă. **2** Iosif Iser (1881–1958), *Cafenea la Balcic* [nedatat]. © Muzeul Național de Artă al României, Muzeul Colecțiilor de Artă. Colecția Elisabeta și Moise Weinberg.

XIX **1** Ștefan Dimitrescu (1886–1933), *Vedere la țărmul mării* [nedatat]. © Complexul Muzeal Național „Moldova“, Iași.

XX **1** Cecilia Cuțescu-Storck (1879–1969), *Orașul Balcic* (diplomă oferită lui N. Iorga în 1931). Sursa: *Boabe de grâu*, 1931.

XXI **1** Cecilia Cuțescu-Storck, *Balcic* [nedatat]. © Muzeul Național de Artă al României, Galeria de Artă Românească Modernă.

XXII **1** Nicolae Dărăscu (1883–1959), *Bărci la Balcic* [nedatat]. Colecție particulară.

XXIII **1** Gheorghe Petrașcu (1872–1949), *Moschee la Balcic* [nedatat]. © Muzeul Național de Artă al României, Galeria de Artă Românească Modernă.

XXIV **1** Victor Brauner (1903–1966), *Peisaj din Balcic I* [1922–1924]. Colecția Federației Comunităților Evreiești din România. **2** Victor Brauner, *Peisaj din Balcic II* [1922–1924]. Colecția Federației Comunităților Evreiești din România.

XXV **1** Samuel Mützner (1884–1959), *Golful cu migdali* [nedatat]. Colecția Balcica și Constantin Măciucă.

XXVI **1** Marius Bunescu (1881–1971), *Țărmuri dobrogene* [nedatat]. © Muzeul de Artă Constanța. **2** Lucian Grigorescu (1894–1965), *Balcic* [nedatat]. © Muzeul Național de Artă al României, Galeria de Artă Românească Modernă.

XXVII **1** Jean Al. Steriadi (1880–1956), *Cap de turc* [1923]. © Muzeul de Artă Constanța. **2** Francisc Șirato (1877–1953), *Stradă din Balcic după ploaie* [1938]. © Muzeul Național de Artă al României, Galeria de Artă Românească Modernă.

XXVIII **1** Vasile Popescu (1894–1944), *Cafeneaua lui Mamut* [1923]. Colecția Balcica și Constantin Măciucă. **2** Margareta Sterian (1897–1992), *Balcic* [1934]. © Muzeul de Artă Constanța.

XXIX **1** Lucia Dem. Bălăcescu (1895–1979), *Peisaj din Balcic* [1937]. © Muzeul Național de Artă al României, Galeria de Artă Românească Modernă. **2** Micaela Eleutheriade (1900–1982), *Vedere din Balcic* [nedatat]. © Muzeul de Artă Constanța.

XXX **1** N. Tonitza (1886–1940), *Peisaj din Balcic* [nedatat]. © Complexul Muzeal Național „Moldova“, Iași.

XXXI **1** N. Tonitza, *Cafeneaua lui Mamut* [nedatat]. © Muzeul de Artă Constanța. **2** N. Tonitza, *Iarna la Balcic* [1937]. © Muzeul de Artă Constanța.

XXXII **1** N. Tonitza, *Afizé* [1938]. Colecția prof. Elena Zdrobiș, prin bunăvoința Muzeului de Artă Constanța.